

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**BİLİMSELLİK, KARŞI SÖYLEM VE DÜŞÜNCE TARZI
BAĞLAMINDA OKSİDENTALİZM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Abdullah METİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Suna BAŞAK

Ankara-2011

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**BİLİMSELLİK, KARŞI SÖYLEM VE DÜŞÜNCE TARZI
BAĞLAMINDA OKSİDENTALİZM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Abdullah METİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Suna BAŞAK

Ankara-2011

ONAY

Abdullah METİN tarafından hazırlanan “Bilimsellik, Karşı Söylem ve Düşünce Tarzı Bağlamında Oksidentalizm” başlıklı bu çalışma, 13.05.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi/Siyaset ve Sosyal Bilimler dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Suna BAŞAK

.....

Doç. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN

.....

Doç. Dr. Bülent BAYAT

ÖNSÖZ

Batı, sömürgeciliğinin keşif kolu olan oryantalizm vasıtasıyla elde ettiği bilgi ile Doğu üzerinde iktidarını kurmuştur. 20. yüzyılda, fiziksel işgal yerini zihinsel işgale bırakırken, iktidar da farklı bir boyuta taşınmıştır. Oksidentalizm, Batı'nın bu iktidarını yıkmak, Batı'nın Doğu üzerindeki hegemonyasını (üstünlüğünü değil) ortadan kaldırma girişimidir. Bu anlamda, oksidentalizm bir özgürleşme hareketidir. Bizim buradaki amacımız, yeni bir alan olan oksidentalizm konusundaki mevcut literatürü aktararak, oksidentalizmi gündeme getirebilmektir.

Oksidentalizmin yeni bir alan olması sebebiyle, konu üzerine yazılan ciddi eserlerin sayısı oldukça azdır. Literatürdeki bu fakirlik, bir yönüyle bizi bir fikir zenginliğiyle tanışmaktan alıkoyarken, diğer yönüyle, bizde, konu üzerine daha fazla çalışma gerekliliğini hissettirmiştir.

Bu çalışmaya katkı yapan herkese, özellikle, oryantalizmi deşifre ederek bize Doğululaştırdığımızı öğreten Edward SAİD'e, beni oksidentalizmle tanıştıran ve böyle bir çalışmanın ihtiyacını hissettiren Yazarlar Birliği Onursal Başkanı sayın Mehmet DOĞAN'a, bende bu teze başlama kararlılığını oluşturan sayın Uğur ELAMAN'a, her daim yanımda olan sevgili aileme ve vermiş olduğu cesaretle çalışma şevkimi artıran değerli hocam Prof. Dr. Suna BAŞAK'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER DİZİNİ.....	ii
TABLolar VE ŞEKİLLER DİZİNİ	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ORYANTALİZM

1.1. Avrupa-merkezcilik.	5
1.2. Ötekileştirme	25
1.3. Oryantalizm Kavramı	30
1.3.1. Dünden Bugüne Oryantalizm.....	41

İKİNCİ BÖLÜM OKSİDENTALİZM

2.1. Oksidentalizm Kavramı	49
2.1.1. Oksidentalizmin Konusu	56
2.1.2. Oksidentalizmin Kapsamı	58
2.1.3. Oksidentalist Teriminin Farklı Anlamları	60
2.1.4. Oksidentalizmin Amacı	62
2.1.5. Oksidentalizmin Yöntemi	65
2.1.6. Oksidentalizmin Çeşitleri	69
2.2. Oryantalizm ve Oksidentalizmin Karşılaştırılması	74
2.2.1. Yöntem Olarak Karşılaştırma.....	77
2.2.2. Ötekileştirme Temelinde Karşılaştırma	79
2.3. Oksidentalizmin Tarihi.....	83

2.4. Oksidentalizme İki Farklı Bakış: Hasan Hanefi ve Ian Buruma –	
Avishai Margalit.....	94
2.4.1. Hasan Hanefi.....	94
2.4.2. Ian Buruma – Avishai Margalit.....	102
2.5. Batı Neresi	108
2.5.1. Tartışılan Coğrafyalar	108
2.5.1.1. Japonya	109
2.5.1.2. Latin Amerika	110
2.5.1.3. İsrail	113
2.5.1.4. Rusya	113
2.5.2. Batı Tanımları	115
2.6. Oksidentalizm: Bir Düşünce Tarzı mı, Bir Karşı Söylem Mi,	
Bir Bilim Mi?	122
2.6.1. Düşünce Tarzı Olarak Oksidentalizm	123
2.6.2. Karşı Söylem Olarak Oksidentalizm	124
2.6.3. Bilim Olarak Oksidentalizm	127
2.7. Oksidentalizme Yönelik Eleştiriler	130
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	148
ÖZET	165
ABSTRACT	167

TABLOLAR VE ŞEKİLLER DİZİNİ

Harita 1: Amerika merkezli dünya	9
Harita 2: Avustralya, Çin ve Japonya merkezli dünya	10
Harita 3: Kuzey-güney ekseninde yer değiştirmiş dünya	10
Harita 4: Dünyanın kuzey ile doğu ve kuzey ile batı ekseninde yer değiştirmesi	11
Harita 5: Kıtalar ve Levhalar	23
Şekil 1: Doğu ve Batı'nın Ontolojik ve Epistemolojik Evren İçerisindeki Yeri	37
Tablo 1: Oksidentalizm Tanımlarının Sınıflandırılması	55
Tablo 2: Organizasyon Teorisinde Oryantalist ve Oksidentalist Analiz	76
Harita 6: 16. Yüzyıl Batı Avrupası	118

GİRİŞ

Oksidentalizm, yeni bir bilim dalıdır. Oksidentalizm kavramı, 1992 yılında yazmış olduğu “Mukaddime fî ilmi’l-istigrâb” (Oksidentalizm Bilimine Giriş) isimli kitabı dolayısıyla, Mısırlı felsefeci Hasan Hanefi’ye isnat edilir. Hanefi, oksidentalizmi bir bilim olarak nitelendirmişse de, kitabına yönelik eleştirilerde, Hanefi’nin de oryantalizmin düştüğü hataya düştüğü ve Doğu-Batı karşıtlığını ötekileştirme üzerinden ele alarak bilimsellikten uzaklaştığı söylenir. Diğer yandan, Ian Buruma, Avishai Margalit ve onların düşüncesini paylaşan akademik çevreler ise, oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak algılamaktadırlar. Bu algılamada dini, milliyetçi ve ideolojik bazı söylemlerin Batı’yı ötekileştirmesi ve fiili saldırılar (örneğin, 11 Eylül’de İkiz Kuleler’e saldırılması gibi) etkili olmuştur.

Oksidentalizmin kısa tarihine karşılık, onun ortaya çıkmasında etkili olan oryantalizm uzun bir geçmişe sahiptir. Oryantalizmin tarihi, Doğu-Batı kavramlarının ortaya çıkışına, Persler ve Yunanlılar arasındaki savaşlara veya 1312 yılındaki Viyana Konsülü’ne kadar götürölür. Oryantalizm, Doğu-Batı karşıtlığı üzerine kurulmuş, dünyayı bu şekilde algılamış, algıladığı şekilde de tanımlamıştır. Bu algılama, açıklama ve tanımlama şekli, Doğu’nun sömürgeleştirilmesi fikrine hizmet etmiştir. 20. yüzyılda, “Doğu ve Batı” ya da “Batı ve diğerleri” ilişkisine bakışı yansıtan iki önemli tez görüyoruz: Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” (the end of history) ve Samuel Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması” (clash of civilizations) tezleri. Fukuyama, Batı’nın liberal demokrasisiyle siyasal evriminin sonuna geldiğini ilan ederken, Huntington, medeniyetlerin mücadelesinin devam ettiğini duyuruyordu. 2005 yılında ise, bir Birleşmiş Milletler projesi olarak, Türkiye ve İspanya’nın öncülüğünde “Medeniyetler İttifakı” (alliance of civilizations) projesi başlatıldı. Gerek oryantalizm, gerek Fukuyama ve Huntington’ın tezleri, gerekse de Birleşmiş Milletler’in “Medeniyetler İttifakı” projesi birer dünyayı algılama şekli olarak önümüzde durmaktadır. Biz,

oksidentalizmin, kültürel ve zihinsel emperyalizmden kurtulmaya verdiği önem, her ikisi de bir kurgu olan Doğu ve Batı kategorizasyonlarını aşma çabası ve medeniyetsel ‘ben’ üzerine yaptığı vurgu ile bu algılamaya şekillerine farklı bir açılım getireceğine inanıyoruz.

Oksidentalizmin yeni bir çalışma alanı olması ve buna bağlı olarak, Doğu ve Batı kategorizasyonunu aşarak, oksidentalizm çalışmalarına yeni bir algılama şekli sunan bir çalışmanın mevcut olmaması sebebiyle tez içerisinde Doğu ve Batı kelimelerini kullanmaya devam edeceğiz. Biz, Batı kavramı ile, Hristiyanlık, Roma hukuku ve Antik Yunan felsefesi üzerinde yükselen, Ortaçağ’ı, Rönesans’ı, Reform’u, Aydınlanma’yı, Sanayi Devrimi’ni ve Fransız İhtilali’ni yaşamış, tüm bu süreçler içerisinde kendi değerlerini oluşturmuş ve bu değerler doğrultusunda da kendi yaşam tarzını ortaya koyabilmiş bir fenomeni kastediyoruz. Doğu ile kastımız ise, Batı olmayandır. Doğunun, Batı’nın haiz olmadığı, değersel bir ortak paydası yoktur; tek ortak paydası Batı dışılıktır ki, Batı dışı olmak bir değer değildir. Doğu, kader birliğinin ürünüdür de diyebiliriz. Kaderi ise, Batı’nın işgaline ve sömürüsüne maruz kalmaktır. Eğer işgal ve sömürüler olmasaydı, muhtemelen, Doğu ve Batı kategorilerinden bahsedilmezdi.

Belirtilmesi gereken diğer önemli bir nokta, doğu ve batı kelimelerinin yazımıdır. Doğu ve batı esas olarak yön bildiren kelimelerdir ama bu yön isimlerine değer yüklenmiş ve özel bir manada kullanılmaya başlanmıştır. Tez içerisinde yön bildiren doğu ve batı kelimeleri küçük harfle, değerler bütünü haline getirilerek özel anlam yüklenen Doğu ve Batı kavramları ise büyük harfle yazılmıştır.

Dünyayı tanımlama ve tasnif etme konusunda baskın olan görüş, oryantalizmin yansıması olan “Batı” merkezli bakış açısıdır ki, dünyayı önce “Doğu-Batı” olarak ayırmış, şimdi ise “Kuzey-Güney” ayırımının temellerini atmaktadır. Diğer yanda ise, öteki olarak inşa edilmiş, ismini bile kendisini ontolojik ötekileştiren Batı’dan almış bir Doğu vardır. Bize göre, dünya

“ontolojik öteki”ler üzerinden tanımlanmamalıdır çünkü böyle bir tanımlama şekli, sömürüyü ve savaşları ortaya çıkaran zihniyetin meşrulaştırıcı aracı olarak kullanılmaktadır. O halde, daha gerçekçi bir tasnife gidilebilmesi için, hareket noktası olarak, vasfı ön plana çıkaran “medeniyet” baz alınmalıdır.

Bahsetmiş olduğumuz baskın görüşü değiştirebilmek için, Batı merkezli bakış açısı dışında farklı bir bakışa ihtiyaç vardır ki, bu boşluğu oksidentalizm dolduracaktır. Oksidentalizm, iddia edildiğinin aksine, bir düşmanlık, kin ve nefret aracı değildir; Doğu’nun kendini bulma ve Batı’yı tanıma aracıdır. Oksidentalizm; düşünce tarzı, karşı söylem ve bilim olarak üç düzlemde ele alınabilmekle birlikte, amaçlarına ulaşabilmesi için, bilimsellik yönü ön plana çıkartılmalıdır.

Tezin öncelikli konusu oksidentalizm olmakla birlikte, oryantalizm, hem oksidentalizmin önceli olması ve dolayısıyla, ortaya çıkışı itibariyle oksidentalizmin kendisine bağımlı olması hem de oksidentalizm üzerine çalışmanın gerekliliğini vurgulamak için tez içerisinde konu edilmiştir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm ‘Oryantalizm’, ikinci bölüm ‘Oksidentalizm’ başlığını taşımaktadır. Birinci bölümde oryantalizmin temelinde yer aldığını düşündüğümüz ‘Avrupa-merkezcilik’ ve ‘Ötekileştirme’ konuları ayrı birer başlık olarak ele alınmış, daha sonra ise oryantalizmin tanımını, konusunu, amaçlarını, yöntemini, tarihini konu alan ‘Oryantalizm Kavramı’ işlenmiştir.

İkinci bölümde, öncelikle, oksidentalizmin tanımları incelenmiş ve oksidentalizmin üzerinde mutabık olunan tek bir anlamı olmadığı üzerinde durulmuştur. Oksidentalizmi daha iyi anlayabilmek adına, konusu, kapsamı, amacı ve yöntemi üzerine farklı düşünceler aktarılmış ve oryantalizm ile oksidentalizmin karşılaştırması yapılmıştır. Oksidentalizme iki farklı bakış açısını yansıtan Hanefi ve Buruma-Margalit ikilisinin görüşleri ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Oksidentalizmin konusunu oluşturan Batı’nın neresi

olduğunu ortaya koymak adına Batı'nın tanımı ve kapsamı da tez içerisinde konu edilmiştir. Son olarak oksidentalizmin bir düşünce tarzı mı, bir karşı söylem mi, yoksa bir bilim mi olduğu sorgulanarak, oksidentalizme yönelik eleştiriler ile çalışma neticelendirilmiştir.

Doğu'nun ve Batı'nın birbirlerini algılama biçimleri, literatür çalışmasından ve genel gözlemlerimizden elde edilmiştir. Araştırmamız yöneldiği konu ile ilgili ortaya konmuş olan kaynaklar üzerinde yapılan literatür tarama ve değerlendirmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla, araştırmaya temel olan verilerin toplandığı kaynaklar, yerli ve yabancı dilde yazılmış kitap, makale, tez ve araştırma raporu gibi yazılı belgelerdir. Araştırmamızda karşılaştığımız önemli sıkıntılardan biri de, bu kaynakların sınırlılığıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM ORYANTALİZM

Batı'nın Doğu'yu algılama, anlama, açıklama ve tanımlama şekli olan oryantalizm, Batı'nın Doğu incelemesi anlamına gelir. Doğu incelemelerinden elde edilen veriler, Batı'nın siyasi ve iktisadi amaçları için kullanılmış ve Batı bu amaçlarına ulaşmada başarılı olmuştur. Oryantalizmin temelinde iki önemli kavram yer almaktadır: Avrupa-merkezcilik ve ötekileştirme. Avrupa-merkezcilik, ötekileştirme ve oryantalizm, birbirleri ile etkileşim halinde olan ve birbirlerini besleyen kavramlardır. Bu bölüm içerisinde, belirtilen sıra ile konu edinilecektir.

1.1. AVRUPA-MERKEZCİLİK

Tarihi yapmak kadar yazmak da önemlidir; hatta çoğu zaman tarihi yazmak tarihi yapmaktan daha önemlidir. Biraz mübalağalı da olsa “tarihin, tarih yazımından başka bir şey olmadığı”¹ da söylenebilir. Tarih yazımına yeni bir bakış açısını ilk getirenler, gerçeklik ile onu biçimlendirip belirleyen iktidar sistemleri arasındaki ilişkiyi sorgulayan Michel Foucault, Roland Barthes ve Jacques Derrida olmuştur.² Bu bakış açısında dikkati çeken iki nokta vardır. Birincisi, gerçekliğin dil tarafından belirlenip, şekillendirildiği iddiasıdır; gerçeklik dilsel ve metinseldir. Her ikisi de birer aktarım aracı olduğuna göre o halde gerçek aktarılanın kendisidir. İkincisi, tarihin bu sözlü ve yazılı aktarımını kontrol altında tutan, tarihi değil ama tarihsel gerçekliği belirleyen iktidardır. Tarih değiştirilebilir, çarpıtılabilir, silinebilir. Fakat, değiştirilen, çarpıtılan, silinen tarihin yaygın bir şekilde kabul görmesini sağlamak, Foucault'un bilgi—iktidar söylemi ile Gramsci'nin hegemonya kavramında vurgulanan, hafızalar üzerinde iktidar olabilme ile mümkündür.

¹Keith Jenkins, **Re-thinking History**, Londra: Routledge, 1995 **aktaran** Shelley Walia, **Edward Said ve Tarih Yazımı**, çev. Gürol Koca, İstanbul, Everest Yayınları, 2004, s.15.

² Walia, **a.g.e.**, s.14.

Goody'ye göre tarihin tahrifinin bir yolu da onu çalmaktır. Nitekim, kitabına verdiği “tarih hırsızlığı”³ ismini tarihin ‘Batı’ tarafından ters yüz edilmesi anlamında kullanır. Ters yüz edilen tarih, onu ters yüz etmeye muktedir olanların menfaatleri lehine işleyecektir; tıpkı, şu meşhur Afrika atasözünde belirtildiği gibi: Aslanlar kendi tarihçilerine sahip oluncaya dek, avcılık öyküleri her zaman avcıyı yüceltecektir.

Avrupa-merkezcilik, zamanın, mekanın, olayların ve gelişmelerin, Avrupa'nın sahip oldukları üzerinden ve Avrupa'yı yücelterek, onu ön plana çıkartarak okunmasıdır. Bu tanımın dört ayağı vardır. Birincisi, zamana, mekana, olaylara ve gelişmelere ilişkin bakış açısıdır. Her kültürün bunlara yönelik bakış açısı farklıdır ve bu farklılık da normaldir. Anormal olan ise, Avrupa-merkezciliğin Avrupa'sının kendi bakış açısını, algılamasını, açıklamasını ve tanımlamasını, diğerlerine de kabul ettirmeye çalışmasıdır. Bu kabul ettirme güç kullanarak (sömürgeleştirme sonucu) veya bilimsellik kılıfına büründürülerek olabilir. İkincisi, bu algının Avrupa'nın sahip oldukları üzerinden şekillenmesidir. Bu durumda -üçüncü olarak- Avrupa ya kendi sahip olduklarını ön plana çıkartır ya da başkalarının sahip olduklarını kendine mal eder. Son olarak, tüm bunların oluşturulması ancak tarihin tahrifi ile mümkündür.⁴ Avrupa-merkezcilik, Avrupa'nın hiçbir şey üretemediği anlamına gelmemelidir. Avrupa-merkezciliğin eleştirilmesi gereken yönü ,tarih üzerinde yaptığı tahriftir. Tahrif ise –daha önce de belirtildiği gibi- ancak iktidar ile mümkündür. O halde, Avrupa'nın dünya üzerindeki iktidarının artmasının Avrupa-merkezciliği güçlendirdiği söylenebilir. Bazı yazarlar, Avrupa-merkezciliğin başlangıcını Rönesans'a götürmektedir. Mesela, Yılmaz'a göre, Avrupa-merkezcilik 16. yüzyıl Rönesans'ına kadar uzatılabilir. Asıl anlamıyla da 19. yüzyıla tekabül eder. 19. yüzyıl, aynı zamanda, Batı'da

³ Jack Goody, **The Theft Of History**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 1.

⁴ Ayrıca Gran'e göre Avrupa-merkezciliğin dokuz özelliği için bkz. Peter Gran, **Beyond Eurocentrism: A New View of Modern World History**, New York, Syracuse University Press, 1996, s. 3.

'tarih yüzyılı'dır.⁵ Samir Amin, Avrupa-merkezcilik için asıl kırılma noktasının kapitalizm olduğunu savunmakla birlikte, Rönesans'ın, Avrupa'nın dünyanın geri kalanı ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu belirtir. Ona göre, Rönesans, Avrupa-merkezciliğin köklerini barındırmaktan⁶ daha farklı anlamlar da taşır:

Rönesans'a kadar Avrupa, Araplar ile Avrupalıları, Müslümanlar ile Hristiyanları bir araya getiren merkezi Akdeniz'in Doğu havzası olan haraçlı, bölgesel bir sisteme bağlıydı... Rönesans'tan sonra dünya kapitalist sistemi ortaya çıkınca, merkez Atlas Okyanusu kıyılarına kaydı, buna karşılık Akdeniz sistemi çevresel konuma geçti. Yeni Avrupa kültürü Akdeniz'in güneyindeki dünyanın karşısında Avrupa'ya coğrafi bir süreklilik atfeden bir mit çerçevesinde kuruldu. Böylece Akdeniz, merkez ile çevre arasındaki yeni sınırı meydana getiriyordu. Avrupa-merkezciliğin esası bu mitsel kurguya dayanır.⁷

Amin'e göre, Rönesans'a kadar Hristiyanlık ve İslamiyet beş yüz yıl boyunca amansız bir mücadeleye girişseler de, Helenizm'in mirasçısı olarak ikiz kardeş gibiydiler.⁸ Rönesans sonrası kardeşlik bozuldu ve Avrupa'nın yeni yüzünün iki önemli sonucu ortaya çıktı: Avrupa'da kapitalist toplumun belirginleşmesi ve dünyanın bu toplumca fethi.⁹ Rönesans'tan itibaren, Avrupa, metafiziğin egemenliğinden kurtularak kapitalist toplumun maddi temellerini ortaya atmıştır. O halde, Rönesans'ı Avrupa-merkezcilik açısından önemli kılan, kapitalizmin ortaya çıkış şartlarını hazırlamasıdır. Kanaatimizce, gerçek kırılma noktası Rönesans değil, kapitalizmdir. Amin'e göre, kapitalizm, aynı zamanda Avrupa'nın yeni bir evrenselcilik iddiasının başlangıcıydı.¹⁰ Avrupa, bu tarihten sonra, kendisini, tarihin ve dünyanın

⁵ Aytekin Yılmaz, "Avrupa-merkezcilik", **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 162. Ayrıca bkz. Goody, **a.g.e.**, s. 6. Goody, Avrupa'nın baskın hale gelmesini, yeni alanları sömürmesini ve oralara yerleşmesini kolaylaştıran gemiler ve silahlar ile birlikte merkantalist ekonomisine borçlu olduğunu söyler.

⁶ Samir Amin, **Avrupa-merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi**, çev. Mehmet Sert, İstanbul, Chiviyazıları Yayınevi, 2. basım, 2007, s. 15.

⁷ Amin, **a.g.e.**, s. 32.

⁸ Amin, **a.g.e.**, s. 46.

⁹ Amin, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁰ Samir Amin'e göre dünyanın bizim içinde yaşadığımız bölgesinde, evrenselcilik fikri birbirini izleyen beş aşamada belirginleşmiştir. Söz konusu aşamalar Helenizm, Hristiyanlık, İslamiyet, Aydınlanma felsefesi, Sosyalizm ve Marxçılıktır. Amin, **a.g.e.**, s. 13. Avrupa Hristiyanlığı terk etmediğine göre farklı bir evrenselcilik modeline geçmesi nasıl açıklanacaktır? Bu sorunun kısa

merkezine konumlandırıp, dünyanın geri kalanını hakimiyeti altına almaya çalıştı.¹¹ Wallerstein, Avrupa'nın evrenselcilik iddiasını şu şekilde tanımlar:

Avrupa evrenselciliği, Avrupa bağlamından gelen, yüksek erekleri olduğu ileri sürülen ve birçok savunucusunun doğal yasa olarak adlandırdığı küresel evrensel değerler olarak takdim edilen bir dizi doktrin ve etik yaklaşım bütünüdür.¹²

Avrupa, zamanı, mekanı ve tarihin akışını, kendini merkeze alarak tanımlamaya başlamıştır. Öncelikle, zamanı ele alalım. Hristiyanlığa göre, Hz. İsa'nın doğumu sıfır kabul edilmekte ve bu doğumdan önceki tarihleri belirtmek için M.Ö./M.S. (Milattan Önce/Milattan sonra) ifadeleri kullanılmaktadır.¹³ Böylece tarih Avrupa-merkezci bir şekilde bölünmüş olmaktadır. Hz. İsa'nın doğumunu esas alan Miladi takvim (Gregoryen Takvimi) dünyada ortak olarak kullanılır bir hale gelmiştir. Oysa diğer medeniyetlerin de kendilerine ait bir tarih bölümlemesi vardır. Örneğin İslamiyet'te başlangıç olarak Hicret kabul edilir ve olaylar Hicret olayı kıstas alınarak tarihlendirilir.¹⁴ Goody'e göre, Avrupa sadece yılları değil, ayları ve haftaları da tekelleştirmiştir. Ona göre, haftanın yedi gün olması tamamen keyfidir. Afrika'da üç, dört, beş veya altı gün olan haftalar vardır; Çin'de ise bu, on gündür.¹⁵

cevabı Hristiyanlığın Avrupa'da şekillendirenden ziyade şekillenen olmasıdır. Hristiyanlığın Avrupa'daki dönüşümü için bkz. Nakib El Attas, **İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, çev. Mahmut Erol Kılıç, 3. baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003. Nitekim ileriki yüzyıllarda Avrupa kendisini din odaklı sunmaktan da vazgeçecektir. Çünkü Toynbee'nin de tespit ettiği gibi Avrupa kendisini din ile sunduğunda reddedildiğinin, teknoloji ile birlikte sunduğunda ise kabul edildiğinin farkına varacaktır. Arnold Toynbee, **Dünya ve Garb**, çev. Emin Bilgiç, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1969, s. 79-82.

¹¹ İleriki bölümlerde göreceğimiz üzere Avrupa, bunu 20. yüzyılın ikinci yarısında kadar, doğrudan sömürgecilik faaliyetleri ile, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise modernleştirme/medenileştirme söylemleri ile yapacaktır.

¹² Immanuel Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği: İktidarın Retoriği**, çev. Sinan Önal, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2007, s. 40.

¹³ Milat Arapça'da doğum anlamına gelmektedir ve buradaki kullanımıyla da Hz. İsa'nın doğumu kastedilir. M.Ö. ifadesinin İngilizce kullanımı BC şeklindedir. BC (Before Christ), Mesih'ten Önce anlamındadır. AD ise Latince kökenli bir sözcüktür, açılımı Anno Domini'dir ve "Efendimizin Yılı" (in the year of (the/Our) Lord) anlamında kullanılır.

¹⁴ Hicri takvimin dışında, Çin takvimi de, özellikle kendi bölgesinde yaygın olarak kullanılmıştır. 12 hayvanlı olan ve her yıla bir hayvan isminin verildiği bu takvimin bir özelliği de her yılın –Miladi Takvim'de olduğu gibi 01.01 şeklinde- sabit bir başlangıç tarihinin olmamasıdır.

¹⁵ Goody, **a.g.e.**, s. 15.

Mekan da Avrupa-merkezci bir şekilde tanımlanmıştır. Britanya uluslararası arenada baskın hale gelince, zaman Londra'nın Greenwich kasabasından geçtiği söylenen hayali başlangıç meridyenine göre şekillenmeye başlamıştır.¹⁶ Böylece Britanya kendisini merkeze koymuş oluyordu. Artık Avrupa makyas alınarak dünya coğrafyası tanımlanabilirdi ve önce doğu tanımlandı, Asya doğu kabul edildi. Tanımlanan doğu, kendi içinde de uzak doğu, orta doğu gibi parçalara bölündü. Oysa, dünyanın yuvarlak olması sebebiyle, bir merkez tayin etmek mümkün değildir. Bir merkez tayin edilemeyeceğine göre, genel geçer bir yön tanımlaması yapmak olası değildir. Bugün ise tüm dünya Avrupa-merkezci yön algısını kabul etmiş durumdadır. Çin'e, Japonya'ya, Malezya'ya göre orta batı olarak isimlendirilmesi gereken orta doğu, bu ülkeler tarafından da orta doğu olarak isimlendirilmektedir. Daha da tuhafı Ortadoğulular da artık kendilerini Ortadoğulu olarak görmektedirler; bir anlamda doğu doğulunu kabul etmiştir.

Dünyaya Avrupa-merkezci bakış açısının dışında bir bakışla şu görüntüler de elde edilebilir.

Harita 1: Amerika merkezli dünya

¹⁶ Bu durum da yine iktidar ile bağlantılıdır. Eğer başlangıç meridyeni 15. yüzyılda tayin edilseydi, muhtemelen İstanbul'dan geçerdi; şu an tayin edilmiş olsa bu kez de Washington'dan geçeceğine şüphe yoktur.

Bu haritaya göre Amerika kıtası merkezdedir. Bu durumda Avustralya, Japonya, Çin batıdayken, Avrupa doğuda kalmaktadır.

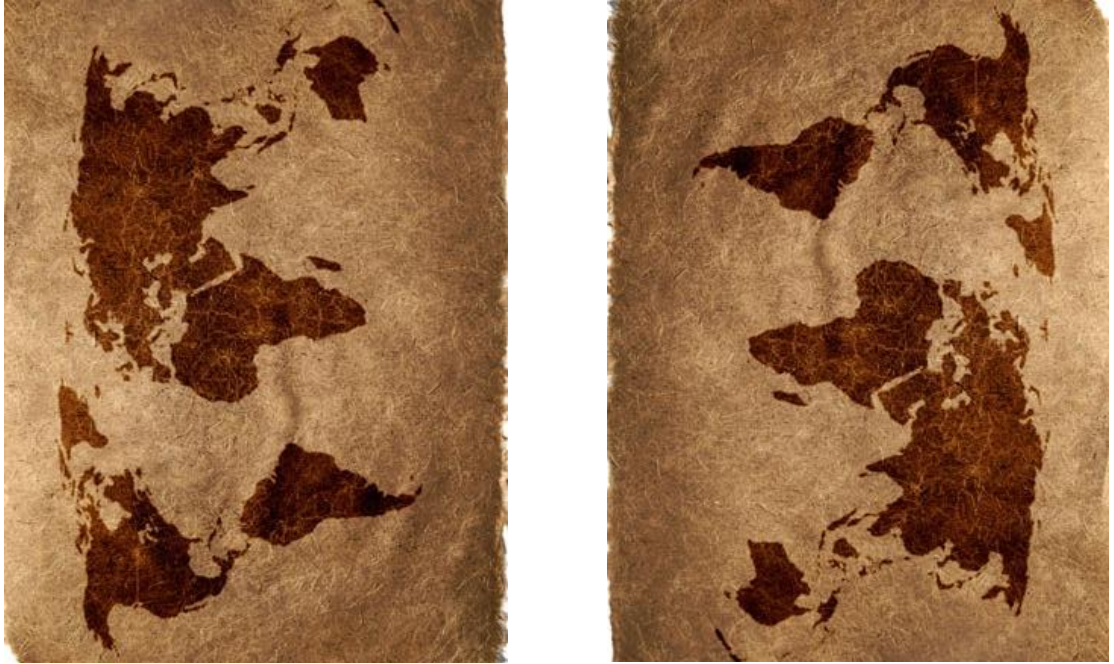

Harita 2: Avustralya, Çin ve Japonya merkezli dünya

Bu haritaya göre de Avustralya, Çin, Japonya merkezdedir. Bu durumda Avrupa ve Afrika batıda, Amerika kıtası doğudadır.

Harita 3: Kuzey-güney ekseninde yer değiştirmiş dünya

Harita 4: Dünyanın kuzey ile doğu ve kuzey ile batı ekseninde yer değiştirmesi

Dünya'nın içerisinde yer aldığı Samanyolu'ndan farklı bir bakışla bu görüntülerin hepsi ve daha fazlası elde edilebilir. Dünyanın sabit ya da "ideal" bir görüntüsü yoktur; fakat Avrupa-merkezci anlayış insanların zihnine kazınmış olduğu mevcut görüntüyle dünyanın pozisyonunu idealleştirmiştir.

Avrupa-merkezcilik tarihin çağlara ayrılmasında da kendisini göstermektedir. Genel kabule göre tarih, tarih öncesi çağlar ve tarih çağları olarak ikiye ayrılır. Tarih öncesi çağlar Taş Devri (Cıvalı Taş-Yontma Taş) ve Maden Devirleri (Bakır-Tunç-Demir) olarak bölünür. Tarih öncesi çağlar ile tarih çağlarının kırılma noktası ise yazının bulunması olarak kabul edilir. Tarih çağları dört bölüme ayrılır:

1. İlk Çağ (M.Ö. 3500 – M.S. 375): Yazının bulunması - Kavimler Göçü sonrası Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması
2. Orta Çağ (375-1453): Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması - İstanbul'un fethi (Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması)

3. Yeni Çağ (1453 -1789): İstanbul'un fethi – Fransız İhtilali
4. Yakın Çağ (1789 - ...): Fransız İhtilali'nden günümüze

Batı Roma ve Bizans İmparatorluklarının yıkılması ve Fransız İhtilali doğrudan doğruya Avrupa siyasal yaşamı ile ilgilidir. Her ne kadar Batı Roma İmparatorluğu Kavimler Göçü sonrasında yıkılmış olsa da, bu kavimler kendilerine bir dönüm noktası belirlemek isteseler bu mutlaka kendi tarihlerinden bir olay olurdu. Avrupa açısından Bizans'ın yıkılışı anlamına gelen İstanbul'un fethi, Türk tarihi, İslam tarihi ve Avrupa tarihi açısından bir dönüm noktası oluşturacak kadar önemli olsa da, aşıkardır ki, dünyanın geri kalanı bu olaydan çok sınırlı bir şekilde etkilenmiştir. Fransız İhtilali için de aynı şeyleri söylemek mümkündür; etki alanı daha geniş olmakla birlikte yalnızca Avrupa için bir dönüm noktası olabilecek niteliktedir. Tarihin periyotlara ayrılması ile ilgili olarak Goody şu tespiti yapar:

18. yüzyıl arkeologları, çağları, taştan bakıra, demire doğru materyaller hangi materyalden yapılmışsa ona göre bir sıraya koyuyorlardı. Rönesans'tan sonrası için ise tarihçiler ve düşünürler farklı bir yaklaşım benimsediler. Arkaik toplumdan başlayarak Antik çağ, Feodalizm ve sonrasında kapitalizm sadece Avrupa'ya özgü olarak görüldü. Avrasya dışındaki kalanlar ise despotik rejimlerdi ve böylece Asyatik istisnailik (Asiatic exceptionanism) ortaya çıktı.¹⁷

Avrupa-merkezciliğin tarihi okumada farklı bir mantığı vardır. Hippler'e göre, bu mantık şu şekilde işler:

Eğer Avrupalılar on sekizinci ya da on altıncı yüzyılda x işini yaptılarsa, bunun nedeninin muhtemelen, atalarının (veya atfedilen atalarının) on birinci yüzyılda veya İ.Ö. beşinci yüzyılda veya daha da önce y işini yapmaları ya da y durumunda olmaları olduğu söylenir; çünkü bunun nedeni biyolojik olmaktan çok kültürel ya da kültürel sayılmaktadır.¹⁸

¹⁷ Goody, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁸ Jochen Hippler, "Avrupa-merkezcilik", çev. Ahmet Günaydın, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 94.

Avrupa-merkezcilik bir paradigmadır¹⁹ ve Avrupa-merkezci tarih anlayışına göre, tüm insanlık tarihsel ilerlemesini Avrupa uygarlığı üzerinden yapacaktır.²⁰ Her toplumun bir Ortaçağ'dan geçmiş olması gerektiği düşüncesi, Batılı ve Batıcı tüm aydınların hiç düşünmeden ve tartışmadan benimsediği temel varsayımdır.²¹ Yani, pozitivism Avrupa-merkezciliğin ta kendisidir. Avrupa belirli aşamalardan geçerek “medeniyete” ulaşmıştır ve “medeniyete” ulaşmak isteyen her millet/medeniyet zorunlu olarak bu yolu, Avrupa’nın ayak izlerini takip etmek zorundadır. Kılıçbay’a göre, Avrupa-merkezcilik, kendini dünya tarihinin modeli olarak gören, bu modele uymayanları ‘sapma’ ilan eden Avrupa’nın, kendi tarihinin bir sapma olasılığı bulunduğunu akıl edememesidir.²² Nihayetinde baktığımızda Avrupa’nın geldiği nokta kapitalist bir medeniyettir ve eğer Amin’in belirttiği gibi Avrupa kapitalizme ulaşmak isteyen herkesin merkantilist aşamadan geçmek zorunda olduğunu öngörüyorsa²³ küreselleşmenin yaşandığı ve bir an önce *kestirmeden* medeniyete ulaşmak adına laissez faire, serbest piyasa gibi kavramların bile unutulduğu, daha da önemlisi hali hazırda kapitalizmin yaşandığı şu dönemde merkantilizme dönmek mümkün müdür? “Üçüncü dünya” merkantilizm aşamasını geçse bile, Max Weber’in kapitalizme götüren yol olarak gördüğü Protestanlık değerlerini²⁴ nasıl benimseyecektir? Bu benimsetmenin ilk adımı, kapitalist medeniyetin dışında kalan dünyanın kapitalizme geçmesini engelleyen ruhun silinmesidir. Bu silme işlemi, toplumlara, kendi kültür ve medeniyetlerinin kapitalist medeniyetten daha aşağı düzeyde olduğunu kabul ettirmekle mümkündür. Toplamlar bunu kabul

¹⁹ Amin, **a.g.e.**, s. 15.

²⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 162.

²¹ Orhan Dilber, “Avrupa Medeniyeti Hakkındaki Efsaneler ve Gerçekler”, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 38.

²² Mehmet Ali Kılıçbay, “Avrupamerkezcilik ve Dünya Tarihinin Marjinalleşmesi”, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 69.

²³ Amin, **a.g.e.**, s. 221.

²⁴ Bkz. Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, çev. Zeynep Aruoba, 2. Baskı, İstanbul, Hil Yayın, 1997

ettikten sonra, kapitalist medeniyetin ihracı –diğer toplumlar açısından bu durum medenileşme anlamına gelir²⁵- kolaylaşacaktır.

Hakim görüş, Avrupa-merkezciliğin kapitalizmle başlamış olduğudur.²⁶ Mesela, Amin’e göre, Avrupa-merkezcilik kapitalist ideolojinin temel bir boyutunu kapsar ve bu haliyle Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya ve birtakım başka devletleri (Avustralya, Yeni Zelanda, İsrail) de içine alır.²⁷ O halde Avrupa-merkezcilik ideolojik boyutuyla Avrupa’yı aşmış olmaktadır. İleriki bölümlerde tartışılacağı üzere Batı’yı meydana getiren diğer milletleri de göz önünde tutarak Avrupa-merkezcilik yerine Batı-merkezcilik terimini koyabiliriz fakat bu kez, kapitalist kültürün Avrupalı kökenine verilmesi gereken önemi göz ardı etmiş oluruz.²⁸ Kapitalizm ile Avrupa’nın anlamsal birlikteliğini Küçükaydın şöyle açıklar:

Kavramları bu gerçek ve doğru karşılıklarıyla kullandığımızda, Kapitalizm’e coğrafi olarak Avrupa’da ama Avrupa’dan değil (ki Avrupa Kapitalizm anlamına geldiğinden bu kapitalizmden kapitalizme geçmek anlamına gelir) Afrika’dan (Komün’den) geçilmiştir. Kapitalizme geçilmediği dönemde, İngiltere Avrupa’da değil Afrika’daydı. Coğrafi olarak Avrupa denen topraklar, o zamanlar sosyolojik olarak Afrika’ydı. İngiltere Kapitalizme geçtikten sonra Avrupa ortaya çıktı. Keza Oğuzlar, Türkmenler, Özbekler veya Moğollar, coğrafi olarak Asyalı ama sosyolojik olarak Afrikalıydılar (yani ilkel sosyalistler). O zamanlar, İspanya örneğin sosyolojik olarak Asya’daydı.²⁹

Doğu'nun doğusundaki Japonya sosyolojik olarak Batılıdır. Batının batısındaki, Portekiz veya Fas sosyolojik olarak Doğuludur. Asya'nın doğusundaki Japonya, Avrupalıdır; Avrupa'nın güneyindeki Balkanlar veya

²⁵ Medenileşme, “üçüncü dünya” için ‘ürkütücü’ ve ‘ağır’ bir kavram olduğu için bu dünyanın “medenileştirilmesi” modernleşme adı/maskesi altında yapılmaktadır. Medeniyet ve modernleşmenin güzel bir analizi için bkz. Ali Şeriati, **Medeniyet ve Modernizm**, İstanbul, Yeni Zamanlar Yayınları, 2003

²⁶ İleride göreceğimiz üzere Aytekin’e göre Avrupa kapitalizmle birlikte var olmuştur, dahası Avrupa kapitalizm demektir.

²⁷ Amin, **a.g.e.**, s. 19. Japonya’nın kapitalizm ideolojisine tamamen olgunlaşmış olarak, meta yabancılaşmasının gelişmiş biçimi içinde doğrudan geçtiği söylenebilir. Amin, **a.g.e.**, s. 83.

²⁸ Amin, **a.g.e.**, s. 20.

²⁹ Demir Küçükaydın, “Marksist Kültür ve Uygarlık Kavramları ve Uygarlıklar/Kültürler Çatışması”, **Avrupa-merkezcilik Doğu, Batı Üzerine Yazılar**, 2006 (Erişim) <http://www.scribd.com/doc/10976294/Demir-KucukaydinAvrupa-Merkezcilik-Uzerine>, 09.02.2010, s. 31-32. Burada kullanılan Avrupalı, Asyalı ve Afrikalı kavramlarının anlamları şunlardır. Avrupa: Modern kapitalizm. Asya: Kapitalizm öncesi Antik Uygarlık. Afrika: Klasik uygarlığa veya modern kapitalist uygarlığa geçmemiş veya geçememiş toplumlar.

İtalya'nın güneyi Asyalıdır. Sahranın kuzeyindeki Afrika'nın Akdeniz kıyı şeridi, Yemen ve eski Mısır üzerinden medenileşmeye uğramış Afrikalı Habeşistan Asyalıdır. Sibiry tundralarındaki, Orta Asya bozkır veya çöllerindeki, Himalayalar'ın sapa vadilerindeki Asyalı halklar Afrikalıdır. Coğrafi olarak ayrı bir kıta olan Latin Amerika sosyolojik olarak Asyalıdır veya Asya'dır. Yine jeolojik ve coğrafi olarak başka bir kıta olan Kuzey Amerika Avrupalıdır veya Avrupa'dır. Beyazların yerleşmediği Okyanusya adaları Afrikalıdır. Amerika ve Avustralya'nın yerlileri Afrikalıdır. Oralara yerleşen beyazlar, köken anlamında değil, sosyolojik anlamıyla Avrupalıdır. Bu nedenle Yeni Zelanda ve Avustralya Avrupa'dır, oralardaki rezervatlar ise Afrika.³⁰

Ülkeleri eğer kategorilere ayıracaksak, meseleye üç boyutlu bakabiliriz: tarihsel, coğrafi ve sosyolojik. Örneğin Japonya coğrafi ve tarihsel olarak “Doğu”ludur ama sosyolojik olarak Avrupalıdır. Magrib ülkeleri coğrafi olarak Batılıdır ama sosyolojik olarak “Doğu”ludur. Latin Amerika için de aynı şey geçerlidir. Tarihsel ve coğrafi olarak Avrupalı olan milletler sosyolojik olarak da Avrupalıdır. Coğrafi anlamda bunun bir istisnası, şu an ki Avrupa üzerinden değerlendirsek, Doğu Avrupa'dır. Eğer Avrupa'yı kapitalizm üzerinden değerlendirsek, kapitalizmin doğduğu yer Batı Avrupa'dır³¹ ve Avrupalılık Batı Avrupa üzerinden değerlendirilmektedir. Doğu Avrupa'nın coğrafi olarak Avrupa içine dahil edilmediğinin bir kanıtı da Avrupa-merkezci bakış açısının doğuyu tanımlarken Doğu Avrupa'yı “yakın doğu” içerisinde göstermesidir.³² Her ne kadar Doğu Avrupa, Batı Avrupa için “öteki” değilse de, “diğeri”dir.

Avrupa-merkezcilik konusundaki tartışmalardan birisi de Marksizm'in Avrupa-merkezci olup olmadığıdır. Avrupa'nın düşünce dünyası içinde doğan Marksizm, yine Avrupa'nın düşünce dünyası içinde doğmuş olan kapitalizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Marksizm'in tarihsel materyalizm ön kabulüne göre insanlığın seyri “İlkel toplum - Feodal Toplum - Kapitalist

³⁰ Demir Küçükaydın, “Avrupa-merkezcilik ve Çok Kültürlülük Veya ‘Çok Kültürlü Toplum’ Sloganı Niçin Gericidir?” **Avrupa-merkezcilik Doğu, Batı Üzerine Yazılar**, 2006 (Erişim) <http://www.scribd.com/doc/10976294/Demir-KucukaydinAvrupa-Merkezcilik-Uzerine>, 09.02.2010, s. 17-18.

³¹ Konuyla ilgili olarak bkz. Henri See, **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, çev. Turgut Erim, İstanbul, Turan Neşriyat, 1970

³² Kılıçbay'ın da belirttiği gibi “Avrupa'nın tümü Avrupa kavramı içinde yer almaz. Yani Avrupa-merkezcilik, Avrupa'nın önemli bir bölümünün tarihini de marjinalleştirmiştir”. Kılıçbay, **a.g.e.**, s. 64.

Toplum - Sosyalist Toplum - Komünist Toplum” şeklinde gerçekleşecektir. Bu ön kabulüyle Marksizm feodal ve kapitalist toplum aşamalarını yaşamamış toplumları dışlamaktadır³³ çünkü feodalite kapitalizmin, kapitalizm de sosyalizmin ön şartıdır.³⁴

Marksizm, tarihi, sınıf çatışmalarının tarihi olarak görür. O halde sınıfın olmadığı toplumlar, Engels’in meşhur ifadesiyle “tarihsiz halklar”dır.³⁵ Yine Avrupa-merkezci Marksizm’e göre, insanlığı ileriye götürecek en devrimci güç Avrupa proletaryasıdır.³⁶ Marx’ın Avrupa-merkezci bir bakış açısına sahip olduğunu gösteren en iyi delillerden birisi de onun Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) nitelemesidir.

Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kavramı ve çözümlemeleriyle Doğu’ya oryantalist bir bakışla yaklaşan Marx ve Engels, Osmanlı’dan Hint’e, oradan Çin ve İran’a tüm Avrupa-dışı toplumların üretim biçimleri, toprak mülkiyeti ve bürokrasilerini bir kavramın açıklama kudreti içine sıkıştırırken, bununla sadece kapitalizmin üretim mantığının nevi şahsına münhasırlığına atıf yapmaktaydılar.³⁷

³³ Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Avrupa’ya giden aydınlar orada iki tür düşünceyle karşılaşmışlardır: pozitivism ve Marxizm. Marxizm’in tarihsel materyalizm anlayışı sebebiyle kendilerini dışladığını gören, dolayısıyla “hasta adam”’a ilaç olamayacağını düşünen bu aydınlar pozitivistlere sarılmışlardır.

³⁴ Türkiye’de sol gruplar arasında da Osmanlı’nın nasıl bir toplum olduğu tartışılmıştır. 1960lar Türkiye’inde sol gruplar arasında iki düşünce hakimdi: Sosyalist Devrim (SD) ve Milli Demokratik Devrim (MDD). Milli Demokratik Devrim ile Sosyalist Devrim’i ayıran çizgi Türkiye’nin kapitalist olup olmadığı konusudur. Türkiye eğer kapitalist bir devlet ise (Osmanlı da feodal ise) Sosyalist Devrim söz konusu olacaktır. Yok eğer Türkiye kapitalist bir çizgiden gelmiyorsa, o arayışı toplayacak olan bir MDD’ye ihtiyaç vardır. Doğan Avcıoğlu’nun Türkiye’nin Düzeni adlı kitabı, Osmanlı’nın nasıl yarı feodal bir çizgiden evrilip geldiğini anlatmaktadır. O halde bir Milli Demokratik Devrim’e ihtiyaç vardır. Bkz. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Dünü, Bugünü, Yarını**, 12. baskı, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1978

³⁵ Bu sebeptendir ki Marx İngiltere’nin Hindistan işgalini onaylamıştır. Çünkü bu işgalle İngiltere ilkel toplum görüntüsü veren Hindistan’a kapitalizm götürecek ve dolayısıyla Hindistan’da da tarihsel materyalizm süreci başlamış olacaktır. Kapitalizmin girmesiyle sınıflar da oluşmaya başlayacak ve o güne kadar tarihin dışında yaşayan Hindistan “tarihin içine” çekilecektir.

³⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 162. 1923 yılında Galiyev asıl çatışmanın kapitalistler ile işçi sınıfı arasında değil sanayileşmiş metropoller ile sanayileşmemiş uluslar arasında olduğunu savunmuştur. Mustafa Türkeş, **Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi (1932-1934)**, Ankara, İmge Kitabevi, 1999, s.145. Galiyev’e göre “Avrupa kapitalistleri’nin sömürgesi durumundaki Doğu’daki bütün halk işçisiyle, köylüsüyle, askeriyle ve yerli burjuvazisiyle topyekun proleterdir.” Galiyev, doğu milletlerini ‘Proleter Milletler’ olarak adlandırmıştır. Hakan Reyhan, “Sultan Galiyev’in Siyasal Düşüncesi”, Ankara, Yayınlanmamış Master Tezi, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi, 2002, s. 138.

³⁷ Alim Arlı, **Oryantalizm Oksidentalizm ve Şerif Mardin**, İstanbul, Küre yayınları, 2004, s. 153.

Fikret Başkaya, Sosyalist Enternasyonallerin de Avrupa-merkezci bir bakış açısına sahip organizasyonlar olduğunu söyler:

Avrupa-merkezli ırkçı ideolojik yabancılaşmayla şerbetli bir sol hareketin, kapitalizm dışında yeni ve farklı bir şeyler tasavvur etmesi, tasarlaması, teklif etmesi iyimserlik olurdu. Birinci ve İkinci Enternasyonal’de açıkça sömürgecilikten yanaydılar, zira uygarlaştırıcı misyona inançları tamdı. Üçüncü Enternasyonal de sömürgelerden gelen itirazlara rağmen birinci ve ikincinin yolundan gitti.³⁸

Avrupa’nın yeni yükselen kapitalist medeniyeti için hem ham madde, hem de pazar gerekiyordu. Okyanusları aşabilecek gemilerin yapımına izin veren teknolojiye ulaşılması, pusulanın icadı ve bunların sonucunda gelen “coğrafi keşifler”³⁹ Avrupa için bütün dünyayı ulaşılabilir kıldı. Başkaya’ya göre coğrafi keşiflerin yanı sıra çok önemli bir başka ‘keşif’ de, ‘kıtlığın’ keşfiydi. Eğer kaynaklar kıt, ihtiyaçlar da sonsuzsa kıt kaynaklara sahip olmak isteyen insanlar arasında sürekli bir savaş hali geçerli olacaktı. Bir başka deyişle ‘insan insanın kurduydu’. Böylesi bir zihinsel kurgu geçerliyken, yayılma ve sömürgecilik de kıtlık düşüncesine dayandırılarak ‘meşrulaştırılabilirdi’.⁴⁰ Elbette Avrupa’nın kullandığı tek meşrulaştırıcı unsur bu değildi. Kendini medeni olarak kabul ediyor, bu medeniyetin dünyanın geri kalanına aktarılmasını bir vazife olarak addediyor ve hatta “beyaz adamın yükü” olarak görüyordu. Bu medeniyet aktarımı sonucunda da insanlıktan alacaklı bir konuma geliyordu. Başkaya Avrupa’nın her zaman kendini üstün gördüğünü ama üstünlük kriterinin zamanla değiştiğini şöyle açıklar:

³⁸ Fikret Başkaya, “Avrupa-merkezilik”, <http://www.ozguruniversite.org>, (Erişim) 7.3.2010. Sultan Galiyev de sosyalistti ama o Sosyalist Enternasyonal’in kurulamayacağından bahsediyordu. Galiyev, “İngiliz ya da Fransız proleterleri ile Afganistan yahut Fas proleterleri arasında çok büyük ekonomik farklar vardır” diyor. Reyhan, **a.g.e.**, s. 134. Bu sebeple de bir “Sömürgeler Enternasyonal” kurulmasını öngörüyordu. Ezilmişlerin ulusal kurtuluşları Sömürgeler Enternasyonal’inin bir numaralı hedefiydi.

³⁹ Kendisi dışındaki milletleri tarih dışı sayan Avrupa için kendisinin ilk defa gittiği her coğrafya keşiftir; orada “yerlilerin” yaşaması Avrupa için bir anlam ifade etmez. Burada keşif kelimesi sadece Avrupa için anlamlı olduğuna göre “coğrafi keşifler” terimi de Avrupa-merkezci bir bakış açısının ürünüdür.

⁴⁰ Fikret Başkaya, “Avcılar ve Aslanlar”, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 9-10.

Sömürgeci Avrupalılar başlangıçta ‘üstünlüklerini’ dine dayandırdılar. Burjuva devrimlerinden, özellikle de sanayi devriminden sonra ideolojik meşrulaştırıcı referansları dinden ırka kaydı. Avrupalı üstün ırk olduğu için diğerlerinden üstündü... İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra faşizmin ve ırkçılığın lafzen mahkum edildiği, sömürge halklarının ‘biçimsel bağımsızlığa kavuştuğu’ koşullarda ırk üstünlüğü argümanı işe yaramaz hale geldi, şimdilerde ırkçılık kültür ırkçılığıdır. Avrupa-Amerika, üstün ilerici kültürün timsali sayılıyor.⁴¹

Bir gücün bir başka toplumu işgal edip onu kendine bağımlı hale getirmesi tarihte sık rastlanılan bir olaydır fakat Başkaya’ya göre, kapitalist yayılma önceki dönemlerin emperyal yayılmasından çok farklıdır. Birincisi, Avrupa yayılmacılığı ırkçı bir yayılmadır. İkincisi, modern sömürgecilik sadece ekonomiye, siyasete etki etmemekte, kimliği de tahrip etmekte ve sömürgeleşmişlik kimliği dayatmaktadır.⁴²

Fetihler ve sömürgecilikle birlikte binlerce yıllık Batı-dışı düşünce ve ‘bilimsel birikim’ yok sayıldı, en azından marjinalleştirildi. Sömürgecilikle yaşıt olan Batı sosyal düşüncesi başka uygarlıkların bilimsel-entelektüel birikimini yok saydı veya inkar etti. Bunun mümkün olmadığı durumlarda bilim adamlarının ismi değiştirildi. Batı Asyalı İbni Sina’nın adı Avicenna, El Kindi Alkindius, İbni Rüşd Averros olarak değiştirildi... Batı sosyal düşüncesi kendi uygarlığının özgün ve başka uygarlıklardan iktibas yapmadığını ilan ettiği anda, Batı dışı sosyal düşüncüyü yok sayması, inkar etmesi kaçınılmazdı. Avrupa-merkezli sosyal düşüncenin insanlığın ortak eseri olan birikimi reddedip, yok sayıp kendini dayatması demek, dünya ölçeğinde entelektüel sömürgeciliğin yayılması, etkinlik alanını genişletmesi demektir. Belirli bir eşik aşıldıktan sonra, Batı sosyal düşüncesi evrensellik içeren düşünce olarak sunuldu ve dünyanın geri kalanı da bu bakışı içselleştirdi.⁴³

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürgeler bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ama toprakları sömürgecilerden temizlemek sömürgeleşmişlikten kurtulmak anlamına gelmez çünkü Başkaya’nın ifadesiyle, *sömürgeleşmişlik durumu sömürgeciliğin tasfiyesine engeldir*.⁴⁴ Sömürgeleşmişlikten kurtulma adına yapılanlar/yaptırılanlar aslında

⁴¹ Başkaya, “Avrupa-merkezcilik”

⁴² Başkaya, **a.g.m.**

⁴³ Başkaya, **a.g.m.**

⁴⁴ Başkaya, **a.g.m.**

sömürgecilik durumunun daha da derinleşmesine yol açmaktadır.⁴⁵ Özellikle, Avrupa'nın dünyanın neredeyse tamamına kabul ettirmiş olduğu modernleşme söyleminin dünyanın geri kalanını Avrupa'ya daha fazla bağımlı hale getirmekten/Avrupa'yı taklit ettirmekten⁴⁶ (zira Avrupalılaşmak mümkün değildir) ve gönüllü sömürgeleşmeyi⁴⁷ sağlamaktan başka bir amacı da yoktur.

Avrupa-merkezci bakış açısı, zaman ve mekan tanımlaması, dışlamacılığı, sömürgeleşmişlik kimliği dayatması gibi birçok açıdan eleştiriye uğramıştır. Hippler Avrupa-merkezciliğe yönelik eleştirileri üç grupta toplar:

1. Avrupa'nın yaptığı şey her ne idiye, bunu diğer uygarlıkların da, Avrupalılar dünyanın diğer bölgelerinde jeopolitik gücünü kullanarak süreci durdurana kadar, yapmakta olduklarıdır. 2. Avrupa'nın yapmış olduğu şeyin, diğerlerinin zaten uzun zamandır yapmakta oldukları şeyin devamından başka bir şey olmadığı, Avrupalıların geçici bir süre ön plana çıktığıdır. 3. Hem bilim ve hem de siyasal dünya için tehlikeli sonuçlar doğuracak şekilde, Avrupa'nın yaptığına yanlış çözümlendiği ve uygun olmayan dışallaştırmalara tabi tutulduğudur.⁴⁸

Yazara göre ilk iki argüman yanlıştır ve "Avrupa-merkezcilik karşıtı Avrupa-merkezcilik" şeklinde adlandırılabilir.⁴⁹ Çünkü her iki argümanda da Avrupa'nın yaptıkları onaylanmakta, sadece Avrupa'nın ön plana çıkması ve dünyanın geri kalanında devam eden süreci baltalaması eleştirilmektedir. Yazarın da belirttiği gibi karşı çıkış noktası olarak Avrupa'nın yaptıklarının hem bilim (özellikle dünya tarihinin çarpıtılması noktasında)⁵⁰ açısından hem de siyasal açıdan (işgal, sömürü, kimlik tahrifi) eleştirilmesi gerekmektedir.

⁴⁵ Başkaya burada 1923 sonrası 'reformlarının' ve politikalarının Türkiye'yi emperyalist Batı'ya daha da bağımlı hale getirdiği örneğini verir.

⁴⁶ Avrupa'yı taklit etmenin önemli bir eleştirisi için bkz. Frantz Fanon, **Yeryüzünün Lanetlileri**, İstanbul, Avesta, 2001. Özellikle Jean Paul Sartre'ın bu kitaba yazdığı önsöz okunmaya değerdir.

⁴⁷ Buna Başkaya'nın deyimiyle otokolonizasyon (kendi kendini sömürge durumuna getirme) da diyebiliriz. Fikret Başkaya, "Avcılar ve Aslanlar", s. 6.

⁴⁸ Hippler, **a.g.m.**, s. 102.

⁴⁹ Bu görüşlerin geniş bir açıklaması için bkz. Hippler, **a.g.m.**, s. 105-106.

⁵⁰ Bu noktada Said'in eleştirisi önemlidir. Ona göre "şimdilerde bilim çoktan bilim olmaktan çıkmıştır. Bilim, bilimsel faaliyetin olmazsa olmazı olan şüpheye dayanmak yerine, bir inanç kategorisi haline gelmiş durumdadır." Said, **a.g.e.**, s. 56.

Avrupa-merkezci anlayışın, Yunanlıların, Avrupalıların ataları olduğu savı da eleştiriye uğramaktadır. Vlassopoulos, “Unthinking the Greek Polis” isimli kitabına başlarken, “bu çalışmanın temel argümanı, Grek tarihinin modern incelemesinin radikal bir şekilde Avrupa-merkezci perspektif tarafından şekillendirildiğidir” der.⁵¹ Yazarın iddiasına göre, 19. yüzyıla kadar, kimse, ne Yunancanın ne de Yunanlıların tarihiyle ilgili bir şeyler yazmamıştır.⁵² 19. yüzyılın ortalarında Burckhardt ve Fustel’in çalışmaları ile polis kelimesi modern düşünürlerin ilgisini çekmeye başlamış ve Batı Avrupa söylem ve literatürünün bir parçası haline gelmiştir.⁵³

Bu konuda yazılan en önemli kitap şüphesiz Martin Bernal’in Kara Athena (Black Athena)sıdır. Şu paragraf Bernal’in iddialarını özetler niteliktedir:

Bu kitap, Yunan tarihine ilişkin iki modeli konu almaktadır: Modellerden biri Yunanistan’ı özünde Avrupalı ya da Ari saymakta, öteki ise Levantlı olarak, Mısır ve Sami kültür alanının periferisinde görmektedir. Bu modellere “Ari Modeli” ve “Eskiçağ Modeli” adlarını veriyorum. Klasik ve Helenistik çağdaki Yunanlılar arasında genellikle kabul edilen görüş “Eskiçağ Modeli” idi. Bu modele göre, Yunan kültürü Mısırlılar ve Fenikelilerin M.Ö. 1500 civarında yaptığı kolonileştirme ve yerli halkı uygarlaştırması sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Yunanlılar Yakındoğu kültürlerinden çok büyük ölçülerde iktibaslar yapmaya daha sonra da devam etmiştir. Pek çok kişi çoğumuza doğru diye belletilen Ari Modeli’nin ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında geliştirildiğini öğrenince şaşkınlığa düşmektedir. Bu yeni model, ilk ortaya atıldığı haliyle ya da geniş biçimiyle, Mısır yerleşimlerinin gerçek olduğunu inkar etmiş, Fenike yerleşimlerini ise kuşkuyla karşılamıştır. Antisemitizmin -1890larda ve sonra 1920ler ile 1930larda bir daha- ulaştığı çifte zirve sırasında boy atmış olan ve benim “Aşırı” Ari Modeli adını verdiğim bu biçim, Fenike’nin herhangi bir kültürel etkide bulunduğunu bile inkar ediyordu. Ari Modeli’ne göre, kuzeyden –eski geleneklerde sözü edilmeyen- bir istila olmuş ve istilacılar yerel “Ege ya da Pre-Helen” kültürüne baskın gelmiştir. Yunan Uygarlığı, Hint-Avrupa dili konuşan Helenler ile yerli tebaaların karışmasının bir sonucu olarak görülmektedir.⁵⁴

⁵¹ Kostas Vlassopoulos, **Unthinking the Greek Polis, Ancient Greek History beyond Eurocentrism**, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 2.

⁵² Vlassopoulos, **a.g.e.**, s.15.

⁵³ Vlassopoulos, **a.g.e.**, s.13.

⁵⁴ Martin Bernal, **Kara Atena, Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? 1785-1985**, çev. Özcan Buze, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998, s. 49-50

Bernal, “Düzeltilmiş Eskiçağ Modeli”ni savunmaktadır. Bunun Eskiçağ Modeli ile farkı, kolonileştirmelerin M.Ö. 2. bin yılın yarısında başladığı görüşündedir. Ortak noktası ise, Yunan uygarlığının bu kolonileştirmelerin ve daha sonra Doğu Akdeniz’in dört bir yanından yapılan iktibasların yarattığı kültür karışımının bir sonucu olduğudur.

Bernal’in iddiasına göre, Yunanistan’ın oluşumunda Mısırlıların ve Fenikelilerin o bölgede koloniler kurması birinci dereceden etkilidir. Yunanca kelimelerin yaklaşık dörtte birinin Fenike ve Mısır dilinden geçmiş olması bunun önemli delillerinden biridir. Bir anlamda Yunanistan Mısır’ın öğrencisidir. Ayrıca Antik Yunan tarihin bugünden okunmasıyla “Doğu-Batı” ikileminin “Batı” tarafına yerleştirilmiş olsa bile, o günün şartlarında aslında bir “Doğu”ludur. Avrupa- merkeziliğin “Doğu-Batı” ekseninde bir çatışma olarak göstermeye çalıştığı Pers-Yunan çatışması da aslında bir “Doğu içi” çatışmadır.⁵⁵

Eski Yunanlılar “Doğu dünyası”nın kültür alanı içerisinde yer aldıklarının farkındaydılar ve Mısırlılarla Fenikelilerden öğrendiklerini yadsımıyorlardı.⁵⁶ Oysa, Avrupa-merkezcilik Antik Yunan’a “Doğu karşıtı” özellikler atfetmekte, onun diğer medeniyetlerden hiçbir iktibas yapmadığını, onlarla kültürel etkileşim içinde olmadığını (en azından Yunanlıların etkilenmesi anlamında) ispatlamaya çalışmıştır. Bu çabanın sebebini Bernal şöyle açıklar:

18. yüzyılın sonunda Avrupa ırkçılığa doğru kaymaya başlamıştı. Bir uygarlığın yaratıcı olması için “ırk bakımından saf” olması gerektiği inancı hakimdi. Nitekim Avrupa’nın sadece timsali olarak değil, aynı zamanda onun

⁵⁵ Doğu-Batı kavramlarına o gün için baktığımızda Yunan, Pers, Mısır, Fenike aslında Batı’dır. Fakat bu ayrım, Avrupa-merkezci/Oryantalist bakış açısının Doğu ve Batı anlayışı için geçerlidir. İsmail Hami Danişmend’e göre ise ilerlemenin ve ilmin asıl adı Şarklılaşmaktır. O halde Batı, bizden aldığı bilgiyle, kültürle Şarklılaşırken biz Garplılaşık. İsmail Hami Danişmend, **Garp Menba’larına Göre, Garp Medeniyetinin Menbaı Olan İslam Medeniyeti**, Babıali Yayınevi, 1961, s. 9.

⁵⁶ Amin, **a.g.e.**, s. 115. Maruf’a göre, Antik Yunan’a intikal eden bilgi seküler değil, ilahi hikmet ihtiva eden bir bilgidir. Bu bilgi zamanla Yunanlı bilginler tarafından soyutlanıp, tamamen materyalist hüviyet kazanmıştır. Mehmet Maruf, **Avrupa-merkezli Bilim Anlayışına Reddiye, Ayna Bizim Olmalı**, İstanbul, Tarih Düşünce Kitapları, 2005, s. 12.

çocukluk dönemi olarak da görülen Yunanistan'ın, yerli Avrupalılar ile kolonileştirici Afrikalıların ve Samilerin karışmasının bir sonucu olabileceği düşüncesi, gittikçe tahammül edilemeyecek bir şey haline geliyordu.⁵⁷

Amin'e göre bugün artık Batı'nın Yunanlı atası üzerinde eskisi kadar durulmuyorsa, bunun çok basit bir sebebi vardır: gelişmiş kapitalist yapı artık kendisinden o kadar emindir ki, gerekçelendirilmiş bir meşruluğa ihtiyaç duymamaktadır.⁵⁸ Bununla beraber Antik Yunan'ın Mısır ve Fenike'den aldığı miras çok yakın bir zamana kadar inkar edilmekteydi; ta ki İsrail kurulana dek. Beaudet'in de belirttiği gibi Batı ile İsrail'i bir araya getiren siyasetin mantığı, 'Sami Doğu'nun, yani Fenikelilerin, Kenanlıların (şimdiki Filistin) ve İbranilerin Doğu'sunun, Avrupa'nın yükselişine fiilen katkıda bulunmuş olduğunu gizlemeye daha fazla izin vermemektedir.⁵⁹ Fenike'nin itibarı iade edilmiştir, ya Mısırın itibarı! Görünen odur ki, Mısır siyasi açıdan Avrupa için önem kazanıp, Avrupa üstünde bir etki sahibi olmaya başlayana kadar bu itibar teslim edilmeyecektir. Bir ikinci seçenek vardır ki, bu da Martin Bernal gibi cesur ve açık görüşlü bilim adamlarının sayısının artması ve bilimin bir inanç kategorisi olmaktan çıkmasıdır.

Avrupa-merkezciliğin Avrupa'sına önemli bir eleştiri de Küçükaydın'dan gelmektedir. Küçükaydın'a göre coğrafi açıdan baktığımızda Avrupa'nın kıta olarak tanımlanması hiç de masum değildir. Bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirir:

Eğer Kıta'lar jeolojik veya tektonik kriterlere göre tanımlanıyorsa, bütün kıtalar ayrı bir plakadan oluşmaktadırlar. Bir zamanlar kocaman bir Pangea kıtasının parçalanmasından oluşmuş plakalara kıta deniyorsa, ki bütün kıtalar bu büyük plakalardan oluşurlar, Avrupa kıtalar içinde tek böyle olmayanıdır. Güney ve Kuzey Amerika bile ayrı plakalardır. Afrika, Avustralya, Antarktika, Hindistan hep ayrı plakalardır. Avrupa ise ne Asya'dan böyle ayrılır ne de Afrika'dan. Pireneler ve Alpler'in güneyi de bugün Avrupa sayılmaktadır ama başka bir plakaya aittirler. Yani Jeolojik

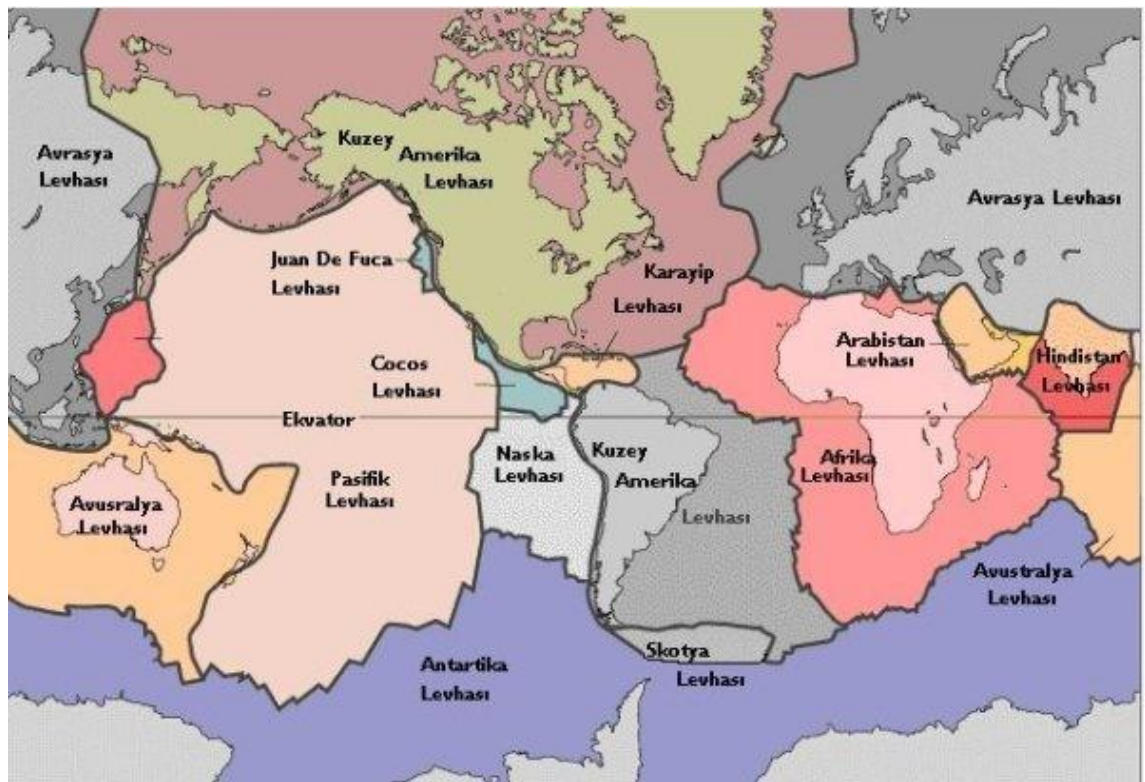
⁵⁷ Bernal, **a.g.e.**, s. 82.

⁵⁸ Amin, **a.g.e.**, s. 114.

⁵⁹ Pierre Beaudet, "Atina Mısır'da Antik Uygarlık ve 'Batı'nın İcad Edilmesi'", çev. Kadir Cangızbay, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 4. Bernal'e göre de 1945'ten beri Yahudiler- ya da en azından İsrailliler- tam olarak Avrupalı kabul edilmektedir. Bernal, **a.g.e.**, s. 89.

kriterler geçerliyse eğer, örneğin, İtalya Avrupa'ya dahil değildir. Yani Avrupa kıtası, tamamen keyfi olarak, bir kıta olmanın kriterlerine uymamasına rağmen, güneyinde ve doğusunda bu kriterler ayaklar altına alınarak sınırları çizilmiş, kıtalığa terfi ettirilmiş bir bölgedir.⁶⁰

Küçükaydın'ın, Avrupa'nın kendisine ait bir plakası olmadığı görüşünü, levhaların birbirinden ayrılmadan önceki durumlarını gösteren haritalar desteklemektedir.

Harita 5: Kıtalar ve Levhalar⁶¹

Başlangıçta bütün kıtalar birleşikti. Pangea adı verilen 'bütün' önce Laurasia ve Gondwana olarak ikiye bölündü ve sonrasında levhalar birbirinden ayrılmaya başladı. Haritada görüldüğü üzere, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Asya, Afrika, Avustralya ve Antarktika kıtaları ayrı bir levhaya sahiptirler. Avrupa ise ayrı bir levhaya sahip değildir ve Asya

⁶⁰ Küçükaydın, a.g.e., s. 14-15.

⁶¹ <http://www.cografik.com>

levhasının içindedir. Eğer kıtalar kendilerine ait bir plakaya sahip olmalarına göre tanımlanacaksa, ayrı bir levhası bulunan Hindistan ve Arabistan, bir kıta olmaya Avrupa'dan daha layıktırlar.

Görüldüğü üzere, coğrafi olarak Avrupa'yı ayrı bir kıta kabul etmek mümkün değildir. Peki, tarihsel ve kültürel olarak ayrı bir Avrupa düşünmek mümkün müdür? Tarihsel olarak Batı Avrupa ile Doğu Avrupa'nın (hatta Batı Avrupa'nın kendi içerisinde bile) aynı süreçleri geçirdiğini söylemek mümkün değildir. Kültür için ise Küçükaydın şunları söyler:

Bir İskenderiyeli ile bir Yunanlının tarihsel, kültürel ortaklıkları, bir Yunanlının bir Almanla ortaklıklarından çok daha fazladır. Bir Endülüslünün bir İzmirli ile tarihsel ve kültürel ortaklıkları, bir Endülüslü ile bir Parisliden çok daha fazladır. Aşağı yukarı aynı yemekleri yerler, aynı müziklerden zevk alırlar. Bu takdirde niçin Yunanistan Avrupa'dır da Asya değildir veya İskenderiye niye Afrikalıdır da Avrupalı değil?⁶²

Bu görüşlerini ifade ettikten sonra, Küçükaydın, Avrupa kavramını deve kuşuna benzetir: “Deve misin? Kuşum. Kuş musun? Deveyim. Tarihsel ve kültürel misin? Coğrafiyim. Coğrafi misin? Tarihsel, kültürelim.”⁶³ Ne jeolojik, ne tarihsel, ne de kültürel bir kavram olarak bilimsel değere sahip olmayan Avrupa, ideolojik bir kavramdır.⁶⁴ Avrupa'nın sosyolojik olarak tek geçerli anlamı ise kapitalizmdir.⁶⁵

Dünyayı büyük bir açmaza sürükleyen Doğu-Batı, Kuzey-Güney gibi ikilemlere yol açarak şiddetli çatışmalara ve saldırgan ırkçı tutumlara zemin hazırlayan Avrupa-merkezci anlayışın⁶⁶ değişmesi gerekmektedir. Avrupa-

⁶² Küçükaydın, **a.g.e.**, s. 15.

⁶³ Küçükaydın, **a.g.e.**, s. 16.

⁶⁴ Avrupa aslında burada, bu kullanım içinde, bir kavram da değil, bir koddur. Modern burjuva uygarlığının, kapitalizmin karşılığı olarak kullanılan bir kod. Bir tür kısa yazış, bir kısaltma gibi görülmelidir. Örneğin Modern Burjuva Uygarlığı diyeceğinize, kısaca MBU diyecek yerde, MBU'nun karşılığı olarak Avrupa da denebilir. Avrupa'nın bilimsel tek anlamı budur. Küçükaydın, **a.g.e.**, s. 16-17.

⁶⁵ Küçükaydın'a göre Avrupa, kapitalizm ile birlikte doğmuştur. Yani kapitalizmden önce Avrupa yoktu. Küçükaydın, **a.g.e.**, s. 13-14.

⁶⁶ Amin, **a.g.e.**, s. 182.

merkezcilik bir paradigma olduğuna göre, bu paradigmadan kurtulmanın koşulu, yanlışlıklardan arınmış yeni bir paradigmanın onun yerini almasıdır. Hippler'in de belirttiği gibi, Avrupa-merkezci miras, "çağdaş dünyanın sorunlarını ele alma kapasitesini kaybetmiştir".⁶⁷ Son yıllarda Avrupa-merkezcilik özellikle sosyal bilimler tarafından eleştirilere maruz kalmaktadır ve eğer sosyal bilimlerde bir ilerleme kaydedilmek isteniyorsa bu eleştirilerin devam etmesi gerekmektedir.

Wallerstein, dünya sisteminin baskın kesiminin çıkarlarını korumak için Pan-Avrupa liderleri ve entelektüelleri tarafından ileri sürülen evrenselciliği 'Avrupa evrenselciliği' olarak adlandırmakta, bunun yerine 'evrensel evrenselciliği' önermektedir.⁶⁸ Said'e göre, bunun başarmanın yolu beynimizi Avrupa-merkezli ideolojik virüsten temizlemekten geçmektedir. Bu konuda umut verici bir gelişme Lucien Febvre ve Marc Bloch adındaki iki Fransız tarihçinin 1929'da kurdukları derginin etrafında gelişen Annales ekolünün, 'tümel tarih' ve 'bütünsel tarih' adı verilen bir anlayış çerçevesinde dünyanın tümünün tarihini yapma gayreti içinde olmasıdır. Bugün Annales anlayışı dünya tarihçiliğinin zirvesini temsil etmekte ve Avrupa-merkezci bakış buradan itibaren kırılmaktadır.⁶⁹

1.2. ÖTEKİLEŞTİRME

Avrupa-merkezcilik mi ötekileştirmeyi getirmiştir, yoksa ötekileştirme mi Avrupa-merkezciliğe yol açmıştır? Bu tek taraflı cevaplanacak bir soru değildir. Çünkü Avrupa-merkezcilik ve ötekileştirme ilişkisi bir süreç içerisinde karşılıklı etkileşimde bulunmaya devam etmektedir. Eğer bir öncelik sırası aranıyorsa başlangıç noktasına ötekileştirmeyi koymak daha doğru olur. En

⁶⁷ Hippler, **a.g.m.**, s. 93

⁶⁸ Wallerstein, **a.g.e.**, s. 12.

⁶⁹ Kılıçbay, **a.g.e.**, s. 70.

azından, Avrupa için öyledir.⁷⁰ Avrupa ötekileştirdikçe “ben”e sarılmış, “ben”e sarıldıkça ötekileştirmiştir.

Öteki ve diğeri kavramları arasında bir nüans vardır. Diğeri, ötekine göre daha masum bir kavramdır çünkü ‘öteki’ dışlayıcıdır, ‘diğeri’ dışlama gerektirmez. ‘Diğeri’ sadece var olan farklılığı dile getirir, ‘öteki’ ise farklılık yaratır. ‘Diğeri’nin daha ‘içsel’ olduğunu söyleyebiliriz, ‘öteki’ ise dışsaldır. Özellikle, kimlik inşasında böyledir. Ötekileştirme, ‘ben’e bir öteki yaratma sürecinin adıdır. ‘Diğeri’ masum bir kavram olmakla birlikte, ‘diğeri’ masum değildir ve ötekileştirmeye çok yakındır. Çünkü diğerleştirme, farklılığı dile getirmekten ziyade fark yaratmaya yöneliktir. Ötekileştirmeyle arasındaki nüans ise içsellik ve dışsallık noktasındadır. Grubun⁷¹ kimliğinin yaratılmasında ‘öteki’ önemlidir, ‘diğeri’ ise bu sürece fazla bir katkıda bulunmaz. Her ne kadar ‘öteki’ne giden her yol başlangıçta ‘diğeri’nden geçse de, ‘öteki’ne ancak iradi farklılıklarla ulaşılır.

Kimlik her zaman ‘öteki’ne ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç, kimliğin ortaya çıkış esnasında da olabilir, korunması/devam ettirilmesi/güçlendirilmesi esnasında da. Fakat ikincisine olan etkisi daha yaygındır. ‘Öteki’nin kimliğin ortaya çıkışına etkisi ise daha çok kriz dönemlerine ilişkindir. Fakat bu zamanlarda bile sadece var olanı ortaya çıkartır. Bir kimlik ortaya çıkartamayacak kadar bile ortak değeri olmayan topluluklarda kimliğe ilişkin bir etki yaratmaz. Bunun nedeni, kimliğin sadece ‘öteki’ üzerinden tanımlanamamasıdır.

Ötekileştirmenin iki boyutu vardır: ontolojik (ontological) ve vasıfsal (attributive).⁷² Ontolojik boyut insanın ‘nesnel’ yanına, vasıfsal boyut ise

⁷⁰ Batı kavramının inşası sürecinde Said, önce “Doğu”nun tanımlandığını (ötekileştirme), sonra “Doğu olmayan”ın (Batı) ortaya çıktığını söyler.

⁷¹ Buradaki kullanımıyla grup en küçük topluluktan başlayarak dinsel, etnik bir cemaate veya medeniyete kadar uzanabilir.

⁷² Her iki kavram da Şevket Yavuz tarafından kullanılmıştır, kavramların içeriğine ilişkin ifadeler ise bize aittir. Bkz. Şevket Yavuz, “İslam’ın Ötekileştirmeye Meydan Okuması Veya Ontolojik Ötekiden Vasıfsal Ötekiye İntikalin Macerası”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, kış 2006, s. 135-157.

'özel' yanına ilişkindir. Ontolojik boyut nesnel yanı ölçüt kabul ettiğinden dolaydır ki, değişmez bir ötekileştirmeye sebep olmaktadır. Bu nesnellik insanın doğduğu yere, ailesine, vücudunun şekline veya daha yaygın bir ötekileştirme vesilesi olarak derisinin rengine ilişkin olabilir. İnsanın nesnel yanı değiştirilemez olduğundan, nesnellik üzerinden tanımlanan 'öteki'nin, 'öteki'likten kurtulma şansı yoktur. Vasıfsal boyutta ise, öteki, özel yanı ölçüt alınarak ötekileştirilir. İnsanın özel yanı iradidir; öyle olmak/kalmak istediği için öyledir ve dolayısıyla değişkendir. O halde 'öteki' özel yanını değiştirdiğinde ve 'ben'in sahip olduğu vasfa sahip olduğunda artık öteki değil 'ben/biz'den biridir. Ötekileştirme, 'ontolojik'e ontolojik, 'vasıfsal'a vasıfsal bir şekilde gerçekleşmektedir. Yani, karşısındakini ontolojik yönden ötekileştiren, kendisinin de ontolojik yönünü; vasıfsal yönünü ötekileştiren de, kendisinin vasıfsal yönünü ortaya koymaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, "Ortadoğulu versus Hristiyan" ya da "Müslüman versus Amerikalı" ötekileştirmeleri yanlıştır çünkü vasıfsalın karşısına ontolojik, ontolojiğin karşısına vasıfsal çıkarılmıştır. Bununla beraber, ontolojik yönden ötekileştirilen ötekileştirenle aynı vasfa ya da vasıfsal olarak ötekileştirilen ötekileştirenle aynı ontolojiye sahip olabilir. Vasıfsal olarak Avrupa'yla aynı vasfa (dini yönden) sahip olan Lübnan Hristiyanları, Avrupa tarafından, (ırk yönünden) Arap ontolojisinin içerisinde ötekileştirilebilirler. Diğer taraftan, aynı Lübnan Hristiyanları ontolojik olarak (ırk/Arap olma yönünden) aynı oldukları Arap Müslümanlar tarafından da vasıfsal olarak (din yönünden) ötekileştirilebilirler. Ötekileştirmenin vasıfsal mı yoksa ontolojik mi olacağı, ötekileştirenin kimliğini daha çok hangisinden aldığına göre değişmektedir. Günümüz dünyasında ise birincinin daha yaygın olduğu görülmektedir.⁷³

⁷³ Yavuz'a göre, medeniyetler kült eksenli veya vahiy eksenlidirler. Kült eksenli medeniyetler kendilerine ötekiler tayin ederler. Kült eksenli medeniyet tecrübeleri, tarih boyunca kendi güç ve otoritesi için daima çevrede tutulan ve tarihten sürgün edilen ötekilere muhtaçtır; döngüsel bir tarzda hem harici ötekileri hem de dahili 'ötelenen'lerin varlığını gerekli ve vazgeçilmez bir kip (modality) olarak görür ve gücün tahakkümüne giren bilgi de bu süreçte ötekileştirmenin ana koordinatlarının çiziminde hep görevde olmuştur. Ş. Yavuz, **a.g.e.**, s. 137-141. Yavuz vahiy eksenli medeniyetlere İslamı örnek verir. Ona göre Hz. Peygamber, tıpkı kültürlerdeki gibi ötekilerle varlık inşasına soyunsaydı, daha Arap yarımadasının dışına çıkamadan Bizans ve Sasani İmparatorluklarının kültür eksenli çelik mukavemetini aşamazdı. Ş. Yavuz, **a.g.e.**, s. 149.

‘Ötekileştirme’nin devamının sağlanması, “basmakalıplaştırma” ile mümkündür. ‘Basmakalıplaştırma’ enformasyonun işleminden geçirilmiş halidir ve imgeler ve fikirler çeşitliliğinin basit ve kullanışlı bir biçime indirgenmesini içermektedir.⁷⁴ Basmakalıplaştırma, ‘ötekini’ küçültücü/aşağılayıcı şekilde farklılık yaratır ve bu şablonları grup üyelerinin kolayca başvurabilecekleri/kullanabilecekleri bir hale getirir. ‘Öteki’ne atfettiği özellikler, kendisi değişmediği sürece değişmezdir. Kendisi değiştiği zaman ise yeni kimliğine uygun bir şekilde ‘öteki’nin *atfedilmiş kimliğini* de değiştirir. ‘Öteki’ üzerinden inşa edilen/sürdürülen kimlik yayılmacı da olabilir. Bu süreci Gencer şöyle anlatır:

Nihai “evrensel biz”e ulaşınca kadar insanlar arasında farklı “biz”ler varlığını sürdüreceğine göre kimlik tanımı, fiilen “biz/öteki” diyalektiğine dayanır. “Ben/öteki” ayrımına dayalı kimlik tanımının çapı, insanın çifte gerçeği farklılık ve ortaklık uyarınca tikelden evrensele doğru kademeli olarak genişler. Nihai hedef, bütün insanları “biz”den aynı kılmaktır; ancak nihai aynılaştırma için önce kademeli ötekileştirme gerekir. Bunun için evrensel dinler, içsel ve dışsal kimlikler geliştirmek suretiyle kozmopolis idealini izlerler. Bütün insanları mümin kılmaya yönelik dışsal kafir/mümin ayrımından önce dinler kendi içinde *doğru, Ortodoks/sapkın, heterodoks* ayrımı geliştirirler. Bu içsel kimlik tanımı başarıldıktan sonra ancak dışsal kimlik başarılabılır.⁷⁵

Konumuz açısından diğer önemli bir kavram “etnosentrizm”dir.⁷⁶ Kavim anlamındaki “ethnos” kelimesinden gelen bu kavram ilk bakışta ırkçılığı çağırırsa da, ondan farklıdır. Irkçılık biyolojik karakteristiklere dayanan insan grupları arasında hiyerarşik farklılıkları vurgularken, kabilecik (tribalizm) ya da etnomerkezcilik, bir kişinin kendi grubunu yabancılardan

⁷⁴ Necla Mora, “Kendi-Öteki İletişimi ve Etnomerkezcilik”, **Selçuk İletişim**, Ocak 2008, s. 209.

⁷⁵ Bedri Gencer, “Hıristiyanlaştırmadan Medenileştirmeye Batılı Kozmopolitanizmin Dönüşümü”, **Muhafazakar Düşünce**, yıl 6, sayı 21-22, Yaz-Güz 2009, s. 15.

⁷⁶ Goody’e göre, Avrupa-merkezcilik ve Oryantalizm, etnosentrizmin iki uzantısıdır. Goody, **a.g.e.**, s. 5. Yine bu konuyla ilgili olarak Hermippos (2. yy M.Ö.) Tales’e dayandırarak Sokrates’in şöyle dediğini söyler: “3 şey için Şans’a teşekkür ederim. İlk olarak, insanım hayvan değilim. İkincisi, erkeğim, kadın değilim. Üçüncüsü, Yunanlıyım, barbar değilim.” Coleman’a göre Antik Yunan bu şekilde kendi kültürünü diğerlerinden üstün gördüğü, yabancılara hor görüp küçümsediği için etnosentriktir. John E. Coleman, “Ancient Greek Ethnocentrism”, **Greeks and Barbarians**, ed. John E. Coleman, Clarck A. Walz, Maryland, CDL Press, 1997, s. 175.

üstün görmesidir.⁷⁷ Irkçılık biyolojik iken, etnosentrizm daha ziyade kültürelidir.

Avrupa tarihine baktığımızda ötekileştirme daima var olmuştur fakat bu tarih içerisinde ötekileştirenin değişimine bağlı olarak, ötekileştirilenin de vasfı değişmiştir. Mora, bu değişimi şu şekilde ifade eder:

Ortaçağ'da içeriye veya dışarıya ait olma din tarafından düzenlenmiştir. Endüstrileşme ve koloncilik çağında ise ırk ayrımcılığı belirleyici olmuştur. 19. ve 20. yüzyılda içerisi/dışarıyı ayırımında halk/ulus kavramı öne geçmiştir. 20. yüzyılın sonunda modern devletler kendi ve yabancı arasındaki ayrımı kültürel farklılıklara dayandırmışlardır. 21. yüzyılda ise halklar arasındaki en büyük farklılıklar artık ideolojik, politik ya da ekonomik değil, dinlerin belirlediği kültürel farklılıklardır.⁷⁸

Dünya siyasetinde egemen bir konuma gelen Avrupa, en başından beri bütünlüğünü ve tekilliğini korumuş bir “Ezeli Batı” kurmacasına başvurmuştur.⁷⁹ Keyfi olan bu kurgu, başka bir keyfiyet sergileyerek “Doğu” kurmacasını yaratmıştır. Rönesans öncesinde Avrupa, kimliğini daha çok dinden alıyordu. Rönesans sonrası yaşanan gelişmelerle birlikte seküler medeniyet ön plana çıkarılmıştır. 20. yüzyıldan itibaren ise, kendini, kültür olarak lanse etmeye başlamıştır. Aydınlanma Çağı’nı ve iki büyük devrimi yaşayan Batı uygarlığı ‘kimlik’ sorunuyla daha önce de karşılaşmış ve konuya günümüzde halen geçerliliğini koruyan evrensel değerlerle yaklaşmıştır. Bu durum 18. ve 19. yüzyıllardaki gelişmeler, merkantalizm, sömürgecilik ve emperyalizmin de etkisiyle Batı kültürünü ön plana çıkarmıştır.⁸⁰ Sömürgecilik aşamasında ötekileştirme had safhaya ulaşmış, sömürülen yerlileri insan kategorisinden çıkarma (insandışılaştırma) noktasına gelinmiştir. Yerli bölgesinin ahır gibi koktuğundan, oğul veren arılar gibi kalabalık oluşlarından,

⁷⁷ Mora, **a.g.m.**, s. 209.

⁷⁸ Mora, **a.g.m.**, s. 206.

⁷⁹ Amin, **a.g.e.**, 112.

⁸⁰ Taner Timur, **Osmanlı Kimliği**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s. 176, **aktaran** Tuğça Poyraz, Gülay Arıkan, “Avrupa Türkiye İlişkileri ve Avrupa Yayılmacılığından Sonra Değişen ‘Öteki’ Tanımları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2004, cilt: 21, sayı:2, s. 5.

kendilerini ifade edemeyerek el kol hareketleri ile konuştuklarından söz edilmiştir.⁸¹

Bilimsel alanda yaşanan gelişmeler de öteki tanımlarının belirlenmesini etkilemiş, Avrupalı ile öteki arasındaki farklılık, temelde biyolojik ve doğal, kalıtsal ve değiştirilemez farklılık olarak yorumlanmıştır. Böylece, ötekinin ırk temelinde tanımlanmasıyla, 19. ve 20. yüzyıllarda gelişen ırkçılığın temelleri de atılmıştır.⁸² 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, “Soğuk Savaş”ın etkisiyle, ötekileştirme ideolojik bir boyut kazanmıştır. Amerika ve Rusya (kapitalizm-sosyalizm) kampları, kendi etki alanlarını genişletmek için, dönemin az gelişmiş ülkelere tavizler vermiş, onları kendi çevresine çekmeye çalışmış, ideolojik kamplaşma yanında ırk, renk, din, kültür gibi öğeler önemsiz kalmıştır.⁸³

Batı’nın öteki kodlaması ne ölçüde kırılabilir? Ezeli ve biricik bir Batı varsa, bu Batı’ya dahil olabilmek mümkün müdür? Ötekiler/Doğulular, kalkınma, modernleşme, ilerleme gibi güdüleyici kavramlarla Batı’ya ulaşma/benzeme çabasıdadırlar. Başkaya’ya göre ise, Batı gibi olmak mümkün değildir çünkü eğer Batı öyleyse, ötekiler öyle olmadığı için öyledir. Batı’nın öyle olması ya da öyle kalması, ötekilerin “böyle” olması ve “böylece” kalmasıyla mümkündür.⁸⁴

1.3. ORYANTALİZM

Fransızcada doğu anlamına gelen “orient” kelimesinden türeyen oryantalizm, Doğu üzerine yapılan çalışmaları kapsayan bir disiplindir. Toplumsal, siyasal ve iktisadi yaşamıyla, bugünüyle ve geçmişiyle, kısacası

⁸¹ Mora, **a.g.m.**, s. 209.

⁸² Robert Miles, **İrkçilik**, çev. Sibel Yaman, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1998, s. 46. **aktaran** Poyraz ve Arıkan, **a.g.e.**, s. 10.

⁸³ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 91 **aktaran** Poyraz, Arıkan, **a.g.e.**, s. 12.

⁸⁴ Başkaya, **a.g.m.**, s. 6.

her yönüyle Doğu üzerine araştırmalarda bulunur. Yine orient kelimesinden türeyen “oryantalist” ise, Doğu ile herhangi bir amaç için ilgilenen, araştırma yapan, Doğu’yu tasvir eden anlamına gelir. Bulut’a göre, oryantalist tabiri bugünkü kullanımından farklı olarak, aslen, “Doğu veya Yunan kilisesinin bir üyesi” anlamına geliyordu.⁸⁵

Oryantalizmin Doğu üzerine çalışmaları çoğunlukla metinsel olmakla beraber,⁸⁶ gözleme de dayanır. Çoğu zaman ise, gözlemden ziyade tahayyülatı ibarettir; Doğu’da bulamadığını tahayyül eder, bulduğu ise tahayyül ettiğidir. Burada Doğu gerçekliği ile Batı tahayyülatı arasında kanıtlanabilir bir bağ olmadığını kastetmiyoruz fakat oryantalizm daha çok farklılıklar üzerinde duran/farklılıkları ön plana çıkartan/farklılık yaratma gayreti içerisinde olan bir disiplindir.

Bir anlamıyla oryantalizm bir resim ekolüdür. Afrika’ya ve Ortadoğu’ya giden ressamalar gördüklerini tuvale aktarmışlar, gör(e)mediklerini ise hayal etmişlerdir. Öyle ki, bu ressamalardan neredeyse hiçbirisi bir haremın içini görmemesine karşın⁸⁷ bir sürü harem resmi çizilmiştir. Ressamlar kendi ülkelerine döndüklerinde halklarına hayal ile karışık bir Doğuyu gerçek olarak sunmuşlardır. Bu resimleri görenler, Doğu’yu kendilerine gösterildiği şekilde

⁸⁵ Yücel Bulut, **Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2002, s. 15.

⁸⁶ Bu konuda Spivak şu tespiti yapar: “Metinsellik kavramı, daha önce işaretlenmediği (uninscribed) varsayılan bir bölge üstünde yapılan dünyalaştırma (dünya kurma-worlding) işlemine bağlanmalıdır. Bunu söylerken asıl aklımda olan, bölgeleştirdiği dünyanın aslında önceden işaretlenmediğini varsaymak zorunda olan emperyalist projedir. Yani, en basit kartografi düzeyinde ele alırsak, daha önce işaretlenmemiş olduğu varsayılan işaretlenmiştir. Demek ki bu dünyalaştırma bir metinleştirme, metinselleştirme, bir yapmadır, anlaşılacak bir nesne haline getirmedi.” Gayatri C. Spivak, **The Post-Colonial Critic. Interviews, Strategies, Dialogues**, der. Sarah Harasym, New York and London, Routledge, 1990, s. 1. aktaran Mahmut Mutman, “Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batıya Karşı İslam”, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, der. Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 33-4. Metinselliğin önemine vurgu yapan bir diğer yazar olan Said de, Oryantalizm’de tartıştığı sorunların şu üç kavram etrafında toparlanabileceğini belirtir: temsil, metin ve entelektüelin rolü. E. Said, “Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek”, çev. ve der. Tuncay Birkan, **Kış Ruhı**, Metis, İst., 2000, s. 69. aktaran Recep Alpyağıl, “Temsilin Sorunları ve Edward Said’in Oryantalizme İlişkin Analizlerinin Gücü”, **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 220.

⁸⁷ Oliver Kontny, “Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine”, **Doğu-Batı**, 2. baskı, yıl 5, sayı 20, 2002, s. 121-136, s. 134.

kabul etmiş ve hatta hayali Doğu'ya kendi hayallerini de eklemişlerdir.⁸⁸ Doğu'ya gidildiğinde ise, zihinlerindeki ile uyuşmayan bir Doğu ile karşılaşmışlar, ne var ki hayal gerçekten üstün gelmiştir. Öyle ki, bu ressamlardan biri olan Delacroix, Doğulu bir kültürün daha gerçekçi resimlerini yapmak üzere Cezayir'e gittiğinde manzarayı beğenmemiş ve çalışmalarına devam etmek için Paris'e geri dönmüştür.⁸⁹

Diğer bir anlamıyla oryantalizm, akademik bir çalışma alanıdır. Bu anlamıyla Doğu'yu tanımaya çalışır ve onu bütün yönleriyle inceler. Bazı oryantalistler Doğu'yu tanıma adına bizzat Doğu'ya gitmişler, gittikleri yerlerin

⁸⁸ Bir örnek vermek gerekirse Victor Hugo Les Orientales adlı eserinde Doğu'yu; renk, debdebe ve barbarca bir vahşet cümbüşü, haremler, saraylar, kesilen kelleler, çuval içinde denize atılan kadınlar, hilalli sancaklarla süslü kadırgalar, beyaz minareler, odalıklar, harem ağaları, vezirler, hurma ağaçları altındaki çeşmeler.. şeklinde tasvir ediyordu. Bulut, **a.g.e.**, s. 110. Buna karşılık Nazım Hikmet, Pierre Loti adlı şiirinde şöyle der:

Tevekkül!
Kısmet!
Kafes, han, kervan
şadırvan!
Gümüş tepsilerde raks eden sultan!
Mihrace, padişah,
bin bir yaşında bir şah.
Minarelerde sallanıyor sedef nalınlar,
burunları kınalı kadınlar
ayaklarıyla gergef dokuyor.
Rüzgarlarda yeşil sarıklı imamlar ezan okuyor!

İşte Frenk şairinin gördüğü şark!
İşte
dakikada 1.000.000 basılan
kitapların
şark'ı!
Lakin
ne dün
ne bugün
ne yarın
böyle bir şark
yoktu,
olmayacak!

Doğu'nun gerçekliğinin çarpıtılması sorunu, sosyal hayatın yanında, tarih yazımını da içermektedir. Lewis'in şu tespiti önemlidir: "Avrupa'da Arapların tarihi esas olarak ya Arapça bilmeyen tarihçiler tarafından, ya da tarih bilmeyen Arap uzmanları tarafından yazılmıştır." Bernard Lewis, "İslam", **Orientalism and History**, ed. Denis Sinor, 2th ed., Bloomington-London, Indiana University Press, 1970, s. 16.

⁸⁹ "Giriş: Dünya Nasıl 'Dünya' Oldu?", **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, der. Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996

dilini de öğrenmişlerdir. Bu oryantalistler bulundukları memleketlerle ilgili eserler yazmışlar, orada yazılan eserleri tetkik etmişler ve kendi dillerine tercüme etmişlerdir.⁹⁰ Bir kısım oryantalistler ise Doğu'ya ayak basmadan onun hakkında hükümlerde bulunma cüretini göstermişlerdir.

Tüm bu tasvirler ve çalışmalar Batı'nın gözünde bir Doğu imgesinin oluşmaya başlamasına neden olmuştur. Foucault'nun temellerini attığı *bilgi-söylem-iktidar* ilişkisi oryantalizmin temelinde yer almaktadır. Foucault'nun ortaya koyduğu bu ilişkiyi benimseyen Said'e göre de, oryantalizmin temel konusu "bilgi birikimi" ile "güç" arasındaki ilişkidir.⁹¹ Oryantalizmin deşifre edilmesi de, bu ilişkinin görülebilmesi ile mümkün olmuştur.

Turner'a göre, Foucault'nun bu bilgi analizi içerisinde oryantalizm, içinde karakterlerin dağıtılabileceği tipolojiler yaratan bir söylem olarak nitelenebilmektedir; enerjik occidental adam versus şehvet düşkünü oryantal, nazik beyaz versus zalim sarı adam, rasyonel batılı versus önceden kestirilemez oryantal.⁹² Bu ikilemlerin başka örneklerini de Shotat ve Stam ekler: "bizim 'ulus'umuz, onların 'kabileleri', bizim 'din'imiz, onların 'hurafeleri', bizim 'kültür'ümüz, onların 'folkloru', bizim 'sanat'ımız, onların 'el işleri', bizim 'miting'lerimiz, onların 'ayaklanmaları', bizim 'savunma'mız, onların

⁹⁰ Bununla birlikte Said, incelediği metinlerde yazarların birbirinden aktarma yaptığına dikkat çekiyor ve bu sebeple oryantalizmin her şeyden ileri bir yazarlar ve eserler bütünü sayılması gerektiğini belirtiyor. Edward Said, **Haberlerin Ağında İslam**, İstanbul, Babil Yayınları, 2000, s. 41.

⁹¹ Said'in Foucault ile hemfikir olmadığı görüşler de vardır; iktidarın ardında iş gören bilinçli bir güç olmadığı görüşü gibi. Foucault'nun baskıcı yapılar kavramı, iktidar fikrine, daima devletin en üstte yer alan bir kurumunun yetkisinde olan ve hiyerarşik bir biçimde yukarıdan aşağıya doğru çalışan, hegemonyacı özelliği baştan kabul edilmiş bir güç olarak bakılmasına karşı çıkar. Foucault, iktidarın işleyişinde, öznelerin ve tarihlerin şekillendirilmesini amaç edinmiş 'cisimsiz unsur'dan söz eder. Said bunun böyle olmadığını, Doğu üzerindeki Batı tahakkümünün ardında bilinçli bir plan ve kasıt olduğunu söyler. Hükümetler, yazarlar, bireyler bu tür stratejilerin sadece pasif ajanları değildir. Walia, **a.g.e.**, s. 36-37. Ayrıca oryantalist paradigmanın önemli yapıtaşları için bkz. Arlı, **a.g.e.**, s. 33-34.

⁹² S. Bryan Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, İstanbul, Anka Yayınları, 2003, s. 77. Mısır'ı İngiltere adına 25 yıl yöneten Lord Cromer de Doğulular hakkında şunları söylemektedir: Doğulular ne düzgün yolda ne de kaldırımda yürüyebilir. Doğunun kafası, yolların ve kaldırımların yürümek için yapıldığını derhal fark eden Avrupalı zekasının kıyısına bile ulaşamaz. Doğulular sağlam yalancıdır, hareketsiz ve şüphecidirler. Tek kelime ile Anglo-Sakson ırkının açıklığına, doğruluğuna ve asaletine ters düşerler. Edward Said, **Oryantalizm**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1998, s. 62

'terörizmi'.⁹³ Tüm bu zıtlıklar, oryantalizmin bilgi-iktidar sistemi içerisinde üretilmiştir ve bu bilgi kategorisi, iktidar alanı içerisinde Batı'yı hükmen galip ilan etmektedir.

Said, oryantalizmi üç düzlemde ele almaktadır: akademik bir disiplin, bir düşünce tarzı ve tüzel bir kurum. Oryantalizmin akademik bir disiplin olması, onun bilimsel yöntemlerle ve bilimsel etikle hareket ettiği anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte Doğu'ya ilişkin eserlerin tetkiki, tercümesi, Doğu dillerinin, kültürlerinin incelenmesi akademik faaliyetlerin konusu olmuştur.⁹⁴ Düşünce tarzı düzlemi, Doğu'nun klişeleştirilmesi ile paraleldir. Turner'dan aktarmış olduğumuz occidental-oriental karşılaştırmaları bunun bir örneğidir. Occidental adam Doğu üzerine düşünürken bu kalıplar üzerinden hareket etmektedir çünkü Doğu'nun yer çekimi kanunu kadar sabit/değişmez vasıfları vardır. Tüzel kurumluk düzlemi diğer iki düzlemi büyük oranda kapsamaktadır ve bilgi-iktidar ile daha iç içedir. Doğu'nun tekrarlanan pratiği (ki burada hem Doğu'nun kendisini tekrarlaması hem de Doğu'ya bakış açısının –düşünce tarzının- tekrarlanması söz konusudur) "bilgi"nin meşrulaşmasını sağlamaktadır. Diğer yandan bu meşruiyeti bozan her bilgi/eylem dışlanmakta/yok sayılmakta/hıçleştirilmektedir. Tüm bu meşrulaştırma ve hıçleştirme sürecine örgütlenmeyi ve amacı (iktidar) da eklediğimizde, oryantalizm tüzel bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Oryantalist düşüncenin temelinde, hayali fakat kesin çizgilerle ayrılmış iki coğrafi bölge yatar. Bu bölgelerden daha büyük ve 'farklı' olanına Orient

⁹³ Ella Shotat, Robert Stam, **Unthinking Eurocentrism: Multiculturalizm and the Media**, New York, Routledge, 1994, s. 2.

⁹⁴ Said ayrıca, incelediği metinlerde yazarların birbirinden aktarma yaptığına dikkat çekiyor ve bu sebeple oryantalizmin her şeyden ileri ölçülerde bir yazarlar ve eserler bütünü sayılması gerektiğini belirtiyor. Said, **a.g.e.**, s. 41. Yavuz'a göre tüm bu eserler bir şey var etmemekte, tersine, var olanı hiçliğe indirgemektedir; tıpkı Müslümanların tarihinin bir tarihsizliğe mahkum edilmesi gibi.. Oryantalizmin gücü de buradan gelir. Hilmi Yavuz, **Modernleşme, Oryantalizm ve İslam**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999, s. 58. Bu sebepten dolayıdır ki, Davutoğlu'nun da belirttiği gibi, oryantalizm meselesinin arkasındaki entelektüel zihniyet, aslında bir varoluş problemidir. Tarihte varoluş, bu noktada anlam taşımaktadır. Ahmet Davutoğlu, "Batıdaki İslam Çalışmaları Üzerine", **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 41.

veya Doğu,⁹⁵ 'bizim' olarak bilinen diğerine de Occident veya Batı denir.⁹⁶ Farklı olarak işaretlenen Doğu, karmaşık bir yapı olarak görülüyordu. Doğu'nun kendisine has bir egzotizmi ve esrarı vardı.⁹⁷ Turner'a göre oryantalizmin görevi, Doğulu toplumların bu şaşırtıcı karmaşıklığını ve

⁹⁵ Oryantalizmin Doğuya yaklaşımı tümeldir, Doğu tek bir varlık kategorisidir. Müslüman, Hindu, Çinli hepsi bu kategorinin içindedir. Recep Şentürk, "Oryantalizm ve Sosyal Teori", **Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, s. 45.

⁹⁶ İslamiyet de Doğu'ya ait olarak görüldüğünden, oryantalizm çerçevesindeki kaderi önceleri yekpare bir bütünlük gibi değerlendirilmek; sonraları da çok özel bir düşmanlık ve korku ile izlenilmek olmuştur. Bunun böyle olmasının şüphesiz birçok dini, psikolojik ve siyasi nedeni vardır, ancak temel neden, Batı'nın, İslamiyet'i Hristiyanlığın ciddi rakibi olarak görmesi ve Hristiyanlığı tehdit ettiğini düşünmesidir. Said, **Haberlerin Ağında..**, s. 80 Oryantalizmin ana önermesinin altında yatan epistemoloji de, İslamiyet'in atıl, Hristiyanlığın ise dinamik olarak karakterize edildiği bir epistemolojidir. S. Bryan Turner, **Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1991, s. 19. Oryantalizm, İslam'ı Batı standartlarında Hristiyanlaştırma eğilimindedir ve İslam'ın da tıpkı Hristiyanlık gibi tarihsel bir evrim geçirmesini beklemektedir. İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2004, s. 125. İslam'ın Batı Avrupa'daki reformasyon sürecine benzer bir şekilde reformasyona tabi tutulması istenmektedir. A. L. Tibawi, "İngilizce Konuşan Oryantalistler, İslam'a ve Araplara Yaklaşımlarına Dair Bir Eleştiri", **Krizdeki Oryantalizm, Eleştiriler**, ed. A. L. Tibawi, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 94. Batı, İslam'ın 'batıllaşma', 'modernleşme' yahut 'reformasyon' ile dönüştürülebileceğine dair bir düşünce mevcudiyetini hep muhafaza etmiştir. Tibawi, **a.g.m.**, s. 54. Oryantalistler İslam'ın toplumsal yapısını açıklarken 4 önerme de bulunurlar:

1. Hristiyanlığının dinamikliğine karşın İslam'ın statikliği
2. İslam'ın durağanlaşmasının sebepleri (özel mülkiyet olmaması, kölelik, despot yöneticiler)
3. Müslüman psikolojisi (boyun eğme ve kadercilik)
4. İslam'ın kendi iç özündeki aksaklıklardan dolayı akılcı, demokratik ve sanayileşmiş bir topluma geçememesi. Turner, **Oryantalizm, Kapitalizm...**, s. 17-18.

Yahudiler ile oryantalizmin ilişkisi ise 2 türlü gerçekleşmiştir: öznesi ve nesnesi olarak. Oryantalizmin öznesi olarak Yahudiler için bkz. Hamdi Zakzuk, **Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı**, çev. Abdülaziz Hatip, İzmir, Işık Yayınları, 1993, s. 38-45. Yahudiler'in oryantalizmin nesnesi olma sebeplerini ise Bülent Şenay şöyle açıklar:

1. Dini sebepler: Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürdüğü/öldürttüğü inancı ve Hz. İsa'nın "İkinci Gelişi"nden önce tüm Yahudilerin ya Hristiyan olmaları ya da Deccal tarafından yok edilmelerini öngören Hristiyan Mesih inancı.
2. Ekonomik sebepler: Yahudilerin ekonomik rekabette önde olmaları ve faizli borç vermeleri
3. Sınıf çatışması: Monarşi, asiller, orta ve alt sınıflar arasındaki çatışmalarda Yahudilerin hep ezilen tarafta olmaları
4. Psikolojik sebepler: pek çok bireysel-toplumsal sorun karşısında her taşın altında suçlu olarak bir Yahudi'nin aranması. Bülent Şenay, "Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi, Anti-Semitizm ve Oryantalizm", **Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, s. 88.

Bu konudaki temel argümanlar ve Hristiyanlar açısından Yahudilerin ve Müslümanların aynileştirilmesi için bkz. Şenay, **a.g.e.**, s. 87-92.

⁹⁷ Batı buna cinselliği de ekledi. Doğu'yu dışı olarak tasvir etti ve Doğu'yla her karşılaşmasında kendisini "gelinin duvağını kaldıracak damat" gibi hissetti. Turner, **Oryantalizm, Portmodernizm...**, s. 45.

esrarını belli tipler, karakterler ve kurumlar haline dönüştürmek⁹⁸ ve yönetilebilir ve anlaşılabilir bir düzeye indirgemektir.⁹⁹ Oryantalizm bu görevini ifa etti ve oryantalistler Doğu'ya aşına olduklarını, erişebildiklerini ve tasvir edebileceklerini gösterdiler. Doğu görülebilir, incelenabilir, idare edilebilirdi. Uzak, muhteşem, anlaşılmaz ama çok zengin bir bölge olarak kalmak zorunda değildi. Eve getirilebilirdi, ya da daha kolayı Avrupa evini oraya kurabilirdi ve kurdu.¹⁰⁰

“Aslında Doğu, ‘bizim’ dünyamız olan Avrupa toplumunun sınırları dışında yaşadığı için tashih edilmiş, hatta cezalandırılmıştır. Doğu böylece *Doğululaştırılmıştır*”¹⁰¹ diyor Said. Doğu da, Batı da bir kurgunun eseridir. Doğu; hayali bir öteki, Batılı zihnin boşluklarını dolduran bir yer. Batılı zihnin pikniğe çıkmak istediği düşsel mekan, bir tahayyüldür.¹⁰² Doğu bir tahayyüldür, Doğu Doğululaştırılmıştır; fakat Doğu'nun Doğululaştırılması sadece Doğu'nun Batı tarafından işaretlenmesi, keşfedilmesi, tasvir edilmesi ile mümkün değildir. Doğu Doğululaştırılabildiği için “Doğu” olmuştur. Coğrafi bir mekan olarak “doğu” iken sosyolojik olarak “Doğu” haline getirilebildiyse bu “bilgi-iktidar” ilişkisinin bir sonucudur. Batı doğuyu Doğululaştırırken kendisi Batılılaştırılmamış, Batılaştırılmıştır. Önemli bir nokta da, Doğu ve Batı'nın paralelligidir. Ötekileştirme bağlamında baktığımızda, Doğu'nun Doğululaştırılması ölçüsünde Batı Batılaştırılmıştır. Buradan kimlik konusuna da geçiş yapabiliriz. Daha doğu ve batı yokken, Batı önce doğuyu işaretlemiş, sonra kendisini batı olarak (doğu olmayan) addetmiştir. Tıpkı bunun gibi, Batı kimliği Doğu kimliğinin bir zıttı olarak kurgulanmıştır. Aşağıdaki şekillerde görüldüğü üzere, eğer ontolojik ve epistemolojik bir evren düşünürsek Doğu ve Batı iki ayrı dünyadır. Ontolojik evrende kesişimleri olmak zorundadır çünkü insan olmanın getirdiği zorunlu ontolojik ve vasıfsal benzerlikler vardır.

⁹⁸ Turner, **a.g.e.**, s. 45. Batı'nın gözünde Doğu tuhaftır, anlaşılmazdır ama Batı onu anlayacak kalıpları da bulmuştur: “Biz diğer kültürleri, onların tuhaflıklarını anlaşılabilir kılacak önceden var olan bir kural ya da söylem içine yerleştirerek anlıyoruz”. Turner, **Oryantalizm, Kapitalizm...**, s. 108.

⁹⁹ Turner, **a.g.e.**, s. 119.

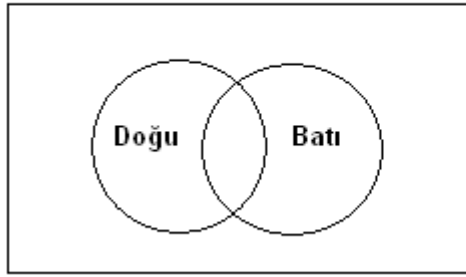
¹⁰⁰ Said, **Haberlerin Ağında...**, s. 103.

¹⁰¹ Said, **Oryantalizm**, s. 101

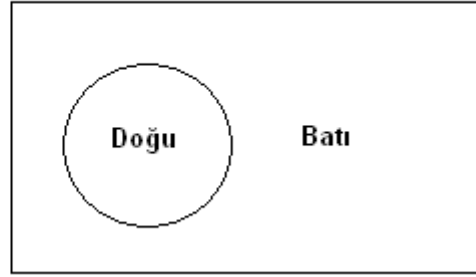
¹⁰² Süphandağı, **a.g.e.**, s. 16

Epistemolojik evrende Batı, “Doğu olmayanların” kümesidir; Doğu’nun kapsamı genişledikçe, epistemolojik evren ve dolayısıyla Batı’nın kapsamı da genişleyecektir. Elbette ki tüm bu kurgulamayı yapan oryantalizm, bu evren içerisinde tüm kötülükleri ve çirkinlikleri Doğu’ya atfetmekte, iyilikleri ve güzellikleri ise kendisine ayırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Doğu, Batının en mükemmel ötekisidir.

Ontolojik Evren

Epistemolojik Evren

Şekil 1: Doğu ve Batı’nın Ontolojik ve Epistemolojik Evren İçerisindeki Yeri

Oryantalistleri Doğu üzerine araştırmalar yapmaya sevk eden bazı sebepler vardır: dini, ilmi, iktisadi ve siyasi sebepler.¹⁰³ Din üzerine yapılan oryantalist çalışmalar daha çok Kilise tarafından ve Hıristiyanlığın en büyük “rakibi” olarak görülen İslamiyet üzerinde yürütülmüştür. Bu çalışmalar İslam dininin kitabı olan Kur’an-ı Kerim, onun peygamberi Hz. Muhammed ve dinin genel esasları üzerinde şüphe uyandırmak, bunları yanlışlamaya çalışmak gibi amaçlar edinmiştir. Mutman’ın belirttiği üzere oryantalizm hem bir “emir” (command) hem de bir “düzen” (order) olarak var olmaktadır.¹⁰⁴ Yani, eğer onların dini “yanlış” ise, o halde bizim “doğru” olan dinimize girmeleri gerekir. O halde, beyaz adamın (beyaz misyonerlerin) bir kez daha Hıristiyanlaştırma “yükünü” yüklenmesi gerekmektedir.

¹⁰³ Mustafa es-Sibai bunlara emperyalist sebepleri de ekler. Kanaatimizce, siyasi sebepler emperyalist sebepleri de kapsamaktadır. Dahası, bunu bir sebepten ziyade amaç olarak görmek daha doğru olacaktır. Bkz. Mustafa es-Sibai, **Oryantalizm ve Oryantalistler: Yararları, Zararları**, çev. Mücteba Uğur, İstanbul, Beyan Yayınları, 1993, s. 38.

¹⁰⁴ Mutman, **a.g.e.**, s. 41.

Siyasi sebepler doğrudan iktidarla bağlantılıdır ve Doğu'nun egemenliğini ele geçirmeyi hedefler. Bu ele geçirme, yine, emir-düzen ilişkisi içerisinde gerçekleşir. Doğulu duygusaldır, kendini ifade edemez, kendi kendini yönetmekten acizdir; o halde yönetilmesi gerekir. Yönetilmesi için de en güzel metot "böl-parçala-yönet"tir. Bölebilmek için ise bilmek gerekmektedir. Bunun içindir ki, oryantalistler hakim olmak istedikleri ülke insanlarının aralarındaki farklılıklara odaklanırlar ve gerektiğinde bu farklılıkları körükleyerek ülkenin parçalanmasını sağlarlar. Neticede ele geçirirler ve sömürmeye başlarlar.

Oryantalizmin en önemli sebeplerinden birisi de iktisadidir. Batı için, Doğu zenginlik kaynağıdır fakat bu, Doğulunun elinde zayı olan bir zenginliktir. Merkantilist dönemde yeryüzündeki servetin sabit olduğu düşünüldüğü için dünyanın bütün servetinin Avrupa'ya getirilmesi söz konusuydu. Sanayi devriminden sonra ise Doğu, Avrupa için hammadde ve pazar anlamına geliyordu. Her ikisi de oryantalist çalışmaları zorunlu kılıyordu.

Bu sebeplerin dışında az sayıda da, olsa gerçeği öğrenmek ve Doğu'nun medeniyetlerini, dinlerini, dillerini öğrenmek için araştırma ve tetkike yönelen oryantalistler olmuştur. Bu kişilerin ilime de katkıları olmuştur. Öyle ki, kimileri gittikleri ülkelerde geçmişe ait kimi vesika ve eserleri gün yüzüne çıkarmışlar ve bu eserleri kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Bu kişilerin objektif olarak kaleme almış oldukları eserler kısmen de olsa, Doğu'nun yanlış algılanmasını engellemiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Bununla birlikte oryantalizm Doğu'da araştırma yapılabilmesini de ciddi oranda kısıtlamıştır. Arabiyat çalışmalarında karşılaşılan en ciddi problem, onbinlerce el yazması metnin (140.000 den fazla el yazmasından bahsediliyor) Arap dünyasının dışında, yani Arap araştırmacılarının tasarrufundan uzak bulunmasıdır. Bu nedenle, onlar çoğu zaman, ulusal ve kültürel tarihlerinin özü meselesi ile ilgili dolaylı kaynaklar üzerinde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Enver Abdülmelik, "Krizdeki Oryantalizm", **Krizdeki Oryantalizm, Eleştiriler**, A. L. Tibawi, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 18. Doğu'nun kaynaklarının sömürülerek iktisadi gelişimin önüne geçilmesi ve müdahaleci eylemler toplumsal yaşamının değiştirilmesiyle birlikte oryantalizmin Doğu'ya verdiği en ciddi zararlardan birisi de onun eserlerinin Batı'ya taşınması olmuştur. Fakat oryantalizmin ilmi anlamda Doğu'ya katkıları da olmuştur. Bkz. Mehmet Azimli, "Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavrıları", **Marife**, yıl 2, sayı 3, 2002, s. 237-238.

Oryantalistler, Doğu'yu birçok açıdan eleştirmişlerdir. Eleştirilerinde ise Avrupa-merkezci bir bakış açısı hakimdir. Bulut'un belirttiği üzere, oryantalist söylemde Doğu her zaman Batı'dan farklı bir şey ile, Batının sahip olduğu varsayılan bilim, demokrasi, rasyonalite, ilerleme fikri, sivil toplum vs. özelliklerle kıyaslanarak tanımlanır.¹⁰⁶ Mesela Doğu'ya adım atmamış olmasına rağmen Doğu Despotizmi fikrini ortaya atan Montesquieu'ya göre sıcak iklimde ve açık alanlarda yaşayan Asyalıların ruhu kulluğa yatkın olduğundan despotizmle yönetilmek durumundadır. Soğuk iklimde, dağlık alanlarda yaşayan özgür ruhlu Avrupalılar ise krallık ve cumhuriyetle yönetilmek durumundadır.¹⁰⁷ Doğu despotizmi fikrini savunan bir diğer isim olan Marx'ın Asya tipi üretim modeli kavramı temelde ekonomik yapılar ve süreçler (ya da bunların yokluğu) terimleri üzerine bina edilmişken, Asya modeli, aynı zamanda geleneksel Doğu despotizmi politik nosyonunun bir versiyonunu oluşturmaktadır.¹⁰⁸ Max Weber ise, kapitalizmin ruhunun Protestanlığın değerlerinde saklı olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁹

Doğu'ya yönelik en büyük eleştirilerden biri de sivil toplumun olmamasıdır. Turner, bu konu da şunları söylemektedir:

Doğu dünyasının sosyal yapısı, bir sivil toplumdan yoksunlukla, yani kişiler ve devlet arasında aracılık yapan kurumlar ağının yokluğuyla karakterize edilebilir. Kişilerin sürekli olarak despotun keyfi kurallarına maruz kaldığı oryantal despotizm için ortam oluşturan bu sosyal yoksunluktu. Sivil toplumun yokluğu aynı zamanda hem Avrupa dışında kapitalist ekonomik gelişimin başarısızlığını, hem de siyasi demokrasinin yokluğunu açıklamaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁶ Bulut, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁰⁷ Aslı Çırakman, "Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi ", **Doğu-Batı**, yıl 5, sayı 20, 2002, s. 199.

¹⁰⁸ Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm...**, s. 54. Marx insanlık tarihinin evrelerini "üretim tarzı"na göre 4 aşamaya ayırır. 1. Asya 2. Antik 3. Feodal 4. Burjuva 5. Aşama ise sosyalizmdir. ATÜT tarihin ilk aşamasını oluşturur. Şentürk, **a.g.m.**, s. 47.

¹⁰⁹ Turner'a göre ise Avrupa kapitalizmi, dünya düzeyinde ekonomik bağımlılık sistemi yaratarak herhangi bir yerdeki bağımsız kapitalist gelişmeye engel olmuştur. Bu bağlamda Batı'da kapitalizmin varlığı, Doğu'daki yokluğunun açıklamasıdır. Turner, **Oryantalizm, Kapitalizm...**, s. 116.

¹¹⁰ Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm...**, s. 47.

Kanaatimizce, İslam'ı sivil toplumun yokluğu ile suçlamak, vapuru tekeri olmamakla suçlamak gibidir. Batı bir araba (kara taşıtı) ise İslam bir vapurdur (deniz taşıtı). Tekerlek, arabanın kendi işleyiş mekanizmasının bir unsurudur. Vapurun ise kendine has bir işleyiş mekanizması vardır ve bu mekanizma içerisinde tekerleğe ihtiyaç duymaz. İslam, iktidarını sivil toplum olmaksızın devam ettirebilir, tıpkı Batı'nın zekat kurumuna ihtiyaç duymadan ekonomisini devam ettirebilmesi gibi.

Doğu'ya yönelik bu eleştiriler iki yönlü bir etki meydana getirmiştir. Batılılar için, Doğu'nun değiştirilmesi/yönetilmesi gerektiğinin meşru temellerini oluştururken, Doğulular için de, Batı'nın üstünlüğünü kabul edip değişmek gerektiği, değişimin/yönetilmenin kaçınılmaz olduğu inancını doğurmuştur. Yine Doğu açısından baktığımızda, 'neden sömürüldük ve neden modernleşmek zorundayız'ın cevabı da bu kabullenmişlikte yatmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken bir nokta da, oryantalist teriminin kullanımının, ilk oryantalistler kongresinin yapılışının 100. yılında (1973) kaldırılmasıdır.¹¹¹ Bulut'a göre terimin kalkmasının iki sebebi vardır: oryantalist araştırmalar sahasındaki değişimlerle birlikte Doğu dünyasının modern Batılı sosyal bilimlerin teknik, yöntem ve araçlarından faydalanılarak araştırılmaya başlanması ve oryantalizme yönelik eleştiriler.¹¹² Oryantalist teriminin kullanımı her ne kadar 1973'te kaldırılrsa da, pratikte 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fazla kullanılmıyordu. Doğulular tarafından her duyulduğunda tiksintiyle karşılanan ve aşırı tepki verilmeye başlanan oryantalizm teriminin¹¹³ yerine, onları ürkütmeyecek ve hatta onlara çekici gelecek yeni bir kavram bulunmuştur: "modernleşme".¹¹⁴

¹¹¹ Bulut, **a.g.e.** s. 13. Bu kongrede "Uluslararası Oryantalistler Kongresi" adını "Asya ve Afrika Uluslararası Sosyoloji Kongresi" olarak değiştirmek zorunda kaldı. Wallerstein, **a.g.e.**, s.52-3.

¹¹² Bulut, **a.g.e.** s. 14.

¹¹³ Said, Doğulu birine hakaret etmek istenildiğinde ona "oryantalist" demenin yeterli olacağını söyler.

¹¹⁴ İkinci Dünya Savaşı sonrası sömürgeler tepki göstermeye ve fiili işgal pahalıya mal olmaya başlayınca, Doğu'yu Batı'ya bir daha ayrılmamasına bağlayacak, sömürünün rıza ile devam etmesini ve Batı'ya maliyetinin azalmasını sağlayacak olan modernleşme formülü bulunmuştur. Oryantalist

1.3.1. Dünden Bugüne Oryantalizm

Oryantalizmin tarihi, Doğu ile Batının varlığı kadar eskidir. Zira Doğu'yu da Batı'yı da yaratan Batı'dır. Bununla beraber, Doğu-Batı ayrımını Perslerle Yunanlılar arasındaki savaflara kadar götürenler vardır¹¹⁵ fakat Martin Bernal'in belirttiği gibi, Antik Yunan'ın ve Persler'in Doğu-Batı ikileminin uçlarına yerleştirilmesi bir Batı aldatmacasıdır.

Oryantalizmin inceleme konusu genel olarak Doğu'dur, özelde ise İslam'dır. Bu incelemenin bir amaca binaen başlaması gerektiğini düşündüğümüzde, Avrupa'nın kendisi üzerinde hakim olan, topraklarını fethetmiş bir medeniyeti tanıma merakı bu incelemenin başlangıcı için iyi bir neden olabilir. Bu da, bizi Endülüs'e götürür. Endülüs devleti (711-1492) Avrupa'da bir ilim merkeziydi, aynı zamanda Avrupa'nın içerisinde İslam'ın yaşandığı bir yerd. Endülüs'ün Avrupa'daki varlığı Haçlı seferlerinin gerçekleştiği dönemi de kapsamaktadır (1095-1272). Haçlı seferlerindeki başarısızlık Avrupalıları İslam'ı tanımaya itmiş, Endülüs de bunun için güzel bir başlangıç noktası olmuştur.

Oryantalizmi ilk başlatanlar Kilise'ye bağlı rahiplerdir. Bunlar içerisinde Fransız rahip Gerard de Oraliac (940-1003) ön plana çıkmaktadır.¹¹⁶ 11. yüzyılda da Arapça üzerine araştırmalar yapmak üzere Padua Medresesi kurulmuştur.¹¹⁷ Rudi Paret ise, Avrupa'da İslam ve Arap araştırmalarının Kuran'ın ilk defa Latince'ye çevrildiği, yine ilk defa Latince-Arapça sözlüğün

zihniyetin aynen devamı olan bu söylem ile bütün medeniyetler Batı medeniyetinin seviyesinin altına indirilmiş ve Batı medeniyeti Doğu'ya modernleşme adı altında empoze edilmiştir. Ayrıca neo-oryantalizm için bkz. Abdülmelik, **a.g.m.**, s. 20.

¹¹⁵ Süphandağı, **a.g.e.**, s. 78.

¹¹⁶ Necib El-Akiki, **el Mustesrikun**, T: 4, c.1, Daru'l-Maarif, 1981, s.110 **aktaran** Zakzuk, **a.g.e.**, s. 10., Ahmet Bedir, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Oryantalizmin Entelektüelimize Etkisi", **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 190., Sibai, **a.g.e.**, s. 34. Sibai de bu rahibin ismi Jerbert olarak geçmekle beraber muhtemelen kastedilen kişi aynıdır. Çünkü Zakzuk'un ve Sibai'nin zikretmiş oldukları rahip, aslen, Fransız'dır ve Endülüs'teki eğitimini tamamlayıp döndükten sonra Roma Kilise'sine Papa seçilmiştir.

¹¹⁷ Sibai, **a.g.e.**, s.34-35. Bu medrese 1222 yılında üniversite hale gelmiştir ve halen varlığını korumaktadır.

çıkarıldığı 12. yüzyılda başladığı görüşündedir.¹¹⁸ Said'in de aralarında bulunduğu bazı araştırmacılar ise, 1311 yılında toplanan Viyana Konsülü'nü şarkiyat çalışmalarının başlangıcı sayarlar. Zira bu konsül Arapça'nın bazı Avrupa okullarında okutulmasına izin vermiş ve Sorbonne (Fransa), Oxford (İngiltere), Bologne (İtalya), Salamanca (İspanya) ve Roma üniversitelerinde Arap Dili ve Edebiyatı kürsüleri kurulmasını kararlaştırmıştı.¹¹⁹

Oryantalizm tarihini farklı kategoriler altında incelemek mümkündür. Bedir, oryantalizmin tarihi gelişimi itibariyle üç aşamalı olduğunu belirtir: Klasik, modern, post-modern oryantalizm.¹²⁰ Davutoğlu'na göre ise bu süreci 4 aşamalı olarak görmek mümkündür:

1. 1784'te Asiatic Society'nin Kalküta'da kurulmasına kadar olan dönemdir. Hasting'in idaresi altında oraya giden İngiliz entelektüellerinin oluşturduğu çalışmalara kadar olan bu dönem, oryantalistlerin daha edilgen, İslam ve Doğu medeniyetinin daha etken görüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde oryantalizm çalışmalarındaki temel motivasyon başka bir kültürü, hatta kendi üzerinde egemen olan kültürü tanımadır.
2. 1780'den 2. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem
3. İkinci Dünya Savaşı sonrası iki döneme ayrılır. 1945-1980: dekolonizasyon dönemi olarak da adlandırılabilir. Oryantalizmin siyasallaşması ise 1980lerden sonra başlar.
4. 11 Eylül 2001 sonrası.¹²¹

¹¹⁸ Rudi Paret, **ed-Dirasetü'l İslamiyye ve'l Arabiyye fi'l Cemaati'l Elbaniyye**, çev. Mustafa Mahir, Kahire, 1967, s.11 **aktaran** Zakzuk, **a.g.e.**, s. 9. Ahmet Bedir'e göre Batı'nın en büyük kaygılarından birinin İslam olduğu göz önüne alınırsa, oryantalizmin tarihi Asr-ı Saadete (Mu'te Harbi'ne) kadar götürülebilir. Bedir, **a.g.m.**, s. 190. Bizce bu görüş sağlıklı değildir. Bedir'in bahsetmiş olduğu Mu'te Savaşı 629 yılında gerçekleşmiştir. Bu savaş Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ilk savaş olması sebebiyle önemli olmakla birlikte ne oryantalizm tanımı içerisine girmekte, ne metotları arasında yer almakta, ne de bilgi-iktidar söylemi içerisine oturtulabilmektedir. Yine bunun gibi bir Hristiyan bilgini olan Yuhanna ed-Dimaşki'nin (John of Damascus) ilk oryantalist olduğunu belirten görüşler de sağlıklı değildir çünkü kendisi Emevi himayesi altında sarayda hizmet etmiş birisidir ve her şeyden önce bir "Doğu" medeniyetine mensuptur.

¹¹⁹ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2003, s. 20.

¹²⁰ Klasik oryantalizm, kaba bir İslam eleştirisi üzerine kurulmuştur. Modern oryantalist akım Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgali ile başlar. Bundan itibaren oryantalizm 150 yıl boyunca İngiltere ve Fransa'nın hakimiyetinde kalmıştır. 2. Dünya savaşı'ndan sonra da ABD'ye geçmiştir. Bedir, **a.g.m.**, s. 190.

¹²¹ Davutoğlu, **a.g.m.**, s. 41-5. Ayrıca oryantalizmin İslam'a ilişkin tarihi için bkz. Azimli, **a.g.m.**, s. 237-238.

Biz, çalışmamızda, oryantalizmi, dönemsel olarak incelemeyi daha uygun gördük. Buna göre, oryantalizm, -Avrupa tarihi temel alınarak- ilkçağ, ortaçağ, aydınlanma çağı, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl olarak incelenecektir.

Doğu ile Batı arasındaki ilk bölünmeyi Avrupalılar, Yunanlılar ve diğerleri olarak görürler. İlyada destanındaki Asya imajı ve Grek olmayan Asya fikri, bu şekillenişin ilk tarihi kayıtlarındandır. Bu bölünme algısı bir mit ile de desteklenmiştir. Efsaneye göre sarı bir boğa kılığına giren Zeus tarafından Girit adasına kaçırılan Europa bir gece önce bir rüya görür ve bu rüyanın bir kehanet olduğuna inanılır. Rüyaya göre iki toprak Europa için çekişmektedir: Asya toprakları ile karşıdaki topraklar.¹²² Doğu ile batı arasındaki karşıtlığın tarihini ne kadar geri götürürsek götürelim, bu karşıtlığın iki kutbu aynı yaşta değildir. Başka bir deyişle toplumlar birbirleriyle aynı anda ve aynı koşullarda medeniyete geçebilmiş değillerdir. Bu iki kutuptan medeniyete ilk geçen Doğu olmuştur. Batı daha medeniyete adımını attığı ilk andan itibaren, gelişiminin her safhasında Doğu ile ilişki içerisinde olmak zorunda kalmıştır.¹²³ Asya'da yabancı saldırılara karşı gerçekleştirilen örgütlenme, tarih sahnesine çıkışıyla beraber Batıya karşı da kullanılmış ve bu şekilde Doğu örgütlenmesi farklı bir kimlik ve boyut kazanmıştır. Artık çatışmanın niteliği de değişmiştir.¹²⁴

Asya ile Avrupa arasındaki çatışmalar her iki kutupta da farklı örgütlenmelere sebebiyet vermiştir. Örneğin Doğu ile kurduğu ilişkilerin niteliği Yunanistan'ın önce krallıktan demokrasiye geçmesinin, sonraki devirlerde de imparatorluk olarak örgütlenmesinin sebebi olmuştur.¹²⁵ Yine Doğunun tehditleri karşısında Avrupa'nın çözümü de İskender'in Makedonya imparatorluğu olarak somutlaşmıştır.¹²⁶ Her ne kadar oryantalizm Ortaçağ'da

¹²² Süphandağı, **a.g.e.**, s. 83-85.

¹²³ Bulut, **a.g.e.**, s. 27.

¹²⁴ Bulut, **a.g.e.**, s. 30.

¹²⁵ Bulut, **a.g.e.**, s. 35.

¹²⁶ Bulut, **a.g.e.**, s. 36.

ortaya çıkmış olsa da, ilk temaslar İlkçağ'da başlamıştır ve oryantalizm Doğu-Batı ikilemesini oluştururken her seferinde bu çağa atıfta bulunmuştur.

Ortaçağ'da Batı ve Doğu ilişkilerini şekillendiren en önemli olay şüphesiz İslam'ın ortaya çıkmasıdır (610). İslam dini ortaya çıkışından yüz yıl sonra Hindistan'dan İspanya'ya kadar uzanmış, Hristiyanları tedirgin etmişti. Normanların, Macarların ve Slavların Hristiyan olmasıyla beraber, o dönemde kendisini sadece din ile ifade eden Avrupa'nın karşısında öteki olarak sadece İslam kalmıştı. Bu din Avrupa'yı kültürel ve coğrafi yayılmasıyla tehdit ediyordu. Avrupa ise, bu tehdide ancak Hristiyanlığın birleştirici gücüyle karşı koyabilirdi ve yaklaşık iki yüz yıl sürecek olan Haçlı Seferleri'ni (1095-1272) başlattı. Ne var ki, bu seferler kendisinden beklenen başarıyı gösteremedi ve İslam'ı tetkik ihtiyacı doğdu. İlk oryantalist çalışmalarda Doğu=İslam, Müslüman=Arap olarak algılanıyordu ve Avrupa'nın kendisinden daha büyük bir medeniyeti incelemesi anlamına geliyordu.

Batı dünyası, Ortaçağ'da İslam dünyası karşısında özgüvenini kaybetmişti. Kendisinden daha güçlü ve daha büyük bu medeniyet karşısında, onu, inancını kaybetme tehlikesi geçirmeden inceleme şansına sahip değildi.¹²⁷ Kendine her zaman öteki olarak paganları gören Kilise, bu kez öteki olarak İslam'ı işaret ediyordu. Amacı ötekinin yanlışlığını ortaya koymaktı. Ötekini yanlışlamak onu tanımaktan, tanımaksa dil bilmekten geçiyordu ve bu sebeple dil okulları kurulmaya başlandı. Ortaçağ'ın sonunda Osmanlı İstanbul'u da fethedince Müslüman=Arap algısı Müslüman=Türk şekline dönüştü ve oryantalist çalışmalar bu kez Osmanlı'yı hedef almaya başladı.

Aydınlanma Çağı'nda Kilise Ortaçağ'daki gücünü yitirdi. Avrupa dini terk etmemekle beraber, sekülerleşmeye başladı. Avrupa kendisini artık salt

¹²⁷ Bulut, a.g.e., s. 56.

bir dinden ziyade bir medeniyet olarak sunmaya başlamıştı çünkü Avrupalılar da İslam'ın bir din olarak Hristiyanlığı aştığını düşünüyorlardı. Hatta, Aydınlanma filozofları, İslam'ı ve Hz. Muhammed'i Kilise'nin temsil ettiği Hristiyanlık anlayışının eleştirilmesinde bir araç olarak kullanmaya başlamışlardı.¹²⁸ Bu dönemle birlikte, İslam'ın karşısına bir bütün olarak Avrupa medeniyeti çıkarıldı.

16. yüzyıldaki sömürgeci yayılmanın varisi Avrupa, Doğu'ya entelektüel açıdan daha geniş imkanlarla geri dönmüştür.¹²⁹ 17. yüzyıl eserlerini inceleyen ve Doğu'yu hiç görmemiş olan Montesquieu, 18. yüzyılda "Doğu despotizmi"ni ilan ediyordu.¹³⁰ Said'e göre, bilgi-iktidar istenci de 18. yüzyılın sonunda tam anlamıyla yerleşmiştir. O dönem çalışmalarını Said şöyle anlatır:

Batı 18. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu'yu tanımak amacıyla yola çıkmış ve hegemonyasının genel şemsiyesi altında tüm güçlerini kullanarak Doğu'ya dalmıştır. Bu sırada akademik çalışmalar başarılı gayretlerle Doğu'nun gerçeklerine uydurulmuş, müzelerde sergiler düzenlenmiş, kolonilerdeki yönetim şekilleri yeniden ele alınmış, yeni ve modern bürolar kurulmuş, antropoloji, biyoloji, linguistik teorileri yeni fikirlerle süslenmiş, insanlık ve evren üzerine ırklara ve tarihe dayanan yeni nazariyeler ortaya atılmış, ekonomik ve sosyal yeni görüşler, devrim, kültürel kişilik, ulusal karakter ve din üzerinde yepyeni düşünceler doğmuştur. Üstelik bunlar Batı'nın Doğu üzerinde imal ettiği hayaller dünyasının sınırları içerisinde varlık kazanmıştır. O hayaller dünyası ki, temelinde Batı'nın sadece üstünlük duyguları yer almaktadır.¹³¹

Orta Asya'nın tamamı oryantalizm tarafından ancak 18. yüzyılın sonuna doğru fethedilebilmişti. Bu çağda Anquetil-Duperron ve Sir William Jones, Avesta ve Sanskrit dillerinin erişilmez zenginliklerini anlayarak tanıtmayı başarmış bulunuyordu.¹³² Yine bu yüzyılın sonunda Hindoloji çalışmalarını geliştirmek ve Hindistan'ın İslami kültürünü araştırmak için

¹²⁸ Bulut, **a.g.e.**, s. 84.

¹²⁹ Bulut, **a.g.e.**, s. 83.

¹³⁰ Fakat, Zerdüşterin kutsal metinleri Avesta'yı ve Brahmanlığa ait Upanişadları çeviren Anquetil-Duperron, Montesquieu'nun doğu despotizmi fikrini çürütmüştür Bulut, **a.g.e.**, s. 95.

¹³¹ Said, **Oryantalizm**, s. 20.

¹³² Said, **a.g.e.**, s. 81.

Bengal Asya Cemiyeti kurulmuştur.¹³³ Nitekim bu çalışmalar meyvesini verecek ve 1815 ile 1914 yılları arasında Avrupa'nın direkt sömürge imparatorluğu dünya yüzeyinin %35'inden %85'ine ulaşacaktır.¹³⁴ Cemil Meriç'in oryantalizmi "sömürgeciliğin keşif kolu" olarak nitelendirmesindeki amaç da tam olarak budur.

19. yüzyıl, Avrupa'nın dünyanın geri kalan kısmı üzerinde belirleyici bir egemenlik kurduğunun kesinleştiği bir yüzyıldır.¹³⁵ Bu dönem, ayrıca, oryantalizmin akademik bir disiplin olarak kurumsallaştığı dönemdir. Avrupa'nın Doğu imajı, sosyal bilimlerle de desteklenerek "bilimsel" zeminde ifade edilmeye başlamıştır. Aynı zamanda dünyaya ikili bakış açısı da devam etmiştir: askeri toplum ve sanayi toplumu, gemeinschaft ve gessellschaft, mekanik ve organik dayanışma, geleneksel ve organik meşrulaştırma, statik ve dinamik¹³⁶ ayrımlarının birinci ifadeleri Doğu'yu tanımlarken, ikinci ifadeleri Avrupa'yı tanımlamıştır. 19. yüzyılın ortasından itibaren İslam dünyasının maruz kaldığı işgaller, Avrupa'nın Doğu'ya olan bakış açısını belirlemede etkili olmuştur. Bu dönemde sömürgecilik, oryantalizm kültüründen istifade etmiştir. Diğer yandan, Batının Doğu üzerindeki hakimiyeti oryantalizmi güçlendirmiştir.

1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgal denemesi oryantalizm açısından bir dönüm noktası olmuştur. Mısır seferi kalemin kılıçla ittifakını gösteren bir seferdir.¹³⁷ Napolyon öncesinde Doğu'ya ilişkin temsil ve tasvir öndeydi. Napolyon'dan sonra ise, Doğu'ya tam bir şekil, şema verilmeye çalışılır.¹³⁸ Bu konuda Said de benzer bir saptama yapmaktadır:

¹³³ Bulut, **a.g.e.**, s. 106.

¹³⁴ Said, **a.g.e.**, 65.

¹³⁵ Bulut, **a.g.e.**, s. 97.

¹³⁶ Hippler, **a.g.m.**, s. 99.

¹³⁷ Napolyon yayınladığı Arapça bildiride, Müslümanların ve halifenin dostu olduğunu, Allah'a ve Kur'an'a büyük saygısının olduğunu, bir amacının Mısır'ı Memlukların zulmünden kurtarmak, öteki amacının Hindistan'ı İslam düşmanı İngilizlerin elinden kurtarmak olduğunu belirtiyordu. Mısır seferinde kalemin yardımının en güzel örneği ise C. F. Volney'in "Voyage in Egypte en Syrie pendant les années" adlı eseridir. Bu eserde Volney, Napolyon'a, Mısır'da karşılaşılabileceği sorunların bir listesini sunmaktaydı. Bulut, **a.g.e.**, s. 102-103.

¹³⁸ Süphandağı, **a.g.e.**, s. 18.

Napolyon öncesinin tüm oryantalist projelerinin ortak karakteri, başarıya ulaşabilmek için önceden yapılacak şeylerin çok az oluşu idi. Napolyon'dan sonra oryantalizmin dili daha büyük ölçüde değişikliğe uğradı. Anlatım realizmin üzerine çıktı ve sadece bir takdim şekli olarak kalmayıp aynı zamanda bir dil ve bir "yaratma" aracı oldu.¹³⁹

19. yüzyılda oryantalizmin kurumsallaşmasında en önemli isim Silvestre de Sacy'dir. Sacy'nin oryantalizmin çağdaş öncüsü olarak kabul edilmesinin sebebi, onun 1822'de kurulan Asya Derneği'nin ilk başkanı olmasıyla beraber, yaptığı çalışmaların oluşturduğu sistem, kendisinin pedagojik görüşleri, yarattığı bilimsel gelenek ve oryantalizm ile yönetim arasında kurduğu köprüdür.¹⁴⁰

Oryantalizmin kurumsallaşması döneminde sosyoloji gibi bilimler oryantalist çalışmalarda kullanılmaya başlanır. Daha sonraki dönemlerde ise sadece sosyoloji değil, çoğu sosyal bilimin oryantalizm çalışmalarında kullanıldığı görülecektir. Dere'ye göre ise yavaş gelişen sosyoloji, psikoloji, etnoloji ve benzeri beşeri ilim dallarının Doğu araştırmalarına katkısı o kadar da çabuk olmamıştır; zira, oryantalistler bu ilim dallarından yakından haberdar olamamışlardır.¹⁴¹

Said'e göre, 19. ve 20. yüzyıllarda oryantalistlerin değeri artmıştır çünkü bu dönemlerde Doğu ve Batı arasındaki ilişkiler Batılıların önüne geçilmez pazar arayışları ile yeniden düzenlenmiş, yeni kaynaklar, yeni koloniler aranmış ve her şeyden önce oryantalizm bir alim düzenlemesi olmaktan çıkarak itibarlı bir bilim kurumu olma yolunda evrimini tamamlamıştır.¹⁴²

¹³⁹ Said, **a.g.e.**, s. 120-130.

¹⁴⁰ Said, **a.g.e.**, s. 180.

¹⁴¹ Ali Dere, "Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm", **Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, s. 76.

¹⁴² Said, **a.g.e.**, s. 140.

20. yüzyılın başlarına kadar, Avrupa dünya üzerinde tartışmasız şekilde egemen konumdaydı. 20. yüzyıla birlikte, ABD ve Rusya dünya sahnesinde söz sahibi olmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı Avrupa medeniyetinin kendine olan güvenini sarsmıştı. Savaş, Batı'nın ilerleme fikrini tartışmaya açtı ve Batı'nın merkez olma durumu açık bir kesinlik olarak değil, bir sorunsal olarak sürdü.¹⁴³

İkinci Dünya Savaşı ABD'nin dünya egemenliğini daha da pekiştirmiştir. Savaştan sonra Doğu profilinin de değiştiği görülmüştür. Batı'nın dayattığı pasif Doğu algısının tersine, sömürge ülkeler bağımsızlıkları için savaşımlar ve nihayetinde sömürgecilik düzeni sona ermiştir. Savaşın galibi ABD'de yapılan oryantalist çalışmalar, fiili sömürgecinin bittiği dünyada, bağımsızlıklarını kazanan ülkeleri dolaylı yollardan ABD'ye bağımlı hale getirmek üzerine kurulmuştur. Bunun için de bölgesel çalışmalar hız kazanmıştır.

¹⁴³ Bulut, **a.g.e.**, s. 138.

İKİNCİ BÖLÜM

OKSİDENTALİZM

Oryantalizmin hegemonyasına karşı Doğu'nun özgürleşme hareketi olarak ortaya çıkan oksidentalizm, Doğu'nun Batı algısı ve Batı incelemeleri anlamına gelmektedir. Bu bölümde oksidentalizm kavramının içi doldurulmaya çalışılıp, konu üzerine yapılan çalışmalardan ve farklı bakış açılarından bahsedilecektir. Oksidentalizmi daha iyi anlamak adına Batı tanımları üzerinde durulacak, oksidentalizmin düşünce tarzı mı, karşı söylem mi, bilim mi olduğu tartışılacaktır.

2.1. OKSİDENTALİZM KAVRAMI

Oksidentalizm, Fransızcada Batı manasına gelen “occident” kelimesinden türemiştir. Doğu-Batı ikilemi Orient-Occident şeklinde ifade edilirken, Doğulu/Doğu'ya özgü olan Oriental, Batılı/Batı'ya özgü olan ise Occidental olarak nitelenmektedir. Bu kökeni itibariyle oksidentalizm “Batı bilimi” olarak çevrilebilirse de onun bilimliğine ilişkin yargıda aceleci olmamak gerekir. Yine sonuna eklenen “izm”, onu bir ideoloji olarak kategorileştirmemizi gerektirmez; tıpkı rasyonalizmin ya da pozitivistizmin de bir ideoloji olmadığı gibi. Batı'nın Arapça karşılığı Garb'tır. Oksidentalizm Türkçede bu karşılıktan hareketle ‘garbiyat’ olarak çevrilmekle beraber, garbiyat (Batı'ya ait olanlar) oksidentalizm'den ziyade oksidentali karşılamaktadır. Arapça'da oksidentalizmi tam olarak karşılayan kelime ise “istigrab”dır. Türkçede occident Batı, occidental Batılı, occidentalism ise ‘Batı algısı/inceleme’ olarak çevrilebilir. Herhangi bir kavram karmaşasına yer vermemek adına oksidentalizm kelimesini kullanmayı daha uygun görüyoruz.

Oksidentalizm, Batı üzerine düşünme, Batı tasavvuruna ve tahayyülatına sahip olma, Batı üzerine fikir beyan etme, eser verme ve

bilimsel/ya da değil, Batı üzerine çalışma yapmayı kapsar. Oksidentalizmin ne'liğine dair tartışmaların devam ettiği bu süreçte ortaya konan tanımlar da, doğal olarak farklılık arz etmekte, hatta bazen taban tabana zıt olabilmektedir. Konuyla ilgili literatürü taradıktan sonra bu tanımları şu şekilde sınıflandırmayı uygun görüyoruz:

1. Oksidentalizmi, Doğu'nun kendi çıkarları doğrultusunda Batı'yı incelemesi ve bir müdafaa yöntemi olarak ele alan görüşler,
2. Oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak ele alan görüşler,
3. Oksidentalizmi, 'nasıl (daha iyi) Batılı olunur' sorusunun cevabını verebilecek bir söylem veya bilim olarak ele alan görüşler.

Birinci gruba mensup olanların Batı'yı incelemeleri, onu reddetmeye veya kabul etmeye yönelik olabilir. Bu inceleme, ya Batı'yı ve Batılı olanı reddetme noktasında sonlanır ya da Batı'dan alınacak olanların kırmızı çizgilerini belirler. Bu grup daha çok oksidentalizmin söylem ve bilim boyutuyla bağlantılıdır.

İkinci grupta yer alanlar, Doğu'nun önyargılarla hareket ettiğini, Batı'yı düşman olarak gördüğünü ve intikam peşinde olduğunu düşünürler. Bu düşünceye göre, Doğu, Batı'yı hem ontolojik hem de vasıfsal olarak ötekileştirmekte, kendi kurguladığı Batı üzerinden Batı'yı reddetmekte ve Batı'nın değerleriyle savaşmaktadır.

Üçüncü gruptakiler, ikilemin Doğu'sunda ve Batı'sında yer alabilirler. Bu düşünceye göre, oksidentalizm, Batı'nın daha iyi, daha modern bir Batı olmasına, Doğu'nun da modernleşmesine yardımcı olabilir.

Birinci grubun en önemli ismi, Mısırlı felsefeci Hasan Hanefi'dir. Hanefi, oryantalizmin yıkıcılığına karşı meşru müdafaa olarak gördüğü oksidentalizmin Batı üzerine incelemeler yapan bir bilim olduğunu ve aynı zamanda Batı'dan bizim kültürlerimize geçen değerlerin de bir süzgeci

olduğunu ifade eder. Çinli düşünür Xiaomei'ye göre, oksidentalizm, kendi Batılı ötekisini oluşturan, Batılı ötekiler tarafından sömürüldüğü ve yapılandırıldığı zaman bile Doğu'nun kendine mal etme sürecinde aktif ve kendine özgü yaratıcılığına izin veren bir söylemsel pratiktir.¹⁴⁴

Öztürk'e göre, oksidentalizm, Batılı toplumlar ve kültürlerin araştırılmasıyla ilgili ilmi-akademik faaliyetler setini tanımlayan ve dolayısıyla enformatik duyarlılığa işaret eden bir kavramdır.¹⁴⁵ Said'in Batı oryantalizmi eleştirisine Arapların verdiği pozitif bir cevap¹⁴⁶ olarak da nitelenen oksidentalizm, bir yandan ne kadar Batılılaşacağınızı gündeme getirirken, diğer yandan, Batı'yı yakından tanıyarak, onu eleştirerek, daha doğrusu onu içten tahrip edecek bulguları elde ederek ona karşı mukavemeti sağlar.¹⁴⁷ Yavuz ise, oksidentalizmi, "Doğu'nun Batı tarafından asırlarca basmakalıplaştırdığı kendisini, Batı'yı ötekileştirerek telafi ve tanımlama teşebbüsü" olarak isimlendirir.¹⁴⁸ Hür'ün "Batı tarafından Doğu zorbalığı, şaşaası, acımasızlığı, şehveti, felsefesi, bilgeliği, coğrafyası gibi başlıklara indirgenmiş olan Doğu'nun, Batı'yı sığığa, çürümüşlüğe, sömürgeciliğe, makineleşmeye, ahlaksızlığa ve inançsızlığa indirgemesinin adı"¹⁴⁹ olarak tanımladığı oksidentalizm ise, meşru müdafaalığı ile birinci gruba, indirgemeciliği ile de ikinci gruba yakın görünmektedir.

Oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak gören isimlerin başında Ian Buruma ve Avishai Margalit gelir. Nitekim "Oksidentalizm" isimli kitaplarının

¹⁴⁴ Xiaomei Chen, **Occidentalism: A Theory of Counter Discourse in post Mao China**, New York, Oxford University Press, 1995, s. 4-5.

¹⁴⁵ Mustafa Öztürk; "Oksidentalizm Bağlamında Afgâni-Abduh Eklü"; **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 48.

¹⁴⁶ Stein Tonnesson, "Orientalism, Occidentalism and Knowing About Others", **NIASnytt**, no 2, 1994, s. 17.

¹⁴⁷ Mehmet Aydın, "Doğu-Batı Rekabeti ve Oksidentalizmin Yükselişi", **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 371.

¹⁴⁸ Şevket Yavuz, "Takdirden Tahayyüle: Dinin Kadastrolaşması ve Varlığın Ötekileştirilmesi Bağlamında Oksidentalizmi Yeniden Düşünmek", **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 107.

¹⁴⁹ Ayşe Hür, "Eleştiriden Düşmanlığa", **Radikal**, 22 Şubat 2006

alt başlığı “Düşmanlarının Gözünde Batı”dır¹⁵⁰ ve oksidentalizm, “Batı’nın, düşmanlarınca insanlık dışı resmedilmesi”¹⁵¹ olarak tanımlanmaktadır. Buruma ve Margalit göre, oksidentalizm, şu şekilde de tarif edilebilir:

Oksidentalizm, Avrupa’daki anti-reformculuktan Aydınlanma karşıtlığına, Doğu ve Batı’daki faşizm ve nasyonal sosyalizmin çeşitli türlerine, anti-kapitalizm ve anti-globalizme ve nihayet bugün pek çok bölgede hüküm sürmekte olan dinsel aşırılığa kadar bütün bağların ve iç içe girdiği kesimlerin tarihçelerinin izini sürmektedir.¹⁵²

Turner, “zararlı bir Batıcılık” olarak gördüğü oksidentalizmi, “Batı’ya ilişkin her şeyin ve modernizasyon mirasının bütün yönleriyle reddedilmesi”¹⁵³ olarak tanımlar. Gerek Buruma ve Margalit’in gerekse Turner’ın tanımlarında yer alan Batı değerlerinin reddedilmesi görüşü, ancak Doğu’da gerçekleştiği zaman Batı için bir anlam ifade eder çünkü bu reddediş, Batılı değerlerin Batı’da yaşanmasından ziyade, Doğu’ya empoze edilmesine yönelik bir reddediştir ve bu anlamda oksidentalizm, Batılı küreselleşmeye karşı bir mukavemet haline gelmektedir. Her ne kadar, Buruma ve Margalit, Batılı değerlere karşı Batı içinden eleştirileri ve retleri de “Batı düşmanlığı” olarak gördüğü oksidentalizmin içine dahil etse de, bizim düşüncemiz Batı’ya yönelik Batılı eleştirilerin oksidentalizm kapsamına dahil edilemeyeceği yönündedir. Bu duruma oksidentalizmin kapsamı anlatılırken değinilecektir.

Üçüncü grupta yer alanlar, oksidentalizmi Batı düşmanlığı/indirgemeciliği/karşıtlığı olarak görmezler. Oksidentalizm algıları pozitifdir ve oksidentalizmin hem Doğu’nun hem de Batı’nın yararına olduğunu düşünürler. Bu görüşe göre, oksidentalizm Batılı değerlerin geliştirilmesi ve Doğu’nun da bu değerleri kabul etmesi için bir araçtır.

¹⁵⁰ Ian Buruma, Avishai Margalit, **Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı**, çev. Güven Turan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009

¹⁵¹ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁵² Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁵³ Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm...**, s. 24.

Couze Venn, “ben, Avrupa’nın Batı olma ve dünyanın da modern olma sürecini oksidentalizm olarak tanımlıyorum. Böylece oksidentalizm, muzaffer modernitenin anlaşılabilirlik alanına işaret eder”¹⁵⁴ der. Bu görüşlerini şu şekilde detaylandırır:

Ben, oksidentalizm terimini, modernite tarihinin özelliğini nitelemek için kullanıyorum. O halde, oksidentalizm, dünyanın modern olması ve Avrupa’nın Batı olması ile alakalıdır. Şöyle ki, Batı modernitesi aşamalı bir şekilde ayrıcalıklı bir yere gelmiştir, hegemonik olmasa bile evrenselleşen ve topyekunlaşan bir sosyallik şeklidir. Oksidentalizm, kolonyalizm ve kapitalizm gerçeği tarafından değiştirilmiş olan modernitenin belirli bir yörüngesinin tekrar yapılandırılmasını içeren birikime işaret eder. Ben bunu, özneleşme süreciyle birlikte, 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan ve ikincil popülasyonların disiplini ve formasyon teknolojilerinin kurumsallaşmasıyla alakalı olan hükmetmenin emperyal şekline bağlıyorum. Oksidentalizm, Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya bankası gibi hükümet dışı organizasyonların ekonomik, siyasi, kültürel, askeri güç pratikleri ve küresel düzenlemeler yapımlarıyla birlikte ve tüm bunların uluslararası oluşumlar, dergiler vs. tarafından desteklenmesiyle doruğa ulaşmıştır.¹⁵⁵

Oksidentalizme bu yönde katkı yapan diğer bir isim, Singapur dışişleri bakanlığı da yapmış olan George Yong-Boon Yeo’dur. Yeo, oryantalizm terimini, Edward Said’in kullandığı gibi olumsuz bir anlamda değil, “Doğu’dan en iyiyi almak anlamında” kullanır. Oksidentalizmi de, “Asyalıların Batı’nın en iyilerini, bilimini, sanatını, fikirlerini alması” olarak tanımlar. Yeo’ya göre, oksidentalizm, oryantalizmin öbür yüzü olarak süreci Batılılaşmadan (westernization) daha iyi tanımlar çünkü “oksidantalizm bizim Asyalı karakterimizi kaybetmeden tercihe dayalı bir değişimi tanımlarken, Batılılaşma, Asyalı karakterimizi kaybettiğimiz bir değişim demektir.”¹⁵⁶ Yeo’nun bu bakış açısı, oksidentalizmin Batı’dan ithal edilecek olanın sınırını çizeceğini düşünen Hanefi’nin düşüncelerine yakın olmakla beraber, Uzak Asya’daki merkez-çevre algısı bu düşünsel benzerliğin arasını açmaktadır. Shih’e göre, hem Konfüçyan öğretide (Çin) hem de Shinto’nun (Japonya)

¹⁵⁴ Couze Venn, **Occidentalism, Modernity and Subjectivity**, London, Sage Publications, 2000, s. 8.

¹⁵⁵ Venn, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁵⁶ George Yong-Boon Yeo, “Keynote Speech”, **Singapore Government Press Release**, Release No: 21/Aug 03-1/91/08/12 (Erişim) <http://stars.nhb.gov.sg/stars/tmp/yybg19910812s.pdf>, 6 Mart 2010, s. 5.

dünya algısında, bütün bireylerin merkeze ulaşma potansiyelleri vardır. Shinto'ya göre, Japonya merkeze ulaşma konusunda diğerleriyle yarışmaktadır.¹⁵⁷ Konfüçyan öğretinin ve Shinto inancının bu algısına göre, Batı merkezin yeni gücüdür ve bu güce direnmek olası değildir. O halde, Batı'nın bilimini ve kurumlarını adapte ederek, merkeze göre kendimizi konumlandırmamız gerekmektedir.¹⁵⁸ Merkezde olanın doğru olduğu ve merkeze bakarak “kendini düzeltmek” (self-rectification) gerekliliğine oksidentalizm bir araç olarak kullanılacaksa, bu tür bir oksidentalizmi “pozitivist oksidentalizm” olarak tanımlamak da mümkündür ve Hanefi'nin oksidentalizmi ile Asyalı oksidentalizmin ayrışma noktası da budur.

Bu tanımların dışında, oksidentalizmin kapsamına ve metodolojisine atıf yapan farklı tanımlar da vardır. Woltering'e göre, oksidentalizm alenidir ve evrenseldir; hem Batı imajı yaratma aktivitesidir hem de (kendini de yaratma anlamında) bu aktivitenin bir sonucudur.¹⁵⁹ Oksidentalizmi, “modern dünyadaki kültürel ve ekonomik farklılık biçimlerini dile getiren bir sınıflama sistemi” olarak tanımlayan Coronil'e göre, oksidentalizm farkında olmadan asimetrik güç ilişkilerini tekrar üretmektedir.¹⁶⁰ Armstrong'a göre ise, oksidentalizm “oryantalizmin Batılı benler (self) üzerindeki etkilerine işaret eder”.¹⁶¹

¹⁵⁷ Chih-yu Shih, “The West That Is not Western: Self-identification in the Oriental Modernity”, (Erişim) http://gw.sino.uni-heidelberg.de/taiwanlectures/twlect-material_ss09/West_but_not_Western_End.doc, 7 Mart 2010, s. 3. O halde Asya Japonya'nın öteki değil, merkeze konumlanmış Japonya'nın bir ‘parçası’ olacaktı. Bu bilgi, Japonya'nın Asya yayılmacılığı ve Japonya önderliğinde Asya'daki birlik arayışları hakkında da ipucu vermektedir.

¹⁵⁸ Shih, **a.g.m.**, s. 6.

¹⁵⁹ Robbert Woltering, **Occidentalisms, Images of ‘the West’ in Egypt**, (Erişim)

<https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/13800>, 15 Kaim 2010, s. 24.

¹⁶⁰ Fernando Coronil, “Toward Non-Imperial Geohistorical Categories”, **Cultural Anthropology**, Vol. 11, No. 1, 1996, s. 57.

¹⁶¹ Nancy Armstrong, “The Occidental Alice”, **Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies** 2(2), 1990, 3-40. aktaran Coronil, **a.g.m.**, s. 82. Coronil ise bu etkileri oksidentalizmin sadece bir boyutu olarak görür.

Tablo 1: Oksidentalizm Tanımlarının Sınıflandırılması

Görüşler	Oksidentalizme Bakışı	Oksidentalist	Temsilciler	Merkez-Çevre Algısı	Öteki Algısı	Dünya Algısı
Birinci Görüş	Olumlu. Batı'nın Doğu'yu incelemeye hakkı olduğu kadar Doğu'nun da Batı'yı inceleme hakkı vardır. Oryantalizmin saldırganlığı karşısında oksidentalizm meşru müdafidir.	Doğuludur.	Hasan Hanefi	Amaç Doğu'yu merkeze taşımak değil, Doğu ile Batı arasında denge sağlamaktır.	Vasıfsal/değişebilir öteki	Batı ve medeniyetler topluluğu olarak Doğu
İkinci Görüş	Olumsuz. Oksidentalizmi bir önyargılar yığını olarak görür. Oksidentalizm Batı düşmanlığının ve Batı'ya açılan savaşın adıdır.	Doğulu da Batılı da olabilir.	Ian Buruma Avishai Margalit	Avrupa-merkezci anlayış hakimdir; Batı merkez, Doğu çevredir.	Ontolojik/değişmez öteki	Batı ve diğerleri (West and the rest)
Üçüncü Görüş	Batılı Temsilcileri	Doğulu da Batılı da olabilir.	Couze Venn	Avrupa-merkezci	Avrupa-merkezcilik ile vasıfsal ötekinin sentezi	Batı ve kaba bir blok olarak Doğu
	Doğulu Temsilcileri					
	Olumlu. Oksidentalizm Batı'nın iyi yanlarını almak, Asyalı karakterimizi kaybetmeden modernleşmektir.		George Yong-Boon Yeo	Merkez sabit değildir, herkesin merkeze ulaşma potansiyeli vardır.	Kendini düzeltme (self-rectification) ile vasıfsal ötekinin sentezi	Merkez ve çevre

2.1.1. Oksidentalizmin Konusu

Oksidentalizmin konusu Occident yani Batı'dır. Bu Batı, ileride de tartışılacağı üzere, tarihi, coğrafik, sosyo-kültürel ya da değersel bir Batı olabilir. Ya da boyut olarak tarihsel, bilimsel, iktisadi veya bilinç boyutunda da tartışılabilir. Bilinç bağlamında her ne kadar Batı bilinci ifadesi kullanılsa da, bunun Avrupa bilincinden ibaret olduğu söylenebilir. Kutluer ise, tartışmayı farklı bir boyuta taşır. Ona göre, oksidentalizmin konusu “Avrupa bilinci” değil, “modern bilinç”tir çünkü ne kadim dünyanın Avrupa’sında oryantalizm diye bir fenomen vardı ne de post-modernite oryantalizmi meşru görmektedir.¹⁶²

Oryantalizmin konusu Doğu iken, oksidentalizmin öncelikli konusunun da Batı olması beklenilebilir fakat kanaatimizce, oksidentalizmin öncelikli konusunun Doğu olması gerekir. Doğu’yu konu alan oryantalizm ben ve öteki bağlamında hareket ediyordu. Bu noktada ister oryantalizmin ben üzerinden ötekini ürettiği, ister öteki üzerinden kendisini tanımladığı iddia edilsin, fark etmez, her halükarda oryantalizm tanımlayıcı idi ve kendisi olarak hareket etti. Doğu ise, Edward Said’in deyimiyle Doğululaştırıldı. Avrupa bilincinde ve hatta Doğulu bilinçte bile Doğululaştırıldı ve bugün “Doğulu” kavramına Doğulunun yüklediği anlam ile Batılının yüklediği anlam arasında çok da bir fark yok ise, bu, Batının hüneridir. Batı’nın başka bir hüneri ise, bilinç olarak Doğululaştırdığı Doğuyu, modernleşme/medenileşme söylemleriyle şekilsel olarak Batılılaştırmasıdır. O halde, oksidentalizmin öncelikli konusu Batı değil, Doğu olmalıdır. Oksidentalizm, Doğululaştırılmış Doğu’nun gözlükleriyle Batı’ya baktığı sürece oryantalizmin emeline, hem de oryantalizmden daha fazla hizmet etmekten ileri gidemeyecektir. Doğu’nun hem Batı’ya hem de kendisine bakarken kullandığı Batılı gözlükleri bir kenara koyması ve Doğululaştırılmışlığından kurtulması adına, oksidentalizm öncelikle Doğu’yu çalışmalı ve kendi saf ‘ben’ini ortaya koymalıdır. Ancak bundan sonra Batı’yı sağlıklı bir şekilde çalışmaya muktedir olabilir.

¹⁶² İlhan Kutluer, “Hangi Oksidentalizm”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 446.

Batı üniversitelerindeki Doğulu öğrencilerin, orada bile kendi ülkelerini tetkik ettiklerinden yakınan İlber Ortaylı, “İngiliz üniversitelerinde Ortaçağ İngiliz metinlerini çözmeyi öğrenen Çinli bursiyerler vardır; ama onun yanında aynı işi yapan Arap, Türk veya İranlı göremezsiniz. Siz hiç İtalya tarihi alanında ün kazanan bir Arap, ünlü bir Türk Germanist veya İranlı bir Yunan tarihçisi işittiniz mi? Kimisi dört asırdır, kimisi 150 yıldır Rusya idaresinde yaşayan, okumuşları mükemmel Rusça konuşup yazan Türk kavimlerinin içinde Slavistleri boşuna aramayın...”¹⁶³ derken şüphesiz haklıdır. Ama kanaatimizce “ben”imizi bulma adına önce şu soruları sormakta fayda vardır: Siz hiç İslam tarihi alanında ün kazanan bir Müslüman, ünlü bir Türk Türkolog işittiniz mi?

“Avrupalılar Asya’nın neredeyse bütün dillerini ve tarihlerini çalıştılar. Asya, Avrupa’yı çalışmadı. Hatta bir fetih, bir değişim veya ikisi birden olmadığı takdirde birbirlerini de çalışmadılar”¹⁶⁴ diyen ve bu konularda Doğuluların ilgisizliğini ifade eden Bernard Lewis’i oryantalistlikle suçlamak yerine ifadelerinin haklılığını görmemiz lazım. Tarihi, kültürel, sosyolojik ve bilimsel boyutlarda (bazı istisnalar dışında) Batı’yı çalışmadığımız aşikar olmakla birlikte, birbirimizi ciddi anlamda çalışmadığımız da ortadadır. Daha da vahim olanı, kendimizi de çalışmıyor olmamızdır. Osmanlı, egemenliği altında bulunan ülkelerin kaç tanesini ciddi anlamda incelemiştir, Anadolu medeniyetleri hakkında Türkiye’de ne kadar eser verilmiştir, günümüz Türkiye’sinde kaç kişi Osmanlı’yı çalışmaktadır? Aynı sorular İranlılar ve Araplar için de geçerlidir. Kendimizi çalışırken, bir yandan da Batı’yı çalışmamızın gerekliliği şüphesiz olmakla birlikte, Batı’yı çalışmaktan anladığımız ise, maalesef, Batılı düşünürlerin eserleri üzerine incelemeler yapmak, tarihsel olaylar, akımlar ve düşünürler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini ortaya koymaktır. Yani Batı’ya yönelik çalışmalarımızın amacı

¹⁶³ İlber Ortaylı, “Türkoloji ve Olmayan Bir Dal Oksidentalistik”, *Türkiye Günlüğü*, s.19, 2002, s. 52.

¹⁶⁴ Mohamad Tavakoli, *Refashioning Iran, Orientalism, Occidentalism and Historiography*, New York, Palgrave, 2001, s. 19.

malumat edinmektir. ‘Doğululaştırılmış bilincimiz’ ise, elde ettiğimiz bu malumatı eleştiriye dönüştürmeye imkan vermemektedir; bir eleştiri varsa bile, bu, Batı’ya değil, yine kendi toplumumuza ve medeniyetimize yönelmektedir.

2.1.2. Oksidentalizmin Kapsamı

Hangi tür çalışmaların oksidentalizm kavramı içerisinde değerlendirileceği hakkında farklı görüşler vardır. Coronil’e göre, oksidentalizm hem Doğulular hem de Batılılar tarafından paylaşılan, Batı’nın hegemonik söylemidir.¹⁶⁵ Joukhi’ye göre de, oksidentalizm Doğu’da ve Batı’da, popüler ve bilimsel söylemde Batı’nın nasıl tasavvur edildiği üzerine odaklanır.¹⁶⁶ Bu kanaat farklı görüşlerle desteklenebilir. Şevket Yavuz, Buruma ve Margalit’in oksidentalizm adlı kitabından hareketle Doğu ve Batı arasında şöyle bir karşılaştırma yapar:

- a. Taşra kültürel ve sosyal değerleri Doğu için önemlidir. Batı ise köksüz, hırslı ve sapkın halklı günahkar kozmopolit şehri takva yüklü taşraya yeğler.
- b. Kahramanlıklar ve fedakarlıklar Doğu için ebedidir. Ama Batı kar ve yarar sağlayan ticareti cesarete yeğler.
- c. Manevi, dini faktörler Doğu’nun kök paradigmasını oluşturur, Batı ise sadece maddi ve rasyonel alanı düşünüp, manevi olanı yok sayar.
- d. Hayır ve güzellik Doğu’nun ideal etik ve estetik değerlerindendir, Batı ise şerri ve sufli olanı tercih eder.¹⁶⁷

Bu karşılaştırmanın yorumunda, ilk iki özelliğin, 19. yüzyıl romantizminin 20. yüzyıl başlarında Japonlar ve Almanlar tarafından yanlış

¹⁶⁵Coronil, **a.g.m.**, s. 78.

¹⁶⁶ Jukka Jouhki, **Imaging the Other, Orientalism and Occidentalism in Tamil European in Tamil-European Relations in South India**, Jyväskylä, Jyväskylä University Printing House, 2006, s. 59

¹⁶⁷ Ş. Yavuz, **a.g.m.**, s. 117.

kullanılmasıyla ortaya çıktığını, üçüncü özelliğin daha çok Rusya'nın Alman Romantizmine bir şekilde yaslanan “yaralı milli gurur ve ruh” düşüncesinden doğan ve Batı ile uzun mücadelenin tarihine gönderme yaptığını, dördüncü özelliğin ise dini oksidentalizmin en tipik karakteri olduğunu ve Batı'dan ne gelirse gelsin, reddedilmesi gerektiğini düşünen seleflerin bunun en güzel temsilcisi olduğunu belirtir.¹⁶⁸ Yine Kyoto Sempozyumu'nun katılımcılarına göre kan, toprak, halkın ruhu gibi terimler Fransız aydınlanmacılığının evrensel iddialarına, Fransız devrimine ve Napolyon'un müstevli ordularına karşı 18-19. yüzyıl Alman romantikleri tarafından da kullanılmıştı. 1930'larda Avrupalı faşist ve nasyonal sosyalistler Amerikanizm'e, Anglosakson liberalizmine ve köksüz kozmopolitliğe (yani Yahudilere) karşı benzer bir söylemi gündeme getirmişti ve her ne kadar Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin gayr-i meşru çocuğu ise de, Stalin dönemi Rus komünizmi, Batı liberalizminin iflah olmaz bir düşmanı idi.¹⁶⁹

Tüm bu örnekler Ruslar'ı, Alman romantiklerini, Avrupalı faşist ve nasyonal sosyalistleri oksidentalist yapar mı? Ya da farklı bir ifadeyle Batılıların Batı'ya verdikleri tepkileri, eleştirilerini ve Batı üzerine yaptıkları çalışmaları oksidentalizm olarak kabul edilebilir mi? Bu konuyla ilgili bir ipucu sunan Hamdi Zakzuk, Doğuluların yaptığı çalışmaları oryantalizm olarak görmez.¹⁷⁰ Kanaatimizce, Batılıların Batı üzerine yaptıkları çalışmalar oksidentalizm değildir. Burada bir parantez açıp şunu da belirtmekte fayda var: Hitlerin faşizmini “Batılı değerlere saldıran bir Batılı” olarak gören düşünce ile “Batılı değerlere saldıran bir Batı-dışı”¹⁷¹ olarak gören düşünce arasında fark vardır. Batı'ya, Batı içinden gelen tepkileri, kendi medeniyetine bir eleştiri olarak görmek doğru olur. Batı'yı eleştirirken yine Batılı literatürü kullanmaları bu iddiayı güçlendirir. Aksi halde, kendi medeniyetimizi Batılı literatüre göre eleştirenleri “içimizdeki oryantalistler” olarak

¹⁶⁸ Ş. Yavuz, **a.g.m.**, s. 117.

¹⁶⁹ Kutluer, **a.g.m.**, s. 447.

¹⁷⁰ Zakzuk, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁷¹ Bu görüş Hitleri her ne kadar Batılı görmese de onu Doğulu kategorisine de sokmaz.

niteleyebileceğimiz gibi, onlar da bu eleştiri/tepki sahiplerini “içimizdeki oksidentalistler” olarak nitelendirirlerdi.

Oksidentalizmin Doğu’yu da çalışma gerekliliğinden dolayı, Doğu üzerine, ‘ben’i ortaya çıkarmaya ve Doğuyu Doğululaştırılmışlığından kurtarmaya yönelik Doğu medeniyetlerine mensup olanlar tarafından yapılan çalışmalar da oksidentalizm kapsamında değerlendirilmelidir. Ama, şunu da belirtmek gerekir ki, Doğu üzerine yeterince çalışma yapıldığı takdirde Doğu, oksidentalizmin konusu olmaktan çıkacaktır. Batı ise, Doğu tarafından Doğululaştırılmadığı ve Batılı kimliğini kaybetmediği sürece, oksidentalizmin konusu olmaya devam edecektir.

2.1.3. Oksidentalist Teriminin Farklı Anlamları

Oksidentalizmin kapsamını daha iyi anlamamızı sağlayacak başka bir kavram ise oksidentalisttir. Oksidentalist, Batı üzerine bir söylem geliştiren, geliştirilmiş olan söylemi tekrarlayan, Batıyı çalışma konusu haline getiren ve Batı üzerine bir tahayyülata sahip olan, Batı medeniyeti dışında bir medeniyete mensup olan kişidir. Batılı bir kimse oksidentalist olarak kabul edilmemelidir. Doğu üzerine çalışıyorsa oryantalisttir, kendi medeniyeti üzerine çalışıyorsa da eleştirmen/aydın olarak kabul edilebilir. Peki, Batı’da yaşayan Doğu medeniyetlerine mensup kimseler oksidentalist olarak nitelenebilir mi? Batı bir coğrafyadan ziyade bir değerdir; Batılılık ya da Doğululuk da coğrafyadan öte bir yaşam tarzının göstergesidir. Bu sebeple Batı’da dahi yaşasa kendini Doğulu hisseden bir kişi Doğuludur ve oksidentalist olarak nitelenebilir. Tabi ki bunun tersi de doğrudur ve Doğu’da da oryantalistlere rastlanılabilir.

Ebu Abdullah, oksidentalist terimine getirdiği ekle beraber ,oksidantalist Müslüman’ı (occidentalist Muslim), modernist kelimesinin yerine önerir ve tanımlamasını da şu şekilde yapar:

Oksidentalîst Müslüman, Batının değerlerine sahip çıkar ve Batı'nın değer ve ilkelerini bırakmaktan ziyade İslam'dan bir şeyler eksilterek İslam ile Batı'nın gayri meşru ideolojilerini uzlaştırmaya çalışır. Demokrasiyi şeriatın yerine ikame etmeye çalışmak oksidentalîst Müslüman'ın bir örneğidir.¹⁷²

Coronil'e göre, oksidentalîst, Doğu'da ya da Batı'da, Batı-dışı toplumların Batı'ya yönelik imajlarıyla ilgilenen kişidir.¹⁷³ Bilgrami, Alman Romantik ve Japon entelektüel geleneklerinin oksidentalîst hareketler olarak nitelendirildiğini belirtir.¹⁷⁴ Carrier, Bourdieu'nun Fransız toplumunun öğelerini eleştirme arzusundan bahseder ve bunu Bourdieu'nun oksidentalizmi olarak ifade eder.¹⁷⁵ O halde, Bourdieu, Hitler, Nietzsche oksidentalîst midir? Bizce, hayır. Eğer oksidentalizm Batı'yı eleştirmekse, en büyük oksidentalîstler Aydınlanma filozofları olurdu. Diğer taraftan modernitenin ve post-modernitenin düşünürlerini oksidentalîst ilan etmek gerekecektir ki, bu da mümkün değildir çünkü Batı'nın tarihsel olarak, Hegel'in diyalektik mantığıyla, tez-antitez-sentez biçiminde ilerlediğini düşünürsek, Batı'nın içinden Batı'ya yönelen eleştiri ve tepkiler –bazen yıkıcı da olsa- Batı'nın ilerlemesini sağlamıştır.¹⁷⁶

2.1.4. Oksidentalizmin Amacı

Birinci bölümde oryantalizmi anlatırken, temel olarak dört amacı olduğundan bahsetmiştik: dini, ilmi, iktisadi ve siyasi. Taş'ın da belirttiği gibi,

¹⁷² Abu Abdallah Shibli Zaman; “The Buddhas of Bamyan: Refuting Those Who Call for the Preservation of Idols in the Name of Islam”, (Erişim) <http://alhidaayah.net/books/Buddha.pdf>, 6 Mart 2010

¹⁷³ Coronil, **a.g.m.**, s. 56.

¹⁷⁴ Akeel Bilgrami, “Occidentalism, The Very Idea: An Essay on Enlightenment and Enchantment”, (Erişim) <http://ccc.uchicago.edu/docs/india/bilgrami.pdf>, 6 Mart.2010, s. 14.

¹⁷⁵ James Carrier, **Occidentalsim: Images of the West**, New York, Oxford University Press, 1995, s. 16.

Ayrıca bkz. James G. Carrier, “The World Turned Upside-Down”, **American Ethnologist**, Vol. 19, No. 2, 1992, s. 199.

¹⁷⁶ Bu durum, Batı'nın oksidentalizmden faydalanabileceğinin de bir göstergesidir.

Batı araştırmalarının tutarlı bir şekilde gerekçelendirilmesi gerekmektedir.¹⁷⁷ Aksi takdirde, Batı araştırmalarımız sadece “bilgi koleksiyonu”ndan ibaret kalır.

Oksidentalizmin birinci amacı medeniyetimizi ortaya koymak olmalıdır çünkü oryantalizm kendi amaçlarını bir medeniyete yaslanarak gerçekleştirmeye çalışmış ve bu amaçlara ulaşmada da başarılı olmuştur. Aynı şekilde, oksidentalizm de, amaçlarını gerçekleştirirken yaslanabileceği bir medeniyete ihtiyaç duyacaktır ve aşıkardır ki, melezleşmiş olan bir medeniyet gerekli özgüveni sağlayamayacaktır. O halde, öncelikle medeniyetimizi tanımak, daha sonra ise bu medeniyete katkı yapmak gerekmektedir.¹⁷⁸

Oysa, bizim medeniyetsel olarak ilerlememiz, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki kıpırdanmaları hesaba katmazsak durmuştur. Bu durumu Şayegan şu sözlerle özetler:

Bir kerelik tutarlı olmaya çalışalım! Şu son dört yüzyıldan beri tam olarak ne olmuştur? Büyük astronomi yasalarının bulunuşundan beri ne olmuştur? Düşünce mabetlerimizin son evreleri, Dekartçı özneliliğin ortaya çıkışıyla garip bir şekilde çakışmaktadır. Neredeyse Hegel'e katılıp, Dünya Tini'nin, nihayetine ermiş kültürel çevrelerden uzaklaşarak Batı'da bir yerlere sığındığını söylemek gelecek içimizden.. Asya ve Afrika uygarlıklarının çocukları olan bizler üç yüzyıldır tarihte 'tatil'deyiz. Gotik üsluptaki öğreti mabetlerimizin son taşlarını yerleştirdikten sonra bunları seyre daldık. Zamanı mekanda öylesine mükemmel bir şekilde billurlaştırdık ki, sorgulama tasalarından uzakta kollarımızı kavuşturup, zamanın dışında yaşama olanağımız oldu.¹⁷⁹

¹⁷⁷ İsmail Taş, “İslam Düşüncesinde Bir Zihniyet Dönüşümü, Oryantalizm ve Oksidentalizm Bağlamında Beytü'l Hikme”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 177.

¹⁷⁸ Medeniyetlerin tarih içindeki seyrine yönelik iki farklı görüş vardır. Huntington'a göre Medeniyetler dinamikler; yükselir ve düşerler; bölünür ve birleşirler. Huntington, **a.g.m.**, s. 26. Wallerstein'a göre ise medeniyetler yükselmemiş ve düşmemişlerdir. Aksine, dünyada imparatorluklar meydana gelmiş, serpilip gelişmiş ve çökmüşlerdir. Wallerstein, **a.g.m.**, s. 275.

¹⁷⁹ Daryuş Şayegan, **Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni**, çev. Haldun Bayrı, 5. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 21.

Şayegan'ın belirttiği gibi yeryüzünün eski uygarlıkları, özellikle Asyalı büyük kültürler 17. ve 18. yüzyıldan itibaren yaratmaz oldular.¹⁸⁰ Yapmamız gereken ise, tarihe gömülen medeniyetimizi bir arkeolojik kazı yaparcasına ortaya çıkarmak ve ortaya çıkan bu hazinenin üzerine evimizi inşa edip, Batı'nın meskenlerinden kendi meskenimize taşınmaktır. Oksidentalizmin öncelikli amacı, bu süreci başlatmak olmalıdır.

Oksidentalizmin amaçsal olarak oryantalizmle paralellik göstermesini bekleyecek miyiz? Oksidentalizm İslam'ı bir din olarak ya da bir medeniyet olarak¹⁸¹ Batı'ya taşıma arzusunda mıdır?¹⁸² Aynı durum Asya'nın ve Afrika'nın diğer dinleri/öğretileri için de geçerlidir.¹⁸³ Doğu böyle bir amaç gütse bile, oryantalizmin yaptığı gibi Hristiyanlığa saldırmakla/karalamakla mı işe başlayacaktır? İktisadi amacımız ne olacaktır, merkantilist bir zihniyetle Batı'yı sömürmeye çalışmak mı, yoksa iktisadi teori aldatmacalarıyla ticareti orantısız bir şekilde kendi lehimize çevirmek mi? Ya da tıpkı oryantalizmde olduğu gibi, oksidentalizm, sömürgeciliğimizin keşif kolu mu olacaktır?

Oksidentalizm eğer bu amaçları güderse ve yöntem olarak da oryantalizmin yöntemini kullanırsa, bir tersinden oryantalizm olmaktan ileri gidemeyecektir. O halde, oksidentalizm Batı'ya yaklaşımında özne-nesne

¹⁸⁰ Şayegan, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁸¹ Hristiyanlıkta 'Christianity' Hristiyanlık dinini, 'Christendom' ise Hristiyan medeniyetini ifade etmekte iken, İslam kelimesi hem bir dini hem de medeniyeti ifade etmektedir.. Hodgson bu karmaşayı önlemek için İslam ve İslamdom ifadelerini kullanıyor. Türkçe de ise bir karmaşa yoktur, İslamiyet din, İslam ise medeniyet anlamında kullanılmaktadır. Bernard Lewis; "I'm Right, You're Wrong, Go to Hell", **The Atlantic Online**, May, 2003.

¹⁸² Batı dünyasının zalimlerinin gözündeki İslam'ın yayılması onların aleyhine bile olsa, İslam'ın mesajı bütün insanların lehinedir; İslam yayılması Batı'nın ki gibi başkalarının aleyhine değildir. Yasin Aktay, "Her Karşılaşmanın İki Yanı Vardır", **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 436.

¹⁸³ Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Jason Ananda Josephson, "A Review of Presenting Japanese Buddhism to the West: Orientalism, Occidentalism and the Columbian Exposition", **Journal of Buddhist Ethics**, (Erişim) <http://www.buddhistethics.org/12/josephson-review.pdf>, 6 Mart 2010

rollerini değiştirmeyi amaçlamakla birlikte,¹⁸⁴ hakim olmaya çalışmaktan ziyade, denge kurmaya çalışmalıdır.

Denge kavramını biraz daha açmak gerekirse, Doğu sosyal, siyasi ve iktisadi olarak kendi genetik kodlarından uzaklaşmış ve Batılı kodlara göre varlığını devam ettirmektedir. Burada kültürel etkileşime karşı olmadığımızı belirtmekle birlikte, mevcut küreselleşme karşılıklı bir kültürel etkileşimin ifadesi değil, Batılı değerlerin küreselleşmesidir ve son iki yüzyıldır Batı dışı dünyaya dayatılmaktadır. Doğu ve Batı arasında dengenin bozulması Doğu’nun sömürülmesine sebep olmuştur. Hasan Hanefi’nin de belirttiği gibi, oksidentalizmin meşru müdafaa olması, Batı’nın bu taarruzu sebebiyledir. Birinci Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen self-determinasyon medeniyetler için de gündeme gelmelidir.

Oksidentalizmin meşru mdafaalığına ve bununla paralel olarak bilimsel bilgi elde etme amacına en güzel örneklerden birisi, Katip elebi’nin *şaşkınlara İçin Yunanlıların, Romalıların ve Hristiyanların Tarihine Dair Kılavuz* başlıklı kitabının önsözünde yazdıklarıdır. Katip elebi bu kitabı niçin yazdığını şöyle açıklar:

Aralarındaki mezhep farklılıklarına rağmen bir Millet olan Hristiyanlar sayı itibariyle hayli artmış ve dünyanın birçok bölgesine yayılmışlardır. Deniz yoluyla doğu ve batı denizlerini geçerek çok sayıda ülkeyi ele geirmışlerdir. Osmanlı imparatorluğuna tecavüze yeltenmemekle birlikte, Yeni Dünya’da zaferler elde etmiş ve Hindistan limanlarına nüfuz ederek buraların kontrolünü ele geçirmiştir. Böylece Osmanlı topraklarına yaklaşmışlardır. Bu büyüyen tehlike karşısında İslami tarih eserlerinin bu halk hakkında sunduğu tüm bilgi apaçık yalanlardan ve tuhaf masallardan ibarettir. Bu yüzden İslam halkının artık bu cehennemlik halkın yapıp ettikleri hakkında bilgisiz ve habersiz kalmaması, bu lanetlenmiş halkın bazı lkeleri Müslümanların elinden alarak Kfr Evi’ne dönüştürmelerine yol açan cehalet uykusundan uyanmaları için daha doğru bilgi temin etmek gerekmektedir.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Buradaki kastımız statik bir nesnelikten kurtulup, özne olmayı da başarabilmesidir. Bu durum onun nesnelikten çıkmasını gerektirmez; çünkü, nasıl bilimsel bir oksidentalizm Batı’nın faydasına olacaksa, bilimsel bir oryantizm de Doğu’nun faydasına olabilir.

¹⁸⁵ Bernard Lewis, **Müslümanların Avrupa’yı Keşfi**, ev. İhsan Durdu, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2000, s. 160.

2.1.5. Oksidentalizmin Yöntemi

Oksidentalizmin yöntemsel (aynı zamanda amaçsal) olarak oryantalizmi taklit etmesinin bir tersinden oryantalizm ortaya çıkaracağını belirtmiştik. Bu tersinden oryantalizm ise ya oryantalist amaçlara hizmet edecektir, ya da Doğu ve Batı arasında gereksiz ve kalitesiz bir çatışma ortamı yaratacaktır. Bunun önüne geçmek için oksidentalizm bilgi-iktidar söyleminden önce, bilgi-özgürlük söylemini geliştirmelidir. Oryantalizm bilgiyi iktidar olmak, sömürmek için kullanmıştır. Bunun için de ötekileştirmiş, ötekileştirirken de küçümsemiştir. Ali Şeriatî'nin de belirttiği üzere Afrikalı insanın 18. ve 19. yüzyıllarda birden yamyamlaş(tırıl)masının başka izahı yoktur.¹⁸⁶ Yamyamlıktan medeniliğe giden bir yol olarak sunmuştur Batı kendisini. Kendisini yönetemeyen Doğulu imajı işgalleri, kendi kaynaklarını kullanmaktan aciz Doğu imajı da sömürüyü getirmiştir. Nihayetinde Doğu-Batı arasındaki olumsuz imajların faili büyük oranda oryantalizmdir. Hem Batılı bilince hayali bir Doğu imajı bırakmıştır, hem de sömürü düzeniyle Doğu'nun Batı'ya düşmanlığına sebep olmuştur. Oksidentalizm bir hayali Batı üretmeye çalışmamalıdır. Çalışsa da bunu başaramaz çünkü günümüz teknolojisi buna engeldir.¹⁸⁷ Manipülasyonlarla bunu başarsa bile, ortaya koyduğu hayalin yanlışlanma süresi oryantalizmininki kadar uzun olmayacaktır. Her halükarda, hayali veya ontolojik bir öteki oksidentalizmin yöntemine aykırıdır.

¹⁸⁶ Ali Şeriatî, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁸⁷ Hanson, “Şaşırtıcı olan Batı'nın erken çağlarda, iletişimin zor ve seyahat etmenin maliyetli olduğu dönemlerde Arapları ve İslam dünyasını yanlış anlaması değil; internetin, jetlerin, öğrenci değişimlerinin, televizyonun olduğu bu dönemde Doğu'nun Batı'ya basmakalıp yargılarla bakmaya devam etmesidir” der. Victor Davis Hanson, “Occidentalism: The False West”, (Erişim) <http://old.nationareview.com/hanson/hanson051002.asp>, 5 Mart 2010. Bizce, daha da şaşırtıcı olan, Hanson'un bu tespitinde, Doğu'yu bütün teknolojik olanaklara rağmen Batı'yı yanlış anlamakla suçlarken, aynı dönem içerisinde Batı'nın da Doğu'yu olduğu gibi görmekten ve yansıtmaktan kaçınmaya çalışmasını es geçmektir. Eğer Hanson'un bu tespiti doğru ise teknolojik olanakların gelişmesine rağmen Batı neden Doğu'ya basmakalıp yargılarla bakmaya devam etmekte, halen yüzyıllar öncesinin oryantalist gözlemlerini ve yazımını kendisine delil ve dayanak kabul etmektedir?

Oksidentalizm Batı incelemelerinde objektifliği yakalamalıdır. Aksi takdirde, Katip Çelebi'nin de belirttiği gibi cehaletimiz devam edecektir. Oksidentalizm, Batı'yı hiçbir surette ontolojik olarak ötekileştirmemeli, vasıfsal bir ötekileştirmenin de gayreti içerisinde olmamalıdır. Oksidentalizm ile yapılması gereken Doğulu kimliğin ortaya konulmasıdır. Bu ortaya konuş sürecinde de Batılı değerden hareket edilmemelidir. Ortaya konan kimlik Batı'nın ötekisi/Batılı olmayan olmamalıdır. Doğu kendi kimliğini Batı'dan hareketle değil, kendinden hareketle ortaya koyduğunda, Batı öteki değil, diğeri olacaktır.

Oksidentalizmin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için güçlü bir medeniyete yaslanması gerekliliğinden bahsetmiştik. Bu medeniyet içerisinde oksidentalizmin kurumsallaşması, onun etkinliğini artıracaktır. En kapsamlı şekliyle oksidentalizm bir devlet politikası olabilir ve eğitim müfredatının yenilenmesi, devletin dayandığı yönetim ilkelerinin tekrardan belirlenmesi, sosyal ve iktisadi yaşamın farklılaşması, kısacası bir toplumun referans aldığı kodların değişmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Başka bir boyutta, üniversitelerde oksidentalizm kürsüleri kurulabilir ve alt komisyonlarla detaylı Batı incelemeleri gerçekleştirilebilir. Diğer yandan bireysel çabalarla da sosyal bilimlerde bir ben merkezli bir bilim anlayışına dönülebilir. Bunun kayda değer bir örneği Murat Ağarı tarafından “Oryantalist Tarihçiliğe Karşı Oksidental Tarihçilik” başlığını taşıyan bir makale ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁸⁸ Ağarı, bu makalede, bizim de birinci bölümde eleştirmiş olduğumuz, çağların tasnifi konusunu ele almıştır.

Ağarı'ya göre, Batılı çağ anlayışı bizim medeniyet tarihimizle paralellik arz etmemektedir. Örneğin, İslam tarihinde ortaçağ kalıplarına uyan bir dönem bulunmamaktadır. O halde, İslam'ın Ortaçağ'ı yoktur. İslam'a göre çağlar şu şekildedir: Yaratılış ve Peygamberler Tarihi Dönemi, Hz.

¹⁸⁸ Murat Ağarı, “Oryantalist Tarihçiliğe Karşı Oksidental Tarihçilik, Çevresi ve Uygulanabilirliği”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006

Muhammed'in Doğumu ve Risaleti, Eserin Yazıldığı Dönem¹⁸⁹ Ortaçağ'ın olmadığı bir çağ sınıflaması da şu şekilde yapılabilir: Eskiçağ, Yeniçağ, Hz. Muhammed'in Doğumu ve Risaleti.¹⁹⁰ Ağarı, konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde derinleştirir:

Kanımızca temel eserlerde yer alan yukarıdaki taksime ek mahiyetinde üçüncü bir çağdan veya kırılma noktasından bahsedilebilir ki, bu tarih II. Viyana Muhasarası'dır. Genelde İslam ve özelde Osmanlı tarihi açısından dönüm noktası teşkil eden bu tarihi Yakınçağ'ın başladığı tarih olarak değerlendirebileceğimiz kanaatindeyim. Bu durumda şöyle bir tablo çıkar karşımıza: Eskiçağ (Hz. Adem'in Yaratılışı, Tarihin Başlangıcı), Yeniçağ (Hz. Muhammed'in Doğumu ve Risaleti), Yakınçağ (2. Viyana Muhasarası). Bunun yanı sıra İslam toplumları bu genel görüntü içerisinde olmak koşuluyla farklı kırılma noktaları da tespit edebilir. Örneğin Türk tarihi açısından, İslamiyet'in kabulü, İstanbul'un fethi, Nizam-ı Cedid hareketi gibi olaylar kırılma noktaları kabul edilerek bir alt tasnif yapılabilir. Benzer şekilde Arap tarihi açısından bir tasnif yapılmak istendiğinde, kırılma noktaları olarak Emevi ve Abbasi iktidarlarının kurulmaları ve Yavuz Sultan Selim'in Doğu Seferi kabul edilebilir.¹⁹¹

Tartışmaya açık da olsa oryantalizmin öncülerinin ressamı olduğu söylenebilir. Çünkü yaptıkları resimlerle Batılı insanın bilincinde ilk Doğulu imgelerini onlar oluşturdular. 'Antropolojik oksidentalizm'den bahseden Carrier'a göre,¹⁹² antropologlar geleneksel olarak kendilerini Batı dışındaki kültür ve toplumların bilgisini üreten ve üretmeye kabiliyetli kişiler olarak görürler, oksidentalizm de, onların çalışmalarının sessiz partneridir.¹⁹³

Lary'ye göre, oksidentalizmin başlıca şekli Japonya'yı sadece Japonların, Çini sadece Çinlilerin anlayabileceğini farz eder; bir yabancı, dil ve kültür üzerinde hakim de olsa, içinde doğmadığı bir kültürü anlayamaz.¹⁹⁴ Buradan yola çıkarak, her medeniyetin, hatta her ülkenin kendi

¹⁸⁹ Herhangi bir İslam tarihi eserinin yazıldığı dönemi ifade etmektedir. Ağarı, **a.g.m.**, s. 418.

¹⁹⁰ Ağarı, **a.g.m.**, s. 419.

¹⁹¹ Ağarı, **a.g.m.**, s. 419.

¹⁹² Burada Carrier'ın da oksidentalizmin tanımı açısından üçüncü grupta yer aldığını unutmamamız gerekir.

¹⁹³ James Carrier, **Occidentalsim: Images of the West**, New York, Oxford University Press, 1995, s. 1.

¹⁹⁴ Diana Lary, "Edward Said: Orientalism and Occidentalism", **Journal of the Canadian Historical Association**, Vol. 17, 2006, s. 9.

oksidentalizmini kurması gerektiği sonucuna da ulaşabiliriz. Huntington, “medeniyetler arasındaki farklılıklar ideolojik ve politik rejimlerin ayrılıklardan daha köklüdür. Komünistler demokrat olabilir, zenginler fakir olabilir ama Rusyalılar Estonyalı, Azeriler Ermeni olamaz” der.¹⁹⁵ O halde, oksidentalist hareketin ülke/medeniyet içi ideolojik hareketler ve sistemleri aşması gerekir.

Oksidentalizmin yöntemsel içeriğini ciddi anlamda çalışan isimlerden birisi de Fernando Coronil'dir. Coronil, üç oksidentalist temsil tarzını şu şekilde açıklar: 1. Ötekinin ben tarafından ayrıştırılması 2. Ötekinin benin içine kaynaştırılması 3. Ben'in öteki tarafından istikrarsızlaştırılması.¹⁹⁶

1. Ötekinin ben tarafından ayrıştırılması: Bu temsil tarzında Batılı ve Batı dışı kültürler, radikal bir şekilde farklı varlıklar olarak birbirlerine muhaliftir ve bu muhaliflik Batı dışı insanların başarılı ve muzaffer Batı'nın içine katılmasıyla giderilir.¹⁹⁷

Öteki sorunsalı 'benin problemi' veya “öteki için” bir problem olarak değil, 'ben için' bir problem olarak resmedilir. Oksidentalizmin bu formunda, ben, farz edilir. Problemlerin analiz merkezi olan ben, ben'in inşasını bir problem olarak içermez ama onunla yüzleşir. Ben'in sorgulanması istenmez.¹⁹⁸

2. Ötekinin benin içine kaynaştırılması: Ben ve öteki'nin tarihlerine ilişkin iki görüşten, Tzvetan Todorov Mesoamerikanları tarihten dışlarken, Eric Wolf Batı-dışı insanları ben'in tarihine getirir. Bunu başaransa kapitalizmdir. Kapitalizmle birlikte ben'in genişlemesi, tarihsiz halkları (ben'in) tarihin(in) içine çekmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Huntington, **a.g.m.**, s. 28.

¹⁹⁶ Coronil, **a.g.m.**, s. 58.

¹⁹⁷ Coronil, **a.g.m.**, s. 58.

¹⁹⁸ Coronil, **a.g.m.**, s. 61.

¹⁹⁹ Coronil, **a.g.m.**, s. 61-3.

3. Ben'in öteki tarafından istikrarsızlaştırılması: Diğer iki yöntemde Batı tarafından önce yok sayılan, sonra da tarih içine çekilen toplumlar, bu üçüncü şekilde, Batı için bilginin ayrıcalıklı bir kaynağı olarak resmedilirler.²⁰⁰

Coronil'in belirttiği bu üç halden birincisinde, öteki 'ben' tarafından çözülmekte, bir anlamda yok sayılmaktadır. İkincisinde, öteki benin tarihine çekilmektedir. Yani, varlığını bene borçludur. Üçüncüsünde ise, farklı bir anlamda benin bilgi kaynağı konumundadır. Coronil'in belirttiği oksidentalizmin üç temsil tarzından, sadece sonuncusu, bizim anladığımız anlamda bir oksidentalizmin yöntemi olarak kullanılabilir.

Sonuç olarak, Yong-Boon Yeo'nun da belirttiği gibi, devam eden Doğu-Batı diyalogunda Doğu biraz daha sesini yükseltmelidir.²⁰¹ Troillot uluslararası toplum hakkında şu yorumu yapmıştır: "uluslararası toplumu çağdaş siyasetin bir tür Yunan korusu olarak düşünüyorum. Kendisini şimdiye kadar kimse görmemiştir ama arka planda şarkılar söylüyor ve herkes ona eşlik ediyor."²⁰² Oysa Doğu, Batı'nın şarkılarının korusu olmak yerine, mikrofonun başına geçip kendi şarkısını söyleyebilmelidir. Batı'dan beklenen ise, bu şarkılara bir koro olması değil, sadece dinlemesidir. Eşlik etmesi veya sonunda alkışlaması ise kendi takdirindedir.

2.1.6. Oksidentalizmin Çeşitleri

Oksidentalizm farklı kriterlere göre tasnif edilebilmektedir. Jonathan Spencer oksidentalizmi pozitivist ve romantik oksidentalizm olarak ikiye ayırır. Mauss, Dumont, Comte ve çoğu yapısalcının çalışmalarında

²⁰⁰ Coronil, **a.g.m.**, s. 68.

²⁰¹ Yong-Boon Yeo, **a.g.m.**, s. 9.

²⁰² Michel-Rolph Trouillot, "The North Atlantic Universals", **The Modern World-System in the Longue Durée**, ed. Immanuel Wallerstein, Boulder, CO: Paradigm Press, 2004, 229-37. aktaran Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği**, s. 34.

rastlanılan pozitivist oksidentalizmin amacı Doğu ve Batı'nın yerini geçici bir zaman ölçeğinde belirlemektir. Bizim ve onların kıyaslanamaz farklılıkları, onların “bugün”ü bizim “geçmiş”imiz olarak görülür. Bizim “bugün”ümüz ise onların “geleceği”dir. Sempatik bir bakış açısıyla, onlar bizim zamanla savaşılan küçük kardeşlerimizdir. Bunun aksine, Boas, Mead, Benedict ve Geertz’de görülen romantik oksidentalizm farklılıkları tanımlayan bir zaman ölçeğine ihtiyaç duymaz. Doğu, Batı ve genel olarak insan grupları paralel, farklı ama eşit olarak görülür.²⁰³

Douglas Cowan’a göre, oksidentalizm iki ilkesel değer olarak ortaya çıkar: proaktif ve katılımcı. Her ikisi de popüler kültürün üretim ve tüketim izgesini (spectrum) sorgular. Proaktif oksidentalizm kültürel ürünleri teolojik vaatlerin ve planların hizmetinde yorumlayanları ifade eder. Katılımcı oksidentalizm ise popüler kültür ürünlerini belirli kültürel hegemonya terimleriyle yorumlayanları içine alır fakat kültürel hegemonyanın içinde teolojik mirasa sadık olanlar bunu yapamazlar.²⁰⁴

Robbert Woltering ise, oksidentalizmi Batı algısına göre beşe ayırır: İyi Batı (Benign West), Kötü Batı (Malign West), Kof Batı (Weak West), Olumlanan Batı (Appropriated West), Gerçek Batı (True West).

1. İyi Batı: Hem maddi hem de manevi bir Batı’yı (Avrupa örneğinde olduğu gibi) ifade eder. Bu Batı’da insanlık kemale ermiştir. Sadece bilimi, teknoloji ve maddi varlığı ile değil, adalet, eşitlik ve demokrasi gibi ilkelerin uygulanmasıyla da hayranlık uyandırır. Bu Batı, sorumluluk sahibi hükümetlerin insanların ortak ruhlarını desteklediği gibi, bireysel özgürlüklerini de gözettiği yerdir.

²⁰³ Jonathan Spencer, “Occidentalism in the East: The Uses of the West in the Politics and Anthropology of South Asia”, **Occidentalsim: Images of the West**, editor James Carrier, New York, Oxford University Press, 1995, s. 237-241

²⁰⁴ Douglas Cowan, “Seeing the Saviour in the Stars”, **Journal of Religion and Popular Culture**, Volume 21(1), 2009.

2. Kötücül Batı: İngiliz hakimiyeti altındaki Mısırlıların, Fransız işgalindeki Cezayirliilerin, Sykes-Picot Anlaşması'nın* Batısıdır. Batı'nın bu temsilleri, iyicil Batı'nın olumlu temsillerinin önüne geçmez. Ama Batı'nın sadece kendi metropollerinde iyi olduğunu, kolonilerde ve denetimi altındaki ülkelerde bu şekilde davranmadığını düşündürür. Bu anlayışa göre Batı'yı kötü yapan onun emperyalistliğidir.
3. Kof Batı: İlk örneği, Hasan El Benna'nın Batı'yı düşüşte göstermesidir. Buna göre Batı kağıttan bir kaplandır. Daha çok İslami ve kötücül Batı söylemlerinde görülür. Batı, Büyük Şeytan olarak tasvir edilir ve İslam dünyasında ters giden her şeyin sorumlusu Batı'dır. Seyyid Kutub'a göre, Batı bir çöküş sürecindedir²⁰⁵ ve Doğunun manevi kurtuluşuna özlem duymaktadır.
4. Olumlanan Batı: Batı'nın hayran olunan özelliklerinin bir temsilidir, genellikle tarihsel bir argüman içerir. Batı köken olarak İslami veya gayrimüslimler tarafından pratiğe aktarılan İslam'ın bir parçası gibi resmedilir. Çoğu kez İslam ile bilimin iç içeliği, Batılı bilimin Kur'an'da yer aldığı veya ortaçağ İslami bilgisinin sonucu olarak filizlendiği söylemiyle ortaya çıkar. İslam'ın bütün sistemlerin en iyi yönlerini zaten kendisinde barındırdığı düşüncesi hakimdir. Bu düşüncüyü Muhammed Abduh'un şu sözüyle de örneklendirebiliriz: Arap aleminde İslamsız Müslümanlar gördüm, Avrupa'da Müslümansız İslam'ı gördüm.²⁰⁶

* I. Dünya Savaşı sırasında, 29 Nisan 1916'da Kut'ül Amare Kuşatması sonrasında İngiliz kuvvetlerinin Osmanlı 6. Ordusu karşısında bozguna uğramasından 17 gün sonra 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında yapılan ve Osmanlı'nın Orta Doğu topraklarının paylaşılmasını öngören gizli antlaşmadır.

²⁰⁵ Batı'nın zayıflığı ve çöküşü ile ilgili olarak, Kerim Balcı şu yorumu yapar: Bir oksidentalizm için Batı mevcut problemlerinden dolayı değil mukadder çöküşünden dolayı zayıftır. Kerim Balcı, "Oksidentalizm ve Irak Savaşı", **Zaman**, 7 Mart 2003

²⁰⁶ Abduh'un bu sözü bize, Almanya dönüşünde "Almanya'yı nasıl buldunuz?" sorusuna Mehmet Akif'in verdiği "İşleri var dinimiz gibi, dinleri var işimiz gibi" cevabını hatırlatmaktadır.

5. Gerçek Batı: Batı'nın emperyalizm gibi olumsuz yönlerini görür, ama bu olumsuz görüntünün arkasında bir "gerçek Batı"nın da olduğunu düşünür. Son zamanlarda Berlin Duvarı'nın yıkılması bu kapsamda değerlendirilir. Batı'nın dürüstlüğüne ümitvari bir yaklaşımdır.²⁰⁷

Woltering'in aktardıkları Mısır milletinin gözünden bir Batı anlayışı olmakla beraber, Batı'yla, eşit olmayan bir düzlemde temas kurmuş olan bütün coğrafyalar için genelleştirilebilir. Oksidentalizm, Batı algısı olduğuna göre, Batı'nın her algılaması farklı bir oksidentalizmi beraberinde getirecektir.

Özellikle Çin oksidentalizmi üzerine yoğunlaşan ve bu konuda önemli bir eser olan "Occidentalism: A Theory of Counter Discourse in post-Mao China" isimli kitabın yazarı Xiaomei Chen, Çin Oksidentalizmini "resmi (official) oksidentalizm" ve "resmi karşıtı (anti-official)* oksidentalizm olarak ikiye ayırır.²⁰⁸

Resmi oksidentalizm, Çin'de hükümetin söylemidir ve Çin hükümeti Batı'nın özünü, kendi insanlarını sindirmeye yönelik milliyetçiliğin bir parçası olarak kullanır. Bu süreçte, Batılı öteki Çin açısından Batı'yı baskı altına alma anlamında değil de, kendi halkını disipline etme ve baskı altına alma anlamında yorumlanır.²⁰⁹ Bu resmi oksidentalist söylem, sadece Çin halkının baskı altında tutulması için değil, Kore, Tayvan ve Çin'in siyasal hinterlandında yer alan diğer ülkelerle oluşturulabilecek bölgesel birlik için de kullanılmıştır.

²⁰⁷ Woltering, **a.g.e.**, s. 88-92. Woltering, El-Hüseyni'den aktararak Batı'nın başka kategorizasyonunu da sunar: Mitolojik Batı, İdealleştirilen Batı ve Reddedilen Batı. Nassib Samir El-Husseini, **l'Occident Imaginaire. La vision de l'Autre dans la conscience politique arabe**, Presses de l'Université du Québec, Sainte-Foy, 1998 **aktaran** Woltering, **a.g.e.**, s. 15.

*Anti-official kelimesi gayri resmi olarak çevrilebilirse de yazar burada resmi olmayan bir oksidentalizmden ziyade resmi söyleme karşı bir söylem olarak oksidentalizmden bahsettiği ve gayri resmi her söylem resmi olana karşıt olmayacağı için "resmi-karşıtı" olarak çevirmeyi daha uygun gördük. Yazarın niyetinin de bu yönde olduğu kanaatindeyiz, aksi takdirde anti-official yerine gayri-resmiliği tam olarak ifade eden "unofficial" kelimesini de kullanabilirdi.

²⁰⁸ Chen, **a.g.e.**, s. 5.

²⁰⁹ Chen, **a.g.e.**, s. 5.

Resmi karşıtı oksidentalizm savunucuları hükümet ve partilerle bağlantılı değildir, aksine bu kurumlara muhaliftirler. Özellikle, intelijansiyanın arasında farklı çıkarlara/ilişkilere sahip kimselerdir. Çin toplumunun kültürel ve sosyolojik özgüllüğünün bir sonucu olarak oksidentalizm, totaliter toplumun içinde, ideolojik baskılara karşı Batılı ötekini siyasi özgürlükler için bir metafor olarak kullanan, güçlü bir resmi karşıtı söylemdir.²¹⁰ Çinli entelektüeller bu tür bir oksidentalizmi kendi muhalefetlerine bir araç olarak kullandılar. Batı'nın Çin'den daha üstün olduğunu söyleyerek kurumlara ve uydurulmuş gerçeklere karşı çıkıyorlardı.²¹¹ Aslında Batı, ne iktidar için mutlak bir ötekiydi, ne de muhalifler için takdire şayan bir değerler bütünüydü. Batı, Çin'de, sadece içerideki güç mücadelesinde argümana dönüştürülen bir metafordu.²¹²

Bu sınıflandırmalardan başka, Yavuz “seküler ve materyalist oksidentalizm” ile “dini veya teolojik oksidentalizm”den²¹³, Carrier ise “etnik oksidentalizm”den (ethno-occidentalism) bahseder.²¹⁴ Bununla beraber, öznen hareketle oksidentalizmler medeniyetleri, ülkeleri, etnik kökenleri ve hatta belki ideolojileri/akımları ön ek olarak alabilirler. Mesela, bir İslami oksidentalizmden, Çin oksidentalizminden, Türk oksidentalizminden bahsedilebilir. Bir sosyalist oksidentalizm de söz konusu olabilir fakat bunun için oksidentalizmin ideolojik bir ön eki kabul edebilecek bir şekilde tekrardan tanımlanması zorunludur. Böyle bir tanımlama mümkün olmakla birlikte, oksidentalist hareketin, ülke/medeniyet içi ideolojik hareketler ve sistemleri aşması gerektiği tezimizi tekrarlamak istiyoruz.

²¹⁰ Chen, **a.g.e.**, s. 8.

²¹¹ Chen, **a.g.e.**, s. 27-28.

²¹² Tavakoli'nin bahsettiği, İran'da sekülerist Avrupa sevgisi (Europhilia) ve İslamist Avrupa korkusunun (Europhobia) her ikisinin de Batı'yı bir referans noktası olarak kullanması da bu duruma bir örnek oluşturabilir. Mohamad Tavakoli; “Women of the West Imagined: Persian Occidentalism, Euro-Eroticism and Modernity”, **Cira Bulletin**, Vol 13, No 1, March 1997, s. 20.

²¹³ Ş. Yavuz, **a.g.m.**, s. 110.

²¹⁴ Carrier, “The World Turned Upside-Down”, s. 199.

2.2. ORYANTALİZM VE OKSİDENTALİZMİN KARŞILAŞTIRILMASI

Xiaomei, “Çin oksidentalizmi her ne kadar Çin’e has olmayı hedeflediye de Batı oryantalizminin bir ürünüdür”²¹⁵ der. Oryantalizmin ürünü olmayan bir oksidentalizm var mıdır? Bazı yazarlar, oksidentalizmin oryantalizmin ürünü olmasını ona bir tepki olarak ortaya çıkmasına bağlarlar. Mesela Kılıç’a göre, oryantalizm karşısında savunmacı bir refleksi ifade eden oksidentalizm, oryantalizm üzerinden kendisini kurgulamıştır.²¹⁶ Yine Hasan Hanefi’nin de, oksidentalizmi nefsi müdafaa olarak gördüğünü biliyoruz. Oryantalizm ile oksidentalizm arasındaki bağımlılık aşikar olmakla birlikte, kanaatimizce, oksidentalizm yalnızca bir karşı söylem olma boyutunda oryantalizme göbekten bağlıdır. Düşünce tarzı olarak oryantalizmle tarihleri hemen hemen aynıdır. Bilimsel birikimi ise çok zayıftır. Ernst’in de belirttiği gibi, aynı düzlemde ortaya çıkmaları olası değildir çünkü aralarında asimetrik ve hiyerarşik bir güç ilişkisi vardır.²¹⁷ Eğer Amin’in söylemiyle “alışılmış bir paradigmanın ortadan kalkmasının koşulu, yerini onun yanlışlarından arınmış bir başka paradigmanın alması”²¹⁸ ise, oryantalizmin kurguladığı mevcut dünya sistemini değiştirmenin yolu, onun yanlışlarından arınmış bir oksidentalizmin tesis edilmesidir. Fakat bu aşamada, Xiaomei’nin deyişiyle, “konuştuğumuz zaman kimin sesinin çıktığına” dikkat etmeli, tersinden bir oryantalizm tuzağına düşmemeliyiz.

Hanefi’nin düşünceleri bağlamında oryantalizm ve oksidentalizm şu şekilde bir karşılaştırması yapılabilir:

- a. Oryantalizmin kolonyalist ilgi ve amaçları versus oksidentalizmin post-kolonyalist özgürleştirici işlevi

²¹⁵ Chen, **a.g.e.**, s. 8.

²¹⁶ Muharrem Kılıç, “Zihinsel Bir Pataloji: Medeniyet Algımız Açısından Oksidental Söylemin İmkansızlığı/Köksüzlüğü”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 123.

²¹⁷ Carl Ernst, “The West and Islam. Rethinking Orientalism and Occidentalism” (Erişim) <http://www.unc.edu/~cernst/pdf/ishraq.pdf>, 7 Mart 2010

²¹⁸ Amin, **a.g.e.**, s. 187.

- b. Oryantalizmin üstün Batı - aşağı Doğu dikotomisi versus oksidentalizmin Doğu ve Batı'nın eşit şartlarda karşılıklı ilişkisi
- c. Oryantalizmin Batılı araştıran öznesi versus oksidentalizmin Batılı araştırılan nesnesi
- d. Oryantalizmin Doğulu araştırılan nesnesi versus oksidentalizmin Doğulu araştıran öznesi
- e. Oryantalizmin Doğu karikatürü versus oksidentalizmin gerçek Batısı
- f. Oryantalizmin Batılı bilinci versus oksidentalizmin karşı-Batılı bilinci
- g. Oryantalizmin yıkıcı niteliği versus oksidentalizmin yapıcı niteliği
- h. Oryantalizmin Avrupa-merkezli evrenselciliği versus oksidentalizmin özerk çok kültürleri
- i. Oryantalizmin öznelliği versus oksidentalizmin nesnelliği
- j. Oryantalizmin Doğu bilgisiyle güç istemi versus oksidentalizmin Batı bilgisiyle güç istemi
- k. Oryantalizmin modernitesi versus oksidentalizmin moderniteyi aşma çabası.²¹⁹

Oryantalizm ve oksidentalizm arasında söylemsel bir benzerlik olmadığını belirten Hanefi'ye göre ikisinin farkları şöyledir:

1. Oksidentalizm bir müdafaadır, kendisini korumanın en iyi yolu da hücum etmek ve Batıyı incelemektir. Böylece karşı tarafın korkusundan kurtulmuş olacaktır.
2. Oryantalizm, bir eğitim araştırma ve siyasi görüş ideolojisi yüklenmiş olarak daha çok 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İçinde ırkçılığı barındırır, Doğu halklarını tarihsiz, eğitimsiz olarak damgalar. Oksidentalizm ise vatani ve dili kurtarma ideolojisiyle ortaya çıkmıştır.

²¹⁹ Kutluer, **a.g.m.**, s. 444-445.

3. Oryantalizm günümüzde şekil değiştirip, antropoloji, kültür çalışmaları gibi sosyal bilimler olarak ortaya çıkmıştır. Oksidentalizmde bir değişim olmamıştır çünkü yeni ortaya çıkmıştır. Oksidentalizmin ortaya çıkışı, oryantalizmden 400 yıl sonradır. Oryantalizm 17. yüzyılda, oksidentalizm 20. yüzyılın sonunda başlamıştır.
4. Klasik oksidentalizm tarafsız değildir, Avrupa-merkezcidir; kendisini doğru, ötekini yanlış olarak addeder. Oksidentalizm ise tarafsızdır; doğru nereden gelirse doğrudur. Amacı üstün olmak, işgal etmek değil, sadece Doğululaştırılmışlıktan kurtulmaktır. Böylece her özne, kendisini doğru bir şekilde konumlandırılmış olacaktır.²²⁰

Frenkel ve Shenhav ise, oryantalizm ve oksidentalizmi karşılaştırırken metodolojik ağırlıklı bir tablo çizerler:²²¹

Tablo 2: Organizasyon Teorisinde Oryantalist ve Oksidentalist Analiz

	Oryantalizm	Oksidentalizm
Analiz edilen bilginin özellikleri	“Öteki”ni soruşturan literatür üzerine odaklanır.	“Batılı”yı ve onun varsayımlarını araştıran literatür üzerine odaklanır.
Sömürge kontrolünü destekleyen bilginin rolü	Ötekiliğin inşası. Medeniyetler arasındaki vasıfsal farklılık Batı kontrolünü getirir.	Kimliğin inşası. “objektif” kategorilerde sözde evrenselcilik, bunların diğer kültürlerle dayatılmasını getirir.

²²⁰ Hasan Hanefi, **Mukaddime fi İlmi'l İstigrâb**, 3. baskı, Beyrut, El Muessesetu'l Cemiiyye li'd Dirâset ve'n Neşr ve't Tevzi, 2006, s. 24-25.

²²¹ Michal Frenkel, Yehouda Shenhav, “Decolonizing Organization Theory: Between Orientalism and Occidentalism”, (Erişim) <http://www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2003/proceedings/postcolonial/Frenkel.pdf>, 6 Mart 2010, s. 5.

Analiz edilen literatürde ortaya konan özne	Doğulu: ilkel, tembel, irrasyonel	Evrensel: bireyci, objektif, rasyonel
Araştırma stratejisi	Doğu'da Batı'nın konumunun analizi	Batı'nın kendi içindeki konumunun analizi
Temel varsayımlar	Batı ve Doğu arasındaki farklılık Batının kontrolünü muktedir kılar.	Homojenlik ve evrenselcilik Batının kontrolü mümkün kılar.

2.2.1. Yöntem Olarak Karşılaştırma

Yöntem, elde var olan araçlarla, belirlenmiş olan amaca nasıl ulaşılabileceğidir. Benzer amaçlar için benzer yöntemler kullanılabilir ama amacın değişmesi yöntemin değişmesini de gerektirir. Amacın aynılığı bile, bazen yöntemin değiştirilmesini gerektirebilir. Oryantalizm, dini, siyasi, iktisadi ve ilmi amaçlar gütmüştür ve her amaç için kendisine farklı yöntemler belirlemiştir. Oksidentalizmin amaçları ise, başlık olarak belki aynı olmakla birlikte içerik olarak farklıdır. O halde yöntem noktasında oryantalizmden ayrışması ve kendi ruhuna/ilkelerine uygun bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir.

Oryantalizm ve oksidentalizm aynı düzlemlerde değildir. Oksidentalizm, ötekine ilişkin bir imajın oluşması bağlamında oryantalizmle aynı tarihe sahip olabilir ama oryantalizmin söylemi oksidentalizmden çok önce ortaya çıkmıştır. Akademik çalışmalar noktasında da oryantalizmin tarihi oksidentalizmle kıyaslanamayacak kadar yoğundur. Batı ve Doğu arasındaki tanıma ve tanımlama ilişkisini Yavuz şu şekilde ortaya koyar:

Batı'nın Doğu'yu bilmesi/tanımlaması şu merhalelerden geçer: *Takdir* (merkez tarafından çevreye uygun görülen kader), *Tespit* (takdirin gaye ve

hedeflerini uygun olarak tümünden gelimci bir tarzda çevrede keşfedilmesi), *Tatbik* (merkezin çevrede takdire göre ve tespiti göre belirlenen pratikler). Yani Oryantalizm Doğu'yu ne olduğu verisinden değil de ne olması gerektiği ajandasından hareketle kurgular.... Öte yandan Doğu'nun Batı'yı külliler ve totaller ile tanımlamaya çalışmasının açılımı ise şu şekildedir: *Takdir* ve *Tahayyül*. Gerisi *konjonktürel* olarak imkansızdır.²²²

Doğu'nun kaderini “çevre” olarak takdir eden Batı bunu başarmıştır. Doğu ise, ister Batı'yı merkezden çevreye indirip yerine Doğu'yu konumlandırma amacıyla olsun ister merkez çevre ikiliğinin yerine çok merkezli (ya da merkezsiz) bir sistem ikame etmeye çalışsın, tatbik noktasında zayıftır. Bu zayıflığın sebebi olan konjonktürel imkansızlığı aşmanın ilk koşulu da, Hasan Hanefi'nin belirttiği gibi, Batı'yı kendi sınırlarına döndürmektir.

Oryantalizm ve oksidentalizm zihniyet olarak farklıdır. Oryantalist bakış açısı, kolonyalist bir zihniyetle, öteki üzerinde odaklanır. Batı egemenliğini yaratmaya ve tekrar tekrar üretmeye çalışır. Oksidentalist söylem ise, bunlarla ilgilenmez. Batı ve Doğu arasındaki farklılıkları vurgulayan bilgiyi analiz eden oryantalist bakış açısının aksine, Batılı ve öteki arasında evrensel doğrular oluşturmaya çalışan teoriler üzerine odaklanır. Oryantalizm, Üçüncü Dünyadaki öznelerin ötekiliği üzerine kurulmuşken, oksidentalizm, Batı'nın ötekini belirsizleştirirken empoze etmeye çalıştığı kimlik üzerinde durur.²²³

Oryantalizm, bir yandan ötekileştirirken, bir yandan da bütün toplumları kendi kavramlarıyla incelemeye çalışır ama Batılı sosyal bilimin bir Hindistan toplumunu açıklaması kolay değildir. Belirli bir toplumsal yapı içerisinde tanımlanmış birey, sosyal yapı, kan bağı, sınıf, statü, hiyerarşi, değerler ve din, yabancı bir ontoloji ve epistemolojinin öğeleridir ve Hindistan gerçeğiyle

²²² Ş. Yavuz, **a.g.m.**, s. 113.

²²³ Frenkel ve Shenhav, **a.g.m.**, s. 4.

uyuşmaz.²²⁴ Toplumsal cinsiyet ve ırk gibi kavramlar tanımlanmış oldukları bağlam çerçevesinde fikir ve yapı olarak Batı hakimiyetini açıklamaktan ve meşrulaştırmaktan ileri gitmez.²²⁵

Batı, kendi paradigmasını yaşamaktadır ve kimlik noktasında şu an için bir rahatsızlık duymamaktadır ama Şayegan'ın belirttiği gibi, Batı dışı uygarlıklar iki paradigmanın zamanını yaşamaktadırlar: kendi paradigmaları ve büyük bilimsel devrimlerden doğan paradigma (Foucault'un deyişiyle modern episteme).²²⁶ Bir yandan Batılı paradigmanın baskınlığı ve cazibesi karşısında tutunamazken, diğer yandan kendi paradigmasının yok olup gitmesini de istememektedir. İki paradigmayı aynı anda yaşamaksa kimlik ve aidiyet sorunlarını doğurmaktadır. Şayegan'a göre, bu iki paradigma sonunda birbirlerini karşılıklı olarak biçimsizleştirmektedir: modernlik, gelenek tarafından doğasından uzaklaştırılacak, gelenek de modernliğin çelmelerine maruz kalacaktır.²²⁷

2.2.2. Ötekileştirme Temelinde Karşılaştırma

Oksidentalizm, genel olarak, oryantalizm gibi, ötekileştirmekle suçlanır. Bazı yazarlara göre, oksidentalizm de Doğu-Batı ikileminden hareket ederek, Batı'yı ötekileştirmektedir ve bu da tersinden bir oryantalizmi ortaya çıkarmaktadır. Oksidentalizme yönelen eleştirilerin büyük çoğunluğu da bu yöndedir.

Öztürk'e göre, oksidentalizm, "tıpkı oryantalizm gibi, Doğu ile Batı arasında köklü bir ayırım zemini oluşturan, özel bir epistemoloji ve ontolojiye

²²⁴ Jouhki, **a.g.e.**, s. 60. Örneğin, her yerde mevcut tanrıların karşı konulmaz çekiciliğine bağlanmış bir Hindu için 'mitos'un gerçek yaşamdan daha fazla gerçekliği vardır. Şayegan, **a.g.e.**, s. 42.

²²⁵ Sal Restivo, Julia Loughlin, "The Invention of Science", **Cultural Dynamics**, 12 (2), 2000, s. 137.

²²⁶ Şayegan, **a.g.e.**, s. 59.

²²⁷ Şayegan, **a.g.e.**, s. 69.

dayalı bir düşünce modelidir.”²²⁸ Shih de oksidentalizmin, oryantalizmin ben-öteki çerçevesini kullandığını ve oksidentalistlerin kendi kimliklerini savunma adına kendi topluluklarıyla Batı arasında bilinçli bir farklılık yarattıklarını söyler.²²⁹ Lary’ye göre de, bütün formlarıyla birlikte oksidentalizm, tıpkı oryantalizm gibi, ötekileştirdiği Batı ile karşılıklı zenginleşme ve kültürel değişim anlayışının düşmanıdır.²³⁰ Gerçekten de oksidentalizm Batı’yı ötekileştirmekte ve oryantalizmin “West and the Rest” (Batı ve diğerleri) söylemini “East and the Rest”e mi dönüştürmeye çalışmaktadır? Hemen ekleyelim ki, Doğu Batı’ya oranla daha parçalı bir blok görünümünde olduğu ve Batı’yı da tek bir blok olarak gördüğü için ve belki de daha doğrusu Doğu, Batı olmayan anlamına geldiği için, Doğu’nun ikilemi “Doğu-Batı”yı aşamaz. Yani, Doğu’nun ötekileştirmesi sürecinde, Batı’nın dışında bırakabileceği ve dolayısıyla ayrı ayrı ötekileştirebileceği bir dünya yoktur.

Doğu’daki her medeniyet veya ülkenin Batı ile teması farklı olmuştur ama Batı’ya karşı düşüncelerini/önyargılarını genel olarak aynı kavramlarla ifade ederler. Toynbee, bu konuda şunları söyler:

Dünyanın garplı olmayan kavimleri ırkta, dilde, medeniyette ve dinde birbirlerinden farklı oldukları halde herhangi bir Garplı Ruslara, Müslümanlara, Hindulara, Çinlilere, Japonlara ve bütün geri kalan milletlere Garp hakkındaki fikirlerini soracak olursa onların hepsinin aynı cevabı verdiklerini görecektir: Onlar ona Garbın, modern zamanların baş mütecavizi olduğunu söyleyecek ve onlardan her biri bu Garplıya karşı Garplıların tecavüzleri hakkında kendi tecrübelerini ileri süreceklerdir.²³¹

Doğu toplumlarında Batı’nın en yaygın imajı saldırganlıktır. Gerçekten de, Batı’nın saldırısından nasibini almamış çok az toplum vardır. Belki de daha önemli olan kültürel ve iktisadi saldırıları yaşamayanlar için, fiziki saldırılar Batı gerçekliğini görmek için yetmiştir. Doğu, Batı’yı bencil, kendi huzurunu başkalarının huzuru aleyhine gerçekleştirmekte sakınca görmeyen,

²²⁸ Öztürk, **a.g.m.**, s. 48.

²²⁹ Shib, **a.g.m.**, s. 2.

²³⁰ Lary, **a.g.m.**, s. 11.

²³¹ Toynbee, **a.g.e.**, s. 9-10.

hedonist, ahlak ve maneviyat yoksunu, ruhsuz makineler olarak görür. Bu imajlarla birlikte olumlu imajları da görmek gerekir: Batılı insan her zaman için disiplinlidir, çalışkandır ve daha verimli çalışır ama bu imajlar da, yine onun ruhsuz bir makine olduğunun ispatı olarak algılanır. Bir örnek olarak, Kamerun oksidentalizminin önyargılarını verebiliriz:

Kamerun oksidentalist klişelerde “beyaz”, yardımsever ama para peşinde koşan demektir. Beyaz deri rahatın ve gücün sembolüdür. Beyaz bir adam ayaklı cüzdandır. Beyazlık sınırsız fırsat ve nakit paradır, etkinlik, yaratıcılıktır ama sömürüdür. Bir Kamerunluya göre beyaz bir insan sadece başka bir beyaz insana karşı erdemlidir. Beyaz vücut zayıftır ve hijyenik değildir. Beyaz niyetlerin arkasında her zaman gizli bir plan vardır. Beyazlar siyahlardan nefret eder. Beyazlarda ritim duygusu yoktur. Onlar mekanik ve yapaydırlar. Bir Kamerunlu için zayıf bir beyazın aşırı hegemonik olması bir çelişkidir. Bu, onun fevkalade kurnaz olması gerektiği anlamına gelir. Beyaz insan, belki de servetini gizlemek için, çok kötü giyinir.²³²

Puchala’ya göre, halk kitleleri dışında, teorisyenler de bu ötekileştirmeye katkıda bulunmuşlardır. Ona göre “Batı-dışı teorisyenlerin dili militancadır/kavgacıdır. Askeri kelimeleri kullanırlar; düşmanlardan, savaştan, meydan savaşlarından, saldırıdan, zaferlerden ve yenilgilerden söz ederler. Çatışmanın, mücadelenin, meydan okumanın, insani ilişkilerin normal modları olduğunu zannederler”.²³³

Ötekileştirmenin oksidentalizmin asli unsurlarından birisi olduğunu düşünen yazarlardan biri olan Kaplan’a göre, oryantalizme karşı bir oksidentalizm projesini, Müslümanlığını ciddiye alan Müslümanlar geliştiremezler çünkü Müslümanlar yalan söyleyemezler, hayali düşmanlar icat edemezler, haksız yere başkalarının hakkına ve hukukuna tecavüz edemezler, hayaletlerle değil hakikatlerle uğraşırlar.²³⁴

²³² Jouhki, **a.g.e.**, s. 63-64.

²³³ Donald Puchala, “Some Non-Western Perspectives on International Relations”, **Journal of Peace Research**, Vol. 34. No. 2, 1997, s. 132.

²³⁴ Yusuf Kaplan, “Geçiniz Oksidentalizmi”, **Yeni Şafak**, 3 Mart 2006

Meltem Ahıska, Türk oksidentalizminin, ötekinin varlığına daha fazla izin vererek, Batı'yı, oryantalizmin Doğu'yu tanımlamasından daha pozitif bir şekilde tanımladığını belirtir.²³⁵ Aktay'a göre, "ötekini benim zıttım olarak tanımladığımda, o zaten öteki olmayacak, ancak benim kendi kimlik ve ayrılık ufkumun bir parçası haline gelmiş olacaktır."²³⁶ Yani, ötekine kendi kimliğimizin zıttı, dolayısıyla da bir parçası olarak bakmak yerine, ötekini kendi bağımsız kimliği üzerinden anlamaya çalışmamız daha doğru olacaktır. Aktay, İslam medeniyetinin bu konuda sergilediği performansı model olarak görür. Bu konuya Şevket Yavuz'un getirdiği yaklaşımı birinci bölümde dile getirmiştik: İslam için ontolojik öteki yoktur, ancak vasıfsal öteki olabilir. Çünkü İslam insanlara vasıf kazandırır, ontolojik özellikleriyle ilgilenmez; evrenselliği de buradan gelir.

Çin ve Japon medeniyetlerinin öteki algısı ise oldukça farklıdır. Referans almış oldukları Konfüçyan öğretisi ve Shinto inancında "öteki" yoktur, "merkez" vardır ve herkes merkeze ulaşma potansiyeline sahiptir. O halde merkezdekine bakarak "kendini düzeltmek" (self-rectification) gerekmektedir. Shih'e göre "Çinli ve Japon düşünürler dünya siyasetinde 'Çinliliği' en iyi şekilde temsil etmek için 'kendini düzeltme' üzerine odaklanırken, modern Batılı düşünürler evrensel görünmek için somut ve tarihi olarak geri kalmış ötekini malzeme olarak kullanmaktadırlar".²³⁷

Sonuç olarak, oksidentalizm bilim ve söylem ötekileştirerek hareket etmemelidir. Özellikle, ontolojik anlamda bir ötekileştirme, oksidentalizm için mümkün değildir. Vasıfsal anlamda bir ötekileştirme ortaya çıkmakla beraber, vasıftan hareket ettiği için bireysel düzeyde kalır ve genelleştirmez. Ortaya koyduğu iyi bir vasfa sahip olanlar, Batı medeniyetine mensup olabileceği, ya da kötü bir vasfı Doğu medeniyetleri içerisinde de taşıyanlar olabileceği için, dünyayı kaba bloklara ayırmaz ve bu bloklar üzerinden bir dünya algısı

²³⁵ Meltem Ahıska, "Occidentalism. The Historical Fantasy of the Modern", *The South Atlantic Quarterly*, 102 (2/3), s. 365. aktaran Jouhki, a.g.e., s. 65.

²³⁶ Aktay, a.g.m., s. 433.

²³⁷ Shih, a.g.m., s. 1.

ortaya koymaz. Vasıfsal anlamda da bir öteki bulma gayreti içinde değildir çünkü meşruluğunu öteki üzerinden kazanmaz. Oksidentalizm için, bu manada, öteki yoktur, diğeri vardır.

2.3. OKSİDENTALİZMİN TARİHİ

Oksidentalizm, düşünce tarzı, (karşı) söylem ve bir bilim olarak ele alınabilir. Oksidentalizm, bu düzlemlerin hangisi açısından bakıldığına göre değişebilen bir tarihe sahiptir. Bunlar içerisinde tarihi en kısa olan söylem boyutudur ki, daha ziyade İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu söylem, modernleşmeye karşı tepkilere ve sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanırken kullandıkları argümanlara dayanır. O halde, milliyetçilik ile bağlantısı da incelenmelidir. Bilimsel çalışmalar bazında tarihi ise, daha eskiye uzanır. Oksidentalizmin bilim ve düşünce tarzı olma boyutunda mikyasın kim olduğuna göre de tarihi değişebilir. Çin'in, Japonya'nın ve İslam dünyasının kendi düşünce dünyası içerisinde Batı'yı (ki bu da genel bir ifadedir; çünkü İslam Batı'yı kendi düşünce dünyası içerisinde Hristiyanlık formatında konumlandırırken, diğer medeniyetlerin bakışı bu kadar dinsel değildir) konumlandırma şekli ve bu konumlandırmanın tarihi aynı değildir. Bilimsel çalışmalar konusunda da aynı problem karşımıza çıkar. Batı üzerine eserler verilmesi İslam medeniyeti tarafından x yüzyılında, Çin medeniyet tarafından y yüzyılında başlamış ise, hangisi oksidentalizmin bu boyuttaki (bilim) tarihi olarak ele alınacaktır?

Doğu için ortak bir oksidentalizm mümkün görünmediği için, her medeniyet kendi oksidentalizmini kurmak zorundadır. Buradaki medeniyet coğrafi bir alana tekabül etmemektedir. Örneğin, İslam oksidentalizminin yürütüldüğü yer sadece İslam ülkeleri değildir. Başka bir coğrafya üzerinden de bu oksidentalizm yürütülebilir, tıpkı, bunun tersinin de mümkün olabildiği gibi.

Diğer taraftan, oksidentalizm sadece medeniyetler bazında düşünülmemelidir. Batı'ya karşı ideolojik bir oksidentalizm de yürütülebilir. Örneğin, bizzat Batı'nın içerisinde doğmuş olan sol ideoloji, bir oksidentalizm atağı başlatabilir fakat Marx ve Engels'in solu bunu başaramaz, bunu, Doğulaşmış bir sol, "Galiyev'in solu" başarabilir.

Amin'e göre, "nasıl Avrupalıların başkalarını çözümlemeye hakları varsa, başkalarının da Batı'yı çözümlemeye hakkı vardır."²³⁸ Bu çözümlemenin esas öznesinin kimliğine yönelik olarak Hentch şu tespiti yapar: "Batı'nın *Şark Sorunu* en temelde *Türk Sorunudur*. Garp sorunu ise, ilk elde Türklerin sorunudur."²³⁹ Polat da oksidentalizmin kaynağını Arap-İslam değil, Türk-İslam olarak görür.²⁴⁰ O halde, millet olarak bu konuda öncü olma sorumluluğumuz olduğunu söyleyebiliriz.

Bununla birlikte, oksidentalizmin kökenlerini, tıpkı oryantalizmde olduğu gibi, Pers Yunan savaşlarına götürenler vardır fakat daha önce de belirtildiği gibi, o dönemde Persler ve Yunanlar aynı blok içerisinde yer almaktaydı ve Antik Yunan, bugünün Doğu-Batı ikileminin Batısı olarak görülemeyeceği için, oksidentalizmin tarihinin buradan başlatılması mümkün görünmemektedir. Bugünkü Batı'nın bilinen kökenleriyle, bugünün Doğusunun temsilcilerinin tarihte kitlesel ve yoğun olarak ilk temasını oksidentalizmin başlangıcı saymak gerekecektir. Bu noktada akla ilk olarak, Müslümanların 756 yılında İber Yarımadasını fethederek Endülüs Emevi Devleti'ni kurması akla gelmektedir. Diğer bir önemli olay, 902 yılında Sicilya'nın fethidir. Her iki olay sonrasında da Hristiyanlarla yoğun temas ve karşılıklı etkileşim içine girilmiş ve karşılıklı bir algı oluşmaya başlamıştır. Sicilya'nın Doğu Roma'ya ait olması sebebiyle, karşılıklı temasın neden Roma tarihinden başlatılmadığı da sorgulanabilir. Ne var ki, Roma

²³⁸ Amin, **a.g.e.**, s. 125.

²³⁹ Thierry Hentch, **Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı**, çev. Aysel Bora, Metis Yayınları, İstanbul, s. 75-100 aktaran Arlı, **a.g.e.**, s. 54.

²⁴⁰ Ahmet Fethi Polat, "Hanefi'nin Oksidentalizmi, Temeşaya Değmez Bir Tulûat Mıdır?", **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 98.

İmparatorluğu Hristiyanlığı kabul edene kadar (4. yüzyılın sonları) dünyanın geri kalanı ile arasında kutup oluşturacak derecede bir fark yoktu. Kabul ettiği Hristiyanlık ise Doğulu bir Hristiyanlıktı. Hristiyanlığın merkezinin Kudüs'ten Roma'ya taşınmasından sonra bu din bir yandan Roma'yı şekillendirirken, diğer yandan da Roma tarafından şekillendirilecekti.²⁴¹ İslam'ın doğuşuyla (610) da, yüzyıllarca sürececek bir mücadele başlamış oluyordu.

Oksidentalizmin kaynağını Arap-İslam değil de, Türk-İslam olarak kabul ettiğimizde, bir tarihe daha işaret etmemiz gerekiyor: Kavimler Göçü. 4. yüzyılın ikinci yarısında başlayan göç, Avrupa Hun Devleti'ni (375-469) doğurdu ve bu devlet, Avrupa'nın önemli bir kısmını işgal etti. En geniş sınırlarına ulaştığında 4 milyon km²'ye hükmediyordu. Avrupa Hunlarının hükümdarlığını yapmış olan Attila'ya verilen "Tanrının kılıbacağı" lakabı hala Avrupa'nın hafızalarında. Bu iki devletin daha sonraki Doğu-Batı kutuplaşmasının kökenlerinde yer alacaklarını düşündüğümüzde oksidentalizmin tarihi buradan da başlatılabilir.

Oksidentalizmin tarihi açısından önemli bir kurum, Abbasiler döneminde Halife Memun tarafından kurulan Beytül Hikme (Hikmet Evi)'dir. Memun, kendisinden önceki Mansur ve Halife Reşid'in geleneğini izlemiştir. Onlar da dışarıdan eserler getirtmiştir, hatta Harun Reşid'in, merkeze gönderilen kitapları cizye ve vergi olarak kabul ettiğine dair rivayetler söz konusudur. Beytül Hikme çerçevesinde özellikle Bizans'tan eserler getirtilerek tercüme edilmiştir.²⁴² Ülken'in ifadesiyle, bütün esaslı uyanış hareketlerinin her şeyden önce birer büyük tercüme hareketleri ile başladığı²⁴³ düşünüldüğünde, Beytül Hikme'nin önemi daha da iyi anlaşılacaktır. Nitekim, Rönesans'ın ortaya çıkışında bu kurumun önemli bir katkısı vardır.

²⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. Nakib El-Attas, **a.g.e.**

²⁴² Konuyla ilgili olarak bkz. Taş, **a.g.m.**

²⁴³ H.Z. Ülken, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, Ülken Yayınları, 1997, s. 15-6. **aktaran** Taş, **a.g.m.**, s. 158. Ülken'e göre, Eski Yunan uyanışı, Anadolu, Fenike, Mısır tercümeleriyle, İslam uyanışı Yunan, Hint tercümeleriyle, Garp uyanışı İslam, (Türk, Arap, Acem), Yahudi, Yunan tercümeleriyle mümkün olmuştur.

Haçlı Seferleri de oksidentalizmin tarihi açısından önemlidir. Lewis'in deyimiyle "Muhammedilerin Avrupa'ya gitmeye niyetleri yok idiyse de, Avrupalılar Muhammedilerin topraklarına gelmeye hazırlanıyorlardı. Bu sayede Müslümanlar evlerinden ayrılmadan Frenk kültürü ve usullerini gözlemlene imkanı elde ettiler".²⁴⁴ Aktay'a göre, Haçlı seferleri sonuçta bir karşılaşmadır ve bu karşılaşmanın Müslüman-Arap-Kürt-Acem tarafı da bu seferlere katılan Frenklerle ilgili bir algı üretmiştir. Oksidentalizmin ilk nüvelerini belki bu bakışlar ve bu bakışlarla ortaya konan literatür oluşturmuştur. Üstelik bu söylemsel birikimin ilk aşamaları içinde Müslümanlara yönelik tanımlayıcı ve iktidar kurucu bir sistematik çalışmadan ziyade, bir tür hayranlık, anlama çalışması ve aşağılık kompleksi gibi tutumlar vardır.²⁴⁵

1453'te İstanbul fethedildi, akabinde 1492'de Endülüs düştü. 17. yüzyıl sonlarında ise Osmanlı en geniş sınırlarına ulaştı. Şayegan'ın belirttiği gibi Asyalı büyük kültürler 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren yaratmaz oldular. Lewis'e göre, Doğulu halkların bu yüzyıllardan önce de genel bir ilgisizliği vardı. İspanya'da 800 yıl kalan Araplar, İspanyolca ve Latince'ye ilgisizdiler. Balkanları 500 yıl yöneten Osmanlı İmparatorluğu ne Yunanca, ne Balkan ne de Avrupa dillerini öğrenme zahmetine girdi. Tercümana ihtiyaçları olduğu zaman mühtedileri ve çeşitli ülkelerden kişileri kullandılar.²⁴⁶ Tercüme konusunda da ilgisizdiler. Bilindiği kadarıyla Ortaçağ'da sadece bir tek Batılı kitap Arapçaya tercüme edilmişti.²⁴⁷ Lewis'in iddiasına göre, Osmanlı'nın 18. yüzyıldaki sadrazamı ve nazırları Rusya'nın St. Petersburg'dan Batı Avrupa'yı dolanarak Akdeniz'e inebileceklerini ve Hint okyanusu ile Kızıldeniz'in birleştiği bir noktanın var olduğunu bilmiyorlardı.²⁴⁸

²⁴⁴ Lewis, **a.g.e.**, s. 109.

²⁴⁵ Aktay, **a.g.m.**, s. 428.

²⁴⁶ Müslümanların Avrupa'yla iç içe olmalarına rağmen bu halkların dillerine olan ilgisizliği için bkz. Lewis, **a.g.e.**, s. 79-100. "Dil ve Tercüme Üzerine" başlıklı bölüm.

²⁴⁷ Lewis, **a.g.e.**, s. 167.

²⁴⁸ Lewis, **a.g.e.**, s. 183.

17. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasına bakıldığında Doğu'dan Batı'ya seyahat edenlerin sayısı, tersi yönde seyahat edenlerin sayısından oldukça azdır. Bu dönemde oksidentalizm literatürü açısından önemli bir kaynak olan Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sini görürüz. Yine 1766-1769 arası dönemde İngiltere'ye seyahat eden İranlı Mirza l'tisam al-Din'in şu sözleri ortamı yansıtmaya açısından ilginçtir: "Genç, yaşlı herkes benim davranışlarıma ve şeklime bakıyordu ve ben de onların güzelliğine, yüzüne baktım. Ben seyretmek için gitmiştim ama seyredilen oldum."²⁴⁹ Avrupalı'nın bu meraklı bakışlarından daha sonraları Osmanlı sefirleri de bahsedecektir. Tavakoli, 'Persinate Europology' adını verdiği Avrupa'nın İranlılaştırılmış bilgisinin 18. yüzyılda çok yönlü/kapsamlı bir şekilde arttığını söyler.²⁵⁰

19. yüzyıl için önemli bir isim Ahmet Mithat Efendi'dir.²⁵¹ 2 ay kadar kaldığı Batı'da sosyolojik gözlemler yapmış ve hatta katıldığı Şarkiyat Kongresi sonrası kendisini mustagrib olarak tanımlamıştır. Gözlemlerinde genellemelerden kaçınan Ahmet Mithat, ünlü romanı Felatun Bey ile Rakım Efendi'de, Batılılaşma konusunu işlemiş ve Rakım Efendi'yi doğru Batılılaşmanın timsali olarak göstermiştir.

Oksidentalizm literatürümüz açısından, Osmanlı sefirlerinin görevli oldukları ülkelerle ilgili bilgi verdikleri ve gözlemlerini aktardıkları sefaretnameler de büyük önem taşımaktadır.²⁵² En tanınmışları, Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Ahmed Rasim Efendi ve Ebubekir Ratib Efendi'nin sefaretnameleridir. Osmanlı'nın yabancı ülkelere elçiler göndermeleri, kuruluş devrinden hemen sonra başlamakla beraber, sefirlerin elçilikleri sırasında dolaştıkları yerleri ve burada gördükleri şeyleri ve yaptıkları işleri padişahlara arz etmek için sefaretnameler hazırlamaları 17. yüzyılın sonlarından itibaren

²⁴⁹ Tavakoli, **Refashioning Iran**, s. 35.

²⁵⁰ Tavakoli, **a.g.e.**, s. 38-40.

²⁵¹ Bkz. Carter Vaughn Findley "An Ottoman Occidental in Europe. Ahmed Midhat meets Madame Gülnar, **The American Historical Review**, Volume 103, Issue 1, 1998 ve Murat Ak, "Doğu Batı İkileminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi'nin Batı'ya Tanıma Çabasına Bir Bakış", **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006,

²⁵² Konuyla ilgili bir çalışma için bkz. Ali Dadan, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sefirlerinin Avrupa Algısı (Kafirlerin Cenneti)", **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006

olmuştur. Bu sefaretnamelerin %75'i Avrupa ülkeleri hakkında, kalanları ise Asya ve Afrika'daki İslam devletleri hakkındadır.²⁵³ Aktay'a göre, "Avrupa nasıl bu kadar ilerledi, biz nasıl bu kadar geri kalabildik" sorusunun cevabını bulabilmek için Osmanlı zamanında Avrupa'ya gönderilen Türk öğrencilerin anlattıkları da, oksidentalizmin nüveleri olarak görülebilir.²⁵⁴

Arkun'a göre, Batı hegemonyasını devam ettirirken, İslam dünyasının bu hegemonyanın bilincine varışı iki dönemde gerçekleşmiştir: yeniden doğuş (nahda) ve devrimler çağı (sevre). İlk evre, 19. yüzyıl sonundan 1950'ye kadar yayılır. İkinci evre halen sürmektedir ve belki de İran İslam Cumhuriyeti'yle son noktasına varmıştır.²⁵⁵ Öztürk, İslam dünyasının Batı hegemonyasına tepkisini şu şekilde tasnif eder:

Batı'nın özellikle 19. yüzyıldaki çok yönlü meydan okumalarına Müslümanların üç farklı tepkisi olmuştur. 1. Taassup: Batı dünyası ile herhangi bir alanda ilişkiye girmeyi reddeden bu anlayış kitlesel bir refleks ifade eder. 2. Pozitivizm: Dini kayıtlamalardan azade bir şekilde Batılı düşünceleri onamak ve savunmak. 3. Hesaplaşma: Batı'nın meydan okumasını her alanda kabul etmekle birlikte karşı argümanlarla dini tahkim etmek ve böylece küffarın meydan okumalarını etkisiz kılmaya çalışmak. Bu bağlamda modern İslam düşüncesi Batı ile diyaloga girmeyi, onun evrensel değerler ve gerçekler olarak dayattığı kavram, kurum ve kurumlarla hesaplaşmayı tercih etmiştir.²⁵⁶

19. yüzyılda kayda değer isimlerin başında Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gelmektedir. Onların amacı İslam dünyasında Batı hegemonyasına son vermek ve Müslümanların geçmişte yaşadıkları ihtişamlı günleri geri getirmektir. Fakat bunu yaparken apolejetik²⁵⁷ bir üslup kullanmış ve Batı'daki maddi gelişmenin aslında İslam kaynaklı olduğuna dair bir inancı

²⁵³ Dadan, **a.g.m.**, s. 270.

²⁵⁴ Aktay, **a.g.m.**, s. 430.

²⁵⁵ Muhammed Arkun, **La pensee Arabe**, PUF, Paris, 1979 aktaran Şayegan, **a.g.e.**, s. 60.

²⁵⁶ Öztürk, **a.g.m.**, s. 48-9.

²⁵⁷ Müslümanların büyük ölçüde Batı kaynaklı kavram, kurum ve kurumların etkisiyle içine düştükleri meşruiyet krizi ve bu krizle yaygın İslami uygulamaların sorgulanmaya başlanması anlamında kullanılmıştır. Rasyonalizmin etkisiyle İslam'da da aklın ön plana çıkartılması, meşveret, şura kavramlarından hareketle İslam'ın özünde de demokrasinin olduğu çıkarsamaları apolejetik üslubun örneklerindendir.

seslendirmişlerdir.²⁵⁸ Öztürk'e göre, Abduh ve Reşid Rıza'nın akıl ve akılcılık üzerinde fazlaca durması, bir yönüyle apolojizm, diğer yönüyle de 19. yüzyıla damgasını vuran rasyonalist, pozitivist düşüncenin bir yansımasıdır.²⁵⁹

Önemli bir diğer isim Mısırlı Seyyid Kutub, Doğu-Batı değil de, iman - küfür antagonizması üzerinden bir ikilem oluşturmuş²⁶⁰ ve Batı'yı değerlendirirken cahiliye (İslami olmayan düzen anlamında) kavramını kullanmış ve Batı'yı neo-cahiliye olarak görmüştür.²⁶¹ Kutub'un özellikle Batı'da yazdıkları, olumlu anlamıyla oksidentalit bir çalışma olabilir.²⁶²

Oksidentalizm literatürünü genişletebilecek bilgiyi Kutluer bir soru ile vermektedir:

İsmail Raci El Faruki'nin "Bilginin İslamileştirilmesi", Nakib El Attas'ın "Bilgi'nin De-Westernizasyonu" yönündeki fikriyatı, Seyyid Hüseyin Nasr'ın moderniteyi kökten eleştiriye tabi tutan modern Batı'ya kaybettiği hikmeti hatırlatmak amacıyla bilgi ile kutsal arasında ilişki kuran evrensel Perenyalist doktrini ve nihayet Sezai Karakoç'un medeniyet kavramını eksen alan "Diriliş" tezi de oksidentalit yaklaşımlar cümlesinden sayılacak mıdır? Afgani, Abduh, Reşit Rıza, Kevakibi, Tunuslu Hayreddin Paşa, Namık Kemal, Ahmet Cevdet Paşa, Ali Suavi gibi Müslüman aydınların oksidentalizmin İslam dünyasındaki ilk temsilcileri oldukları söylenebilir mi?²⁶³

Kutluer'in sorusuna verilecek cevap, evettir. Bahsedilen isimlerin ve tezlerinin incelenmesinin de oksidentalizme yol göstereceği açıktır. Bu isimlerin dışında, oryantalizme ciddi anlamda cevap veren isimlerden birisi Enver Abdülmelik'tir. Arlı'ya göre Abdülmelik, oryantalizmin bilgi arayışını eleştirel düzlemde sorunsallaştıran ilk düşünürdür. Arlı, anti-oryantalizmin karşı devrimine Edward Said, Abdullah Laroui, Frantz Fanon gibi isimleri de ekler.²⁶⁴ Oksidentalizmin en açık tezahürlerinden birisi, oryantalizmin bizatihi

²⁵⁸ Öztürk, **a.g.m.**, s. 59.

²⁵⁹ Öztürk, **a.g.m.**, s. 69.

²⁶⁰ Aktay, **a.g.m.**, s. 436.

²⁶¹ Murat Kayacan, "Seyyid Kutub'un Batı'yı Okuma Biçimi", **Marife**, yıl 6. Sayı 3, 2006, s. 221.

²⁶² Kayacan, **a.g.m.**, s. 244.

²⁶³ Kutluer, **a.g.m.**, s. 441-442.

²⁶⁴ Arlı, **a.g.e.**, s. 51-52.

Batılı bir bilgi olması sebebiyle, Doğuluların oryantalizm hakkındaki bilgileri ise²⁶⁵ Enver Abdülmelik'in "Krizdeki Oryantalizm" makalesinin ve Edward Said'in "Oryantalizm" kitabının oksidentalizm açısından değeri daha iyi anlaşılacaktır.

Oksidentalizmin söylemsel düzlemde ortaya çıkışı ise, sömürgelerin bağımsızlık mücadeleleriyle paralellik gösterir. Batı hegemonyasına karşı verilen bağımsızlık mücadeleleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamış, özellikle 1960-70 dönemlerinde çoğu ülke bağımsızlığını kazanmayı başarmıştır. Bu mücadelelerde ulusun bir arada tutulması ve ortak bir heyecan/direnış yaratılması adına milliyetçilik kilit bir rol oynamıştır.²⁶⁶ O yıllarda dikkati çeken bir yapılanma da İslami hareketler ve dolayısıyla dini tepkilerdir. Sömürge altında yaşarken bir araya gelen dini gruplar, Batı karşıtı bir söylem geliştirdiler. Batılı bilim, bu İslami yeniden dirilişı iki ana kampta değerlendirdi: John O. Voll tarafından ifade edilen dramatik değışim tezi ve R. Hrair Dökmeciyan tarafından savunulan kriz tezi. İslam'ın bir kurban olarak resmedildiğı kriz varsayımının aksine dramatik değışim tezi İslam'ı etkileyen olayları çok boyutlu bir bakış açısıyla ele almıştır.²⁶⁷

İslam Dünyası'nda, Ortadoğı'da ve Afrika'da bu dirilişler devam ederken, Asya'da da oksidentalizm Batı emperyalizmine ve kolonyalizmine karşı milliyetçi bir tepki olarak doğuyordu.²⁶⁸ Asya'da oksidentalizm anlamında meydana gelen gelişmelerden en önemlisi, 1942 yılı Temmuz ayında -Pearl Harbour saldırısından 7 ay sonra- bir grup Japon eleştirmen,

²⁶⁵ Aktay, **a.g.m.**, s. 427.

²⁶⁶ Ziya Gökalp de milliyetçilik dalgalarıyla parçalanmış İslam dünyasının, milliyetçiliğı Batı'ya karşı bir silah olarak kullanarak bağımsızlıklarını kazanmaları gerektiğini savunuyordu. Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, haz. Osman Karatay, Ankara, Akçağ, 2006, s. 73-76

²⁶⁷ Yudian Wahyudi, "Arab Responses to Hasan Hanefi's Muqaddima fi 'ilm al-Istighrâb", **The Muslim World**, Volume 93, 2003, s. 233. İslam'ın hareketin yükselişinin ancak kriz ortamıyla bağdaştırılarak açıklanabileceğine dair tezi ve bu tezin kavramsal çatısı için bkz. R. Hrair Dökmeciyan, **Arap Dünyasında Köktencilik (Devrimci İslam)**, 2. basım, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2003. Kitap, İslami hareketlerin yapısı ve karakteristikleri üzerine odaklanmıştır. Bu hareketlerin ortaya çıkışını daha çok kriz dönemleriyle bağdaştırarak anlatır.

²⁶⁸ Spencer'a göre Güney Asya hem antropolojik anlamda hem de kültür ve siyaset alanlarında oksidentalizmden sıklıkla bahsedildiğı hem de onun kemale erdiği bölgedir. Spencer, **a.g.m.**, s. 234.

düşünür, alim ve yazarın, eski imparatorluğun başkenti Kyoto’da, modernin nasıl alt edilebileceği sorusunu tartışmak için bir araya gelmesidir. Buruma ve Margalit’in etkisiyle birçok yazar bu sempozyumu oksidentalizmin başlangıcı olarak kabul etmektedir.

“Overcome the Modernity” sempozyumunun geniş kapsamlı bir değerlendirmesini Harry Harootunian, “Overcome by Modernity” isimli kitabında yapmaktadır. Yani, ya modern olmak, ya modernliği alt etmek ya da modernlik tarafından alt edilmek; 20. yüzyıl için dördüncü bir seçenek görünmüyordu.

Sempozyumun konuşmacılarından Kawakami Tatsutaro’ya göre, sempozyumun amacı modernliğin nasıl alt edileceği problemine dair tanımlayıcı bir çözüm üretmek değil, Japonya’nın modernleşme tecrübesi ışığında savaşın anlamını ortaya koymaktır.²⁶⁹ Kastettiği savaş, içinde bulunan İkinci Dünya Savaşı’ndan ziyade, Meiji döneminde başlatılan modernleşmedir ve bu savaş Japon kanı ile Batı akli arasındadır.²⁷⁰

Konuşmacılar Batı’yı zehir, felaket, bulaşıcı hastalık gibi olumsuz kelimelerle tanımlamış ve modernleşme, “Batılılaşma hastalığı” olarak nitelenmiştir. Meiji dönemine yöneltilen eleştirilerden en önemlisi de, kültürel birliği bozduğu ve bağlantı kaybına neden olduğu düşünülen, bilgide uzmanlaşmanın (parçalanmanın) ithal edilmesidir. Japonya’daki tekleştirilmiş dünya görüşü yerine, bireyin ihtiyacıyla ilgilenen ‘bilginin dağılımı’ görüşünün ithali sonrasında birey, devlet ve dünya arasında bir çatışma çıktığı savunulmuştur.²⁷¹ Konuşmacılardan Nishitani’ye göre, çözüm, Doğulu dinin özgürlük kavramıdır; yani, insanın gönüllü olarak kendini feda etmesi ve böylece halka hizmet etmesi. Bu özgürlük anlayışı, Batının bireycilik anlayışının özgürlüğünden farklıdır ve kültür ve bilim arasındaki

²⁶⁹ Harry Harootunian, **Overcome by Modernity, History, Culture and Community in Interwar Japan**, Princeton, Princeton University Press, 2000, s. 34.

²⁷⁰ Harootunian, **a.g.e.**, s. 44.

²⁷¹ Harootunian, **a.g.e.**, s. 35-36.

farklılaştırmadan kaçınarak bir ‘öznel hiçlik’ (subjective nothingness) oluşturur.²⁷²

Sempozyumda gündelik hayatın konumu tartışmaya açılmış ve değerden çok arzular etrafında dönen ve devamlı artan bir kitlesel tüketim olarak tanımlanan Amerikanizm’e karşı tepkiler ortaya konmuştur. Bu düşünceye göre, Japonya’yı zehirleyen bütün hastalıklar Amerikanizm’de mevcuttur ve bunun da üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Amerikanizm, savaştan hemen sonra gelen nesnel kültürün ithali ve uyumuna işaret etmektedir: radyolar, otomobiller, telefonlar, Batılı kıyafetler, konut yapımı, yiyecekler, eğlence sektörü, kafeler, barlar, alışveriş merkezleri, sinemalar, vs.²⁷³ Bunların Japon kanını kirleteceği düşünülmüştür çünkü makine ruhu öldürmektedir. İnsan ruhu, makineyi kendi kullanımı için yaratmıştır, ne var ki, bu ruh, kendi yarattığı makine tarafından yok edilmiştir. Gerçek çelişki budur.²⁷⁴ Sempozyumun sonunda, bu çelişkiyi aşmak için, ruh ile kültürün bağımsızlığı ve Nishitani’nin öznel hiçliği tekrardan onaylanmış ve bu tutum kapitalist nesneleştirme, yabancılaşma, sosyal tecrit ve gündelik hayatın mekanikleşmesine karşı en iyi savunma olarak kabul edilmiştir.²⁷⁵

Sempozyumda alt edilmek istenen, temelde, Japonya’nın modern Batı’ya olan bağılılığıdır. Tarihçi Suzuki Shigetaka’ya göre, alt etmenin anlamları, siyasette demokrasinin alt edilmesi, ekonomide kapitalizmin alt edilmesi ve düşüncede liberalizmin alt edilmesidir. Ona göre, alt etmenin öncelikli anlamı, Avrupa hakimiyetinin alt edilmesidir ve 19. yüzyıl Avrupa modernitesi ve Rönesans’tan bugüne her şeyin reddedilmesini gerektirmektedir.²⁷⁶

²⁷² Harootunian, **a.g.e.**, s. 37.

²⁷³ Harootunian, **a.g.e.**, s. 49.

²⁷⁴ Harootunian, **a.g.e.**, s. 63.

²⁷⁵ Harootunian, **a.g.e.**, s. 45.

²⁷⁶ Harootunian, **a.g.e.**, s. 38.

Harootunian'a göre, alt etme kavramı açık bir şekilde Hegel'e dek uzanan Avrupalı felsefi seleflerden türetilmiştir ki, Hegel alt etmenin mümkünlüğünü tarihin sonuna kadar götürmektedir ve modernite, her an için alt etmektedir.²⁷⁷ Modernitenin kendisi de halihazırda bir 'alt etme' olduğu ve değişimi düşünmeyi teşvik ettiği için, modernliğin alt edilmesi, aslında onun onaylanmasıdır. Harootunian, Japonlar'ın bu ironiyi kavrayamadığını belirtir.²⁷⁸ Ama kanaatimizce, modernin ancak modern tarafından alt edilmesi modernitenin onaylanmasıdır, gelenek tarafından alt edilmesi değil. Bizce asıl ironi olan, Harootunian'ın belirttiği gibi, moderniteyi alt etme sempozyumunda varılan tek yerin, Japonya'nın kendisinin modernite tarafından alt edilmesidir.²⁷⁹

Asya'da oksidentalizmi işleyen önemli isimlerden birisi de Xiaomei Chen'dir. Chen, 1995 tarihli "Occidentalism: A Theory of Counter Discourse in post-Mao China" isimli eserinde Çin'de oksidentalizmin hem iktidar hem de muhalifler tarafından nasıl kullanıldığını araştırır. Kitapta oksidentalizmin karşı söylemliği iki yönlüdür: genel anlamda Çin'in Batı'ya karşı söylemi ve - muhaliflerin iktidara karşı geliştirdiği söylem.

Oksidentalizm üzerine yazılmış en önemli eser Mısırlı felsefe profesörü Hasan Hanefi'nin "Oksidentalizm Bilimine Giriş" (1992) ismini taşıyan hacimli eseridir ve bu alanda yazılmış ilk eser özelliğini taşımaktadır. Ian Buruma ve Avishai Margalit'in "Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies" (2004) isimli eserleri de oksidentalizm karşıtı görüşlerin bir toplamı niteliğindedir. Bu eserlerin dışında James Carrier'ın "Occidentalism: Images of the West" (1995) ve Couze Venn'in "Occidentalism: Modernity and Subjectivity" (2000) kitapları, Fernando Coronil'in "Beyond Occidentalism: Toward Non-Imperial Geohistorical Categories" (1996) isimli makalesi ve

²⁷⁷ Harootunian, **a.g.e.**, s. 37-38.

²⁷⁸ Harootunian, **a.g.e.**, s. 45.

²⁷⁹ Harootunian, **a.g.e.**, s. 94.

Ülkemizde yayın yapan Marife dergisinin “Oksidentalizm” sayısı (2006) doğrudan konu üzerine çalışılmış ciddi kaynaklar olarak zikredilebilir.

2.4. OKSİDENTALİZME İKİ FARKLI BAKIş: HASAN HANEFİ VE IAN BURUMA - AVISHAI MARGALİT

Oksidentalizmi tanımlamada genel olarak üç farklı bakış açısı olduğunu daha önce belirtmiştik. Birinci görüş, oksidentalizmi Doğu’nun kendi çıkarları doğrultusunda Batı’yı incelemesi ve bir müdafaa yöntemi olarak ele alır. İkinci görüş, oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak görür. nce görüşe göre ise, oksidentalizm ‘nasıl (daha iyi) Batılı olunur’ sorusunun cevabını verebilecek bir söylem ve/veya bilimdir. nc görüşteki fikirler yeterince derinleştirilmediği için burada ayrı bir başlık açmayacağız. Birinci ve ikinci görüşler, oksidentalizmin iki farklı kutbunu temsil etmektedir. Birinci görüşün en önemli temsilcisi Hasan Hanefi’dir. İkinci görüşü savunan Buruma ve Margalit’in görüşleri yeterince derin değildir fakat yazmış oldukları “Oksidentalizm: Düşmanlarının Gözünde Batı” isimli kitap, onları bu alanda sembol hale getirmiştir.

2.4.1. Hasan Hanefi

Mısırlı bir felsefe profesörü olan Hasan Hanefi, oksidentalizm üzerine en ciddi çalışmayı ortaya koyan isimdir. Düşüncelerini, 1992 yılında yazmış olduğu “Mukaddime fi ilm el-istigrab” (Oksidentalizm Bilimine Giriş) kitabının yanı sıra çeşitli makale ve röportajlarla da ortaya koymuştur.

Hanefî'nin oksidentalizmi "Turas ve Tecdid"²⁸⁰ (Miras ve Yenilenme) projesinin üzerine oturmaktadır. Hanefî'ye göre, geçmiş ile bugünün bağlantısına dair üç farklı bakış açısı vardır.

1. Kadim miras karşısındaki konumumuz: Günümüzün geçmişten miras aldıklarımız ile şekillenmesini savunur, Batı hayranlarına karşı çıkar. İslami bakış açısına sahip olanlar ve ırkçılar (selefiler ve milliyetçiler) bu kategoride yer alır.
2. Garp karşısındaki konumumuz: Batı hayranı olan bu grup, geçmişten koparak Batı'ya yakınlaşmak gerektiğini savunur. Bu şekilde kendi mirasına güvenmeyerek Batı'dan gelenleri kabul edenlerin fikirleri ilim anlayışını değiştirmiştir. Bu görüş son 200-300 yıldır ortaya çıkmasına rağmen yaşam şeklini oldukça etkilemiştir.
3. Olgu karşısındaki konumumuz: İslami ve milli mirasın kabul edilmesinin yanı sıra, dışarıdan gelenlerin faydalı olanlarının da alınması gerektiğini savunur. Bu anlayışa göre, İslam, merkezi aynı olan, iç içe geçmiş iki çember gibidir. Küçük çember dindir ve değişmez hükümleri vardır. Büyük çemberle küçük çember arasında kalan ise dışarıdan aldıklarımızdır.²⁸¹ Bu alınanların bir süzgeçten geçirilmesi de şarttır.²⁸² Hanefî, bu üç görüşten üçüncüsünü savunur. Ona göre oksidentalizm, olgu karşısındaki tutumumuzun ilmidir.

Hanefî, oksidentalizm (istigrab) ile Batılılaşma (Tagrib) arasında bir ayrım yapar. Oksidentalizm Doğu'da Batı'yı Batılı olmayan bir dünya

²⁸⁰ Hanefî'nin bu isimde bir de kitabı vardır. Hasan Hanefî, **et-Turâs ve't Tecdid, Mevkifuna mine't Turâs'il Kadîm**, Beyrut, El Muessesetu'l Cemiiyye li'd Dirâset ve'n Neşr ve't Tevzî, 1992

²⁸¹ Küçük çember din olarak İslam, büyük çember ise medeniyet olarak İslam'dır. Bu çemberlerin Türkçede karşılığı "İslamiyet-İslam"dır. Ya da Hodgson'ın kavramsallaştırmasını hatırlarsak "İslam-İslamdom" olarak da niteleyebiliriz.

²⁸² Hanefî, **Mukaddime**, s. 13-14.

görüştünden hareketle inceleyen bir bilimdir²⁸³ ve Batılılaşmanın önüne geçmek için ortaya çıkmıştır. Batılılaşmanın sebebi, işgalci güçlerin yaşam tarzlarını da işgal ettikleri ülkelere götürmeleridir ve Batılılaşma bizim gündelik yaşamımızı yok etmiştir. Giydiğimiz zaman onlar gibi giyinmek, tükettiğimiz zaman onlar gibi tüketmek, inşa ettiğimiz binaları bile onlar gibi inşa etmek istiyoruz. Batılılaşmanın zararı budur.²⁸⁴ Vatan bağımsızlaşmıştır ama işgalciler kültürleriyle beraber tekrar dönmüş, topraklar bağımsızlaşırken zihinler işgal olmuştur. Yapmamız gerekense, kimliğine sadakatsiz milletler gibi, kendi kimliğimizden sıyrılarak işgalcinin kimliğine bürünmek değil, kimliğimize sahip çıkarak dışarıdan faydalı olanı almaktır.²⁸⁵

Hanefi'ye göre, Batı öznellik vasfını kaybetmeye başlamıştır. Bu durumda Doğu özneliğe terfi etmektedir. Batı'nın özneliğini ifade eden “cogito ergo sum”, Üçüncü Dünya'da “studio ergo sum” haline gelmiştir.²⁸⁶ Oryantalizm merkezin ürünüyken, oksidentalizm çevrenin ürünüdür ve merkezin üreten, çevrenin tüketen; merkezin efendi, çevrenin itaat eden; merkezin muallim, çevrenin talebe olduğu sistemi tersine çevirmeye çalışmaktadır.²⁸⁷ Ona göre oryantalizm yıkıcı iken oksidentalizm yapıcıdır. Oryantalizm saldırı, oksidentalizm nefsi müdafaadır. Oryantalizmin saldırganlığı ve yıkıcılığı sebebiyle, İslam düşüncesinin Batıya olan düşmanlığı meşru bir düşmanlıktır ve Batı İslam'a karşı tarafgir olduğu müddetçe, İslam'da Batı'ya karşı tarafgir olmaya devam edecektir.²⁸⁸

²⁸³ Hasan Hanefi, “From Orientalism to Occidentalism”, **Fortschritt**, (Erişim) http://www.fortschritt-weltweit.de/dokumente/aegypten/fortschritt_aegypten_hanafi.pdf, 5 Mart 2010 Schwanitz, Doğu'da Batı medeniyetinin araştırılması/keşfedilmesi olarak tanımladığı “Occidentalistics” kavramının Hanefi'nin düşüncelerini daha iyi yansıtacağını iddia eder. İlber Ortaylı'nın da oksidentalizm yerine oksidentalistik kelimesini kullandığını da hatırlatalım.

²⁸⁴ Hanefi, **Mukaddime**, s 18-19. Bir anlamda efendiye benzeme çabası içindeyiz ki bu da bir sömürülen psikolojisidir.

²⁸⁵ Hanefi, **a.g.e.**, s. 20-21. Ayrıca İslam kimliğinin nasıl korunabileceği için bkz. Hanefi, **a.g.e.**, s. 22-23.

²⁸⁶ Hanefi, “From Orientalism to Occidentalism”

²⁸⁷ Hanefi, **a.g.m.**

²⁸⁸ Hasan Hanefi, “İslam Köktencilerinin Konumuna Dair Bir Söyleşi”, **İslami Araştırmalar**, çev. Muammer Esen, cilt 7, sayı 1, 1993-94, s. 84.

Hanefi'ye göre, oksidentalizm, oryantalizmin hem öteki yüzüdür hem de zıddıdır. Oryantalizm, beni ötekinin aynasında görmek iken, oksidentalizmde ben bendir, öteki de ötekidir. Klasik oryantalizm kemale erip, işgalciler işgal ettikleri ülkeleri inceleyerek müderris konumuna geldiğinden beri, Avrupa kendini büyük görmeye, Doğu da kendisinde eksiklik hissetmeye başlamıştır.²⁸⁹ Oksidentalizmin amacı 'ben'in "eksikliği" ile 'öteki'nin "azameti" arasındaki tarihsel algıyı bitirmektir.²⁹⁰ İnceleyen ile inceleneni de değiştirmeyi amaçlayan oksidentalizm, Batı'yı uyarırken Doğu'yu da uyandırma gayreti içerisinde. Üçüncü Dünya'da dekolonizasyon süreçlerini tamamlamak üzere yapılandırılmış bir disiplin olan oksidentalizm,²⁹¹ sadece askeri işgalden değil, iktisatta, siyasette, kültür ve medeniyette de işgalden kurtulmanın yoludur.²⁹² Aynı zamanda Avrupa-merkezciliği de azaltmaya çalışır. İşgalciler, işgal dönemlerinde ve sonrasında, televizyon, radyo, gazete, kitap vasıtasıyla kendi kültürlerini yaymış, üniversitelerde kendi kitaplarını okutmuş, televizyonlarda gündemi istedikleri gibi değiştirip yönlendirmişlerdir. Oksidentalizmin amacı Batı'yı tekrar kendi sınırlarına döndürmektir.²⁹³ Oryantalizm, "dünya kültürü" adı altında bir mit yaratarak, kendi kültürünü çevreye yaymaya ve onu kültürsüzleştirmeye çalışmıştır. Oysa büyük K ile yazılabilecek hiçbir "Kültür" yoktur. Yalnızca küçük k ile yazılabilecek kültürler vardır. Merkezdeki "büyük" kültürün çevredeki "küçük" kültürleri asimile etmesi ve onların içini boşaltması asla kabul edilemez. Bu yüzden, oksidentalizm, kültürler arasında bir denge olmasını, herhangi birinin ağır basmamasını savunur.²⁹⁴

"Coğrafi keşifler" tabirine de şiddetle karşı çıkan Hanefi, Avrupa'nın, kendisi keşfetmeden önce sanki o topraklarda hayat yokmuş, Avrupa keşfedince oralarda tarih başlamış gibi bir bilim anlayışı üretmesinin yanlış

²⁸⁹ Bu eksiklik duygusu ve Batı'nın azameti öylesine içimize işlemiştir ki, derslerde akademisyenler bile örneklerini hep Batı'dan seçmektedirler. Hanefi, **Mukaddime**, s. 37.

²⁹⁰ Hanefi, **a.g.e.**, s. 23-24.

²⁹¹ Hanefi, "From Orientalism to Occidentalism"

²⁹² Hanefi, **Mukaddime**, s. 27.

²⁹³ Hanefi, **a.g.e.**, s. 28.

²⁹⁴ Hanefi, "From Orientalism to Occidentalism"

olduğunu belirtir. Bu anlayış, Afrika, Asya gibi Avrupa dışındaki halkların medeniyetlerinin de inkar edilmesidir.²⁹⁵ Bu halkların tarihini sömürgeyle başlatan Avrupa'ya göre, Avrupa dışındaki halkların varlığı Avrupa tarafından bilinmelerine bağlıdır. Bir anlamda Avrupa bu halklara “biliyorum, o halde varsın” demektedir. Avrupa'nın bu tavrına karşı çıkan oksidentalizmin, - meşruiyetini Avrupa'ya bağlamadan- bir var olma mücadelesi olduğunu da söyleyebiliriz. Bu süreçte oksidentalizmin bilimi politikleştirdiği de iddia edilebilir. Hanefi'ye göre, Avrupa yüzyıllardır bunun liderliğini yapmış, bilginin güç olduğunu Doğu'ya kendisi öğretmiştir.²⁹⁶ O halde güç dengesi Doğu lehine bozulmaya başladığında bilimin politikleştirilmemesi gerektiğini söylemesi ikiyüzlü bir ifadedir.

Hanefi, Asya-Afrika Dayanışması, Asya-Afrika Yazarlar Birliği gibi örgütlenmelerin varlığına karşın, bu örgütlenmelerin ortak bir dili, organize bir söylemleri olmadığından yakındır. Oksidentalizm, tüm bu örgütlenmeleri ve benzeri ilişkileri disiplin ve söylem seviyesine getirmeye çalışmaktadır.²⁹⁷ Hanefi'de dil, Doğuluyu Doğulu yapan en önemli özelliştir ve oksidental bir söylemin ve oksidental söyleme zemin oluşturacak müesseselerin kurulması noktasında dilin vazgeçilmez bir önemi vardır.²⁹⁸ Hanefi, oksidentalizmin neye ulaşmaya çalıştığını şu şekilde sıralar:

1. Avrupa'nın düşüncesini incelemek, ne zaman, nasıl başladığını, hangi yollarla kültürlerini yaydıklarını ve hangi zamanlarda düşüşte olduklarını ortaya koymak. Çünkü bunu yaptığımız zaman kalbimizden Batı korkusu çıkacak, kendimize güvenimiz gelecektir.
2. Avrupa'nın düşüncesini tarihsel olarak okumak,
3. Batı'nın felsefesini, kültürünü kendi sınırlarına çevirmek,
4. Avrupa'nın kültürel yayılmacılık fikrini onların zihinlerinden silmek,

²⁹⁵ Hanefi, **Mukaddime**, s. 30-31.

²⁹⁶ Hanefi, “From Orientalism to Occidentalism”

²⁹⁷ Polat, **a.g.m.**, s. 85.

²⁹⁸ Polat, **a.g.m.**, s. 79.

5. Toplumların, başkasının zihniyle değil de, kendi zihniyle düşünmesini sağlayarak ülkelerimizde yaratıcılığa fırsat vermek,
6. Eksiklik ve mükemmellik düşüncelerinden kurtulmak; böylece yaratıcılık düşüncesinin önünü açmak,
7. Tarihimizi başkasından öğrenmek değil, kendimiz inceleyip yazmak,
8. Yeni bir felsefeyle tarihe bakmak, nasıl medeniyet Doğu'dan Batı'ya gittiye, bilginin nakli sürecini tersine çevirmek,
9. Oryantalizmi bitirmek, yani incelenenken inceleyen olmak,
10. Avrupa'nın bakış açısının normalleştirmek,
11. Avrupa'nın tarihini, kültürünü tarafsız bir şekilde inceleyebilecek kişiler yetiştirmek ki, bu Avrupa için de iyi olacaktır.
12. Oksidentalizm ile birlikte hiçbir milletin üstünlüğü kalmayacak, üstünlük insaniyete bağlanacak ve insanlar bu bağlamda eşit olacaklardır.²⁹⁹

Bununla birlikte, bu süreçte, “tersinden oksidentalizm” durumuna düşülmemesi için de uyarır. Ona göre, mütefekkirlerimizin kendileri fikir üretip yaymak yerine Batı'dan aldıkları fikirleri ülkelerimizde yaymaya çalışmaları bir tersinden oksidentalizmdir.³⁰⁰ Tersinden oksidentalizmin kusurları olarak da şunları sayar:

1. Batının mirasının Marksizm, varoluşçuluk gibi sadece bir ekol olarak parça parça alınması,
2. İslam mirasının Batı'nın bir ekolü üzerinden okunması ve mirasımızın ikinci plana atılması,
3. Medeniyetimizdeki bir parçanın bir başka medeniyetteki bir parçayla kıyaslanması,
4. Kendimizin eksik, karşı tarafın da mükemmel görülmesi ve neticesinde karşı tarafı geçemeyeceğimizin, en iyi ihtimalle onlar kadar olabileceğimizin düşünülmesi,

²⁹⁹ Hanefi, **Mukaddime**, s. 39-43.

³⁰⁰ Hanefi, **a.g.e.**, s. 55.

5. Batı'nın onlardan bilgi almak için değil, bir pozisyon sahibi olmak için okunması. Bu konuda Hanefi, "Batı ilmi amaç değil kendi amacımız için araç olmalıdır. Oysa biz, kendi vakalarımızı tahlil etmek için Batı'nın ilmini okuyor, onların metotlarını kullanıyoruz" demektedir.³⁰¹

Hanefi, oryantalizmin oksidentalizmden 400 yıl önce başladığını ve epeyce yol kat ettiğini belirtir. Bu sebeple de bizim çok çalışmamız gerekmektedir. İçimizden bazıları, devamlı olarak Batı'dan nakletmemizin kaçınılmaz olduğunu düşünür. Oysa, İslam dünyasında da çığır açan düşünürler ve akımlar vardır ve artık Batı'nın naklinden oksidentalizmin yaratıcılığına geçmemiz gerekmektedir.³⁰² Bir bilim olarak oksidentalizm, kendi içinden büyümeyi dışarıdan beslenen büyümeye tercih eder. Oksidentalizmde, "ben" de, "öteki"nden daha önceliklidir. Bununla birlikte, iki farklı düşünceden birinin diğerine baskın olmasındansa, aynı anda yaşayabilmelerinin daha tercih edilebilir olduğunu savunur.³⁰³

Hanefi'ye göre oksidentalizm yeni bir ilim değildir çünkü Batı ile ilişkilerimiz eskiye dayanmaktadır. Oksidentalizm, İslam medeniyetinin on dört yüzyıllık tarihiyle bağlantılıdır ve hatta daha eskidir. Yunan medeniyetiyle olan ilişkilerimize kadar geriye götürülebilir.³⁰⁴ Ona göre, İslam ile Batı ilişkilerinde iki model vardır: İslam ve Batı modeli. İslam modeli diyalog üzerinden, Batı modeli çatışma üzerinden bir değerlendirmedir. İslam modeline göre, İslam ile Batı arasında diyalog bundan önce iki kez gerçekleşmiştir. İlki, Yunan kültürünün Arapça veya Süryanice üzerinden çevrilmesi vasıtasıyla ortaçağın başlangıcında, ikincisi ise, Endülüs vasıtası ile Skolastik dönemin sonunda.³⁰⁵ Batı modeline göre ise, çatışma üç kez gerçekleşmiştir: Greko-Romen imparatorluğu dönemindeki Pax Romana,

³⁰¹ Hanefi, **a.g.e.**, s. 56-58.

³⁰² Hanefi, **a.g.e.**, s. 36.

³⁰³ Hanefi, "From Orientalism to Occidentalism"

³⁰⁴ Hanefi, **Mukaddime**, s. 44. Hanefi'nin bu sözleri oksidentalizmin oryantalizmden 400 yıl sonra ortaya çıktığı tezi ile çelişiyor gibi görünse de, kanaatimizce bu durum Hanefi'nin oksidentalizmi tek boyutlu olarak görmemesi ile alakalıdır.

³⁰⁵ Hasan Hanefi, "İslam ve Batı: Çatışma mı Diyalog mu?", çev. Ali Kaftan, **Cogito**, sayı 40, 2004, s. 271.

Haçlı seferleri sırasındaki Pax Christiana ve Batı'nın modern çağının zirvesinde ortaya çıkan Pax Europeana-Americana dönemlerinde.³⁰⁶

İslam ile Batı'nın özleri birbirine benzemesine rağmen, tarihleri birbirinden farklıdır. Batı tarihsel gelişimine iki bin yıl kadar önce başlamıştır ve klasik çağı, ortaçağı, modern çağı yaşamıştır. Oysa, İslam sadece iki dönemden geçmiştir: ilk yedi yüzyıl boyunca klasik çağı, sonraki yedi yüzyıl boyunca ortaçağı yaşamıştır. İslam, Batı'nın klasik çağının sonunda ortaya çıkmıştır, bu nedenle de klasik çağı Batı'daki Ortaçağ'a denk gelmiştir. İslam'ın ortaçağı da Batı'nın modern çağıyla aynı zamana rastlamıştır. İslam'ın öğretmen olduğu dönemde Avrupa onun öğrencisiydi, ama Avrupa öğretmen olduğu zaman İslam dünyası onun öğrencisi haline gelmiştir. Avrupa artık modern çağın sonuna gelmiştir ve artık nereye gittiğini bilememektedir, oysa İslam dünyası ortaçağından çıkmaktadır ve iki yüzyıl önceden başlamış olan “Reformasyon” döneminin sonuna gelmiş, Rönesans'a geçmek üzeredir.³⁰⁷ Hanefi'nin şu görüşleri, tarihin sonu tezine farklı bir bakış gibidir:

Oksidentalizm, İslam medeniyetinin üçüncü yedi yüzyıllık devrine girmesine hazırlıkta yardımcı olabilir. İslam ikinci altın çağının eşiğindedir; gelecek sadece İslam'ın olacaktır. İslam medeniyetinin dönemsel tabiatı teorisine göre, birinci altın çağ başlangıçtan hicri yedinci yüzyıla kadar devam etmiş ve İbn Haldun ile sona ermiştir. İkinci dönem –ki bu dönemde İslam (medeniyeti) gerilemektedir- hicri sekizinci yüzyıldan emperyalizmden kurtulma çağına kadar uzanır. Üçüncü dönem on beşinci yüzyılın ilk on yılında başlar, bu dönemde İslam medeniyeti kendini ikinci altın çağında bulacaktır. Buna karşın Batı medeniyeti Kilise papaları, skolastik dönem ve modern çağdan oluşan üç dönemini tamamlayarak çöküşe geçecektir.³⁰⁸

Avrupa bilincinin miadını doldurmak üzere olduğunu düşünen Hanefi'ye göre, Üçüncü Dünya, kendi mirasının üzerine Avrupa mirasını da ekleyerek yeni bir dönemece girebilir ve bunu yapabileceğine dair iyimser

³⁰⁶ Hanefi, **a.g.m.**, s. 272.

³⁰⁷ Hanefi, **a.g.m.**, s. 270.

³⁰⁸ Wahyudi, **a.g.m.**, s. 243.

kanıtlar vardır.³⁰⁹ Bu yeni dönemde Japon tecrübesini bir ilham kaynağı olarak görüp/görmediği sorusuna Hanefi'nin cevabı olumsuzdur: "Japonya benim iyi bildiğim bir ülke. O aynı zamanda hem bir dev hem bir cüce. Felsefe alanında bir cüce. Fransız, Alman, Anglo-Sakson felsefeleri var ama Japon felsefesi yok. Japonya dünyada en fazla çeviri yapan ülkedir; çeviri var ama yaratıcılık yok."³¹⁰ Araplar'ın yaratıcılığını ise, Batı'nın 'mitsel' baskınlığından sıyrılmasına bağlar. Fransız bir gazetecinin, Fukuyama'nın "Tarihin sonu" tezi ile ilgili sorusuna ise, Hanefi şu cevabı verir: "Araplar, Afrikalılar, Latin Amerikalılar ve Asyalılar için tarih henüz bitmedi; belki de yeni başlıyor."³¹¹

2.4.2. Ian Buruma - Avishai Margalit

Hasan Hanefi'nin aksine, Ian Buruma ve Avishai Margalit, oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak görürler. Nitekim, 2004 yılında yazmış oldukları kitaplarının ismi de, "Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies" (Oksidentalizm: Düşmanlarının Gözünde Batı)dır. Kitabın farklı bir baskıdaki ismi ise, "Occidentalism: A Short History of Anti-Westernism" (Oksidentalizm: Batı Karşıtlığının Kısa Tarihi)dir. Nihayetinde, oksidentalizm de "Batı'nın, düşmanlarınca insanlık dışı resmedilmesi"³¹² olarak tanımlanır.

Buruma ve Margalit'e göre, oksidentalizmin tarihi 1942 yılında Japonya'nın Kyoto şehrinde gerçekleştirilen ve modernin nasıl alt edilebileceğini sorgulayan sempozyumla başlamaktadır.³¹³ Sempozyumda savaşın Japonya için anlamının sorgulandığını ve Batı medeniyetinin yaşam tarzı olan modernitenin yerine Japonya'nın kendi kültürünün yaşanması gerektiğinin belirtildiğini düşünürsek, bu sempozyumu Batı

³⁰⁹ Hanefi, "From Orientalism to Occidentalism"

³¹⁰ Tonnesson, **a.g.m.**, s. 17.

³¹¹ Tonnesson, **a.g.m.**, s. 17.

³¹² Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 12.

³¹³ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 9.

karşıtlığı/düşmanlığının başlangıcı ve Japonya'nın da "yıkıcı oksidentalizmin fidanlığı"³¹⁴ olarak görülmesi ilginçtir çünkü sempozyumda, her ne kadar, Batı'yı olumsuzlayan ifadeler kullanılsa da, Batı'dan ziyade, Batı'nın kültürel emperyalizmine karşı çıkılmaktadır ve moderniteyi kabul etmemek Batı düşmanlığı manasına gelmemelidir. Oysa, kitapta şöyle denmektedir: "Batı pop kültürünü, global kapitalizmi, ABD dış politikasını, büyük şehirleri ya da cinsel serbestliği sevmemek büyük bir güç taşıma ölçüsü değildir; bu amaçla Batı'ya savaş açma arzusu ölçüsüdür."³¹⁵ Burada kullanılan savaş açma/"düşman" ifadesi son derece oryantalist zihniyetin bir yansımasıdır ve bir anlamda bu düşmanlar Batı'nın "teveccüh" ederek götürdüğü "medeniyeti" kabul etmeyerek kendi yanlışlarında direnen zavallılar gibi görülmektedir. Batı'nın düşmanları Batı'ya düşman olmamışlardır, Batı kendisi onları düşman edinmiştir. Eğer –zorla da olsa- medeniyet götürmek –Rudyard Kipling'in deyiimiyle- "beyaz adamın yükü" ise, dünyanın geri kalanı Batı'dan o yükü sırtından indirmesini rica edecektir.

Yazarlar, kapitalizm, Marxizm ve daha pek çok modern "izm" gibi, dünyanın başka yörelerine ihraç edilmeden önce oksidentalizmin de Avrupa'da doğduğunu iddia etmektedirler. Bu yönüyle oksidentalizmi, Fransa'dan Tahiti'ye ihraç edilen renkli tekstil ürünlerine benzetmektedirler.³¹⁶ Onlara göre, oksidentalizmin doğum yeri Avrupa olduğuna göre, ilk oksidentalistler de elbette Avrupalıydılar.³¹⁷

Oryantalizmdeki bazı önyargılar, Batılı olmayan insanları olgun birer insan olmaktan uzak, çocuk zekalı varlıklar olarak görür ve onlara daha önemsiz bir topluluk muamelesi yapar. Yazarlara göre, oksidentalizm de en az bu kadar indirgemecidir ve bütün bir toplumu ya da uygarlığı ruhsuz, sapkın, paragöz, köksüz, inançsız, duygusuz parazitler topluluğuna

³¹⁴ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 17.

³¹⁵ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s.12.

³¹⁶ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s.12-13.

³¹⁷ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 24.

indirgemek “entelektüel yıkıcılığın bir biçimi”dir.³¹⁸ Onlara göre, bu sadece bir zevksizlik ya da önyargı değildir. Eğer öyle olsa, fazla bir sorun yaratmayacağını düşünürler. Sorun yaratacak kısmı ise, ‘ötekiler’ fikrinin onları (Batı’yı) insan olarak görmekten uzak bir devrimci güce dönüşerek, insanların yok edilmesine yol açacak olmasıdır.³¹⁹

Yazarlara göre oksidentalistler Batı’nın dört yönüne³²⁰ şiddetle karşı çıkmaktadır: Batılı şehir, kapitalizm, Batı düşüncesi ve putperestlik.

Batılı şehir: Batılı şehirler/metropoller oksidentalistler tarafından ruhsuzluğun, çürümüşlüğün, ahlaksızlığın yuvaları olarak görülür. Yazarlara göre en şiddetli oksidentalizm şekli, saf yerlilik özlemleri ile Batı’ya yıkıcı bir nefret duyulmasıdır. Yüce Alman ruhunun şehirde bozulduğuna inanan Hitler Berlin’den nefret ediyor, onu yıkıp değiştirmek istiyordu. Mao döneminde, Çin’de şehir ile kırsalın ölümcül savaşı verilmiş ve 2 milyon kişinin hayatını kaybettiği olayda Kızıl Khmer askerleri Phnom Penh şehrine “hainlerin ve düzenbazların” yuvasını dağıtmak için yürümüştü. Bin Ladin İkiz Kulelere saldırırken, fahişelerin anası Semiramis’in Babil Kulesi’ne saldırır gibiydi. Ve Eliot “Boşuna kurarız yapıları TANRI kurmuyorsa bizimle, Korumuyorsa Tanrı seninle koruyabilir misin Şehir’i?” derken, sanki Tanrı’nın unutulduğu metropollere bir gün King Kong’un ya da Godzilla’nın saldıracağını öngörüyordu.³²¹

Kapitalizm: Yazarlar bu bölümü yazarken Werner Sombart’ın “Tacirler ve Kahramanlar” isimli kitabından yola çıkmışlardır. Tacirler İngiltere ve Fransa, kahramanlar ise Almanlardır ve kahraman Almanlar’ın korkak tacirlere karşı savaşını konu edinir. “Düşmanları”, Batı’ya karşı hep kahraman rolünü oynamıştır. Bir Taliban mücahidi “biz kazanacağız; çünkü Amerikalılar

³¹⁸ Vurgu biz aittir. Ve kanaatimizce, eğer indirgemecilik entelektüel yıkıcılığın bir “biçimi” ise, insanları sırf Batı medeniyetini kabul etmeyip kendi medeniyetlerine göre yaşamayı seçtikleri için “düşman” ilan etmek de, entelektüel yıkıcılığın başka bir biçimidir.

³¹⁹ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 16.

³²⁰ Ayşe Hür, bunları “dört büyük günah” olarak isimlendirmektedir. Hür, **a.g.m.**

³²¹ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 18-43.

Pepsi-kolayı seviyor, biz ise ölümü” derken bu ruhu yansıtmaktadır. Japonya neredeyse harabe halindeyken, Amerika’nın üstün Japon ruhu karşısında yenileneceğini söyleyen Kamikaze pilotları da onlarla aynı duyguyu hissetmekteydi. Bu kamikaze pilotları sadece Amerikalılarla savaşmıyordu, kendilerini Japonya’nın Batılı yozlaşmasına, kapitalizmin bencil açgözlülüğüne, liberalizmin içi boş ahlakına, Amerikan kültürünün sılgılığına baş kaldıran entelektüeller olarak da görüyorlardı.³²² Yazarlara göre, Batı’yla savaşlar Avrupa tarihinin de bir parçasıdır ve ölüm kültü sadece Asyalıların tekeline değildir. Örneğin 1914’te İngilizlere karşı saldırıda ölen 145.000 Alman askeri “mutluluk sadece ölüme kendini adamada bulunur” şarkısıyla ilerlemişlerdi.³²³

Batı düşüncesi: Batı düşüncesi/aklı oksidentalistler tarafından bir tür yüksek ahmaklık olarak resmedilir. Batı akıllı ruhsuz bir akıldır. Oksidentalistlere göre -Pascal’ın da dediği gibi- “kalbin kendi nedenleri vardır, akıl bunu bilemez”. Akıl yoluyla hayatın trajik anlamını kavrayamayız, ancak kalbin bilgeliğiyle bu kavrayışa erişebiliriz. Batı bilimselliği, bilgiye ulaşmada bilime imandan başka bir yol kabul etmez. Oysa, oksidentalistlerin gözünde Batı düşüncesi belirli bir hedefe ulaşmanın iyi bir yolunu bulmakta yararlıdır ama *doğru* yolu bulmada kesinlikle yararsızdır ve oksidentalizm aklın üstünlüğü iddiasına temellendirilmiş Batı’nın güç gösterisine acı bir kızgınlık ifadesidir. Oksidentalistler için akıl mekaniği, kalp ise organiği çağırıştır ve bu noktada organiğin iyi, mekaniğin kötü olduğunu düşünen romantiklerle benzeşirler.³²⁴

³²² Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 56.

³²³ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 44-62. Bu durumun günümüz bağlantısıyla ilgili olarak Attila İlhan şunları söyler: “Amerikalılar Ortadoğu’da tutunamayacaklar. Neden? Hesaba katmadıkları bir gerçek var; Asya gerçeği. O da nedir? Asyalılar ölebilmek kabiliyetine sahip. Halbuki, Avrupalılar ve Amerikalılar o kabiliyete sahip değil. Amerikalılar henüz ölümü bile bilmiyorlar. Avrupalılar biraz öğrendiler. Ama ölüm Asya’da bilinir. Bin bir türü ile ölümle yüzleşmiştir. Ölümden korkulmaz. Bir bakıyorsun, Asyalılar bomba haline geliyor, gidip oraları uçuruyor, buraları patlatıyor. Ve sonunda Batılıların büyük bir cesaretle ve hakimiyetle dünyaya ilan ettikleri bir gerçeğin aksini kanıtlıyorlar.” Attila İlhan, “Maarif, Ekonomi ve Savunma Millileştirilmeli”, **Yarın dergisi**, Kasım 2004

³²⁴ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 63-80.

Putperestlik: Buruma ve Margalit'e göre Batı'ya açılmış savaşlar Rus ruhu, Alman ırkı, Şinto devleti, komünizm ve İslam adına ilan edilmiştir ama laik oksidentalizm ile dinsel oksidentalizm arasındaki fark önemlidir çünkü dinsel oksidentalizm, laik versiyonuna göre, mutlak kötülükle yapılan bir savaş içerisinde görür kendini. Bu Manici ifadeye göre, oksidentalistler ışığın çocukları, onlar (Batı) ise karanlığın çocuklarıdır. Dinci oksidentalistler Batı'nın para ve emtiaya tapışını, paganların ağaçlara ve taşlara tapışıyla eşdeğer görürler. Onlara göre Batıdaki laiklik dinin sonu değildir; aksine, sahte bir Tanrıyı putlaştırıp ona tapmaktır. Putperestliğin dinsel bir günah olarak işaret edilmesinde Yahudiliğin etkisi büyüktür. Kitab'ı Mukaddes'te Tanrı kocadır, İsrail onun karısıdır ve kocasını sahte bir Tanrıyla aldatmıştır. Yani putperestlik bir zinadır. İdeoloji olarak Batı düşüncesinden çok az etkilenen İslamcılığa göre ise, Batı medeniyeti putperest barbarlığın bir şeklidir ve İslam öncesi putperest cahiliye toplumu arasında bir fark yoktur. Seyyid Kutub'a göre Batı 'neo-cahiliye'yi* yaşamaktadır.³²⁵ İslamcı oksidentalistlerin ilk hedefleri kendi toplumlarındaki liberaller, reform yanlıları ve seküler yöneticilerdir. Ama Suudi prenslerin ve Cezayirli entelektüellerin de New York'taki fahişeler ve kadın tüccarları kadar baştan çıkmalarına sebep olan barbarlığın/cahiliyenin kaynağı da Batı'dır. İşte bu yüzden cihadın tek hedefi Batı'dır.³²⁶

Yazarlar, Avrupa'daki anti-reformculuktan Aydınlanma karşıtlığına, Doğu ve Batı'daki faşizm ve nasyonal sosyalizmin çeşitli türlerine, anti-kapitalizm ve anti-globalizme kadar her şeyi Batı karşıtlığı olarak görürler.³²⁷ Onlara göre, oksidentalizm Aydınlanmaya olduğu kadar endüstrileşmeye karşı da bir tepkidir. Rasyonalizme ve sekülerizme karşı bir ayaklanma olduğu kadar, bireyselciliğe karşı da bir ayaklanmadır.³²⁸ Oksidentalizm,

* "Neo-putperestlik" de denilebilir.

³²⁵ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 81-106.

³²⁶ Ian Buruma, "Oksidentalizmin Kökenleri", çev. Ali Kaftan, **Cogito**, sayı 40, 2004, s. 284.

³²⁷ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 16.

³²⁸ Buruma, **a.g.m.**, s. 280. Furumizo'ya göre kitapta Doğuluların, sosyal yozlaşma ve ben merkezçiliğin yaygınlığı sebebiyle, Batı'dan nefret ettiği söyleniyor. Ama, Batıdaki muhafazakar insanlar ve Hristiyan fundamentalistler de kendi kültürlerine aynı duyguyla bakmaktadırlar. Eiki

tarihsel ve felsefi fikirlerin birleşiminden ibarettir ve modernite ile onun muhalifleri arasındaki genel kültürel çatışmayı tanımlar. Yazarlara göre İslami radikalizm ile Nazi Almanyası arasında bir fark yoktur.³²⁹ Nitekim, Buruma'ya göre, İslamcı radikallerin pek çoğu Batı karşıtı kavramlarını Rusya ve Almanya'dan ödünç almışlardır. Suriye'deki Baas Partisi'nin kurucularının, savaş öncesi Almanya'sındaki ırkçı kuramların sıkı okuyucuları olması da bunun bir kanıtıdır.³³⁰ Bilgrami yazarlara şu soruyu yöneltir: "Batı, kökleri 17. yüzyıla dayanan idealler ve prensipler olarak tanımlanabilecek Aydınlanma Batı'sı mıdır? Öyleyse, Batı düşmanlığı ile kastedilen Aydınlanma düşmanlığı mıdır?" Bilgrami'ye göre, kitapta düşman olunan Batı daha çok aşırı hoşgörölü, günahkar ve metropolitan bir yaşam süren Batı şeklinde tasvir edilmiştir ki, Batı gerçekte bu bahsedilen ilkelerden daha geniş bir kültürel fenomendir.³³¹

Buruma ve Margalit'in kitabı, oksidentalizme karşı geliştirdiği eleştiri açısından Hasan Hanefi'nin oksidentalizmi kurma ciddiyeti karşısında zayıf kalsa da, önemli bir kitaptır. Oksidentalizmin isimler ve hareketler üzerinden anlatılması ve bunu yaparken de kimi zaman detaylara yer verilmesi zenginlik/etkileycilik/zihinlerde kalıcılık açısından önemlidir. Kitabın zayıf yanı ise, Bilgrami'nin de belirttiği gibi, Batı ve oksidentalizm tanımlamalarının çok dar bir çerçeveye sığdırılarak, bu dar çerçeve üzerinden oksidentalizmin eleştirilmeye çalışılmasıdır. Oysa, Batı'yı Aydınlanma değerlerinden ibaret görmek mümkün değildir ve bunu muhtemelen Batılılar da kabul etmeyecektir. O halde bütün Aydınlanma eleştirmenlerini, akımlarını, Hitler'i, Stalin'i oksidentalist olarak görmek gerekecektir ki, bunun mümkün olmadığını daha önce belirtmiştik. Ayrıca, Buruma ve Margalit'in kitabı Hasan Hanefi'nin kitabından 12 yıl sonra yayımlanmasına rağmen, Hanefi'nin ne ismine ne de çalışmasına atıf yapılmaması oksidentalizmi tek boyutlu görme

Furumizo, "East Meets West and West Meets East: A Comparison of Occidentalism and Orientalism", **Review of Communication**, Vol. 5, Nos 2-3, April-July 2005, s. 133.

³²⁹ Furumizo, **a.g.m.**, s. 134.

³³⁰ Buruma, **a.g.m.**, s. 280.

³³¹ Bilgrami, **a.g.m.**, s. 4.

ısrarının bir göstergesidir. Nitekim, bu tek boyutlu görme ısrarının neticesi olan ön yargılı tanımlamalarla da oksidentalizm mahkum edilmeye ve bu mahkum ediş meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

2.5. BATI NERESİ

Günümüzde Batı denildiğinde Doğulu insanın aklına her ne kar Amerika Birleşik Devleti ile Avrupa geliyorsa da Batı'nın nerede başlayıp nerede bittiği bir tartışma konusudur. Batı tarihsel, kültürel, sosyolojik kıstaslara göre ele alındığında sınırları değişen bir coğrafyadır. Biraz kaba bir tabirle, Batı'nın en dar sınırlarının Batı Avrupa, en geniş sınırlarının da Avrupa, Amerika kıtasının tamamı, İsrail, Avustralya, Yeni Zelanda, Rusya ve Japonya olduğu söylenebilir. Bu sınır farklı bir boyutta daha da genişletilebilir. Eğer Batı yaşam tarzının hüküm sürdüğü yerleri bu sınırlar içerisine dahil edilecekse, örneğin Çin'i bu sınıra tamamen dahil etmek mümkün olmasa da, Pekin'i, Hong Kong'u dahil etmek mümkün olabilir. Fakat bu ayrımın bir adım ilerisi bizi Batı'yı bireyler üzerinden tanımlamaya ve Batılı yaşam tarzını benimseyenler ve benimsemeyenler olarak bir ayırma götürecektir ki, bunun sınırlarını çizmek çok zordur. Hatta çizilmek istenen sınırı coğrafyadan insanlara kaydırıldığı ve insanlar üzerinden bir sınır çizilemeyeceği için, mümkün olmadığı da söylenebilir.

2.5.1. Tartışılan Coğrafyalar

Hakim görüş, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Batı'ya dahil olduğu yönündedir. Latin Amerika, Rusya, Japonya ve İsrail'in durumu ise tartışmalıdır. Bizim burada yapmaya çalıştığımız ise, Batı'nın sınırlarını belirlemek değil, konu üzerine farklı düşünceleri aktarmaktır.

2.5.1.1. Japonya

Doğu'nun tipik bir ülkesi olan Japonya, İmparator Meiji döneminden (1868-1912) itibaren Batılılaşmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Batı'dan büyük bir darbe yiyen Japonya, bu darbeye rağmen Batılılaşmasını sürdürmüştür. Japonya'nın Batı'yla olan diyalogunda iki dünya savaşı arasındaki süreci Cemil Aydın'ın makalesinden hareketle şöyle özetleyebiliriz: Japonya'yı da içine alan sarı ırka karşı ayrımcılık yapıldığını düşünen Japonya Paris Barış Konferansı'nda "İrk Ayrımının Kaldırılması" tasarısının kabul edilmesini önermiş ama bu öneri reddedilmiştir. Bunun üzerine Asyacılık taraftarları Asya Milletleri Cemiyeti kurulması önerilerini daha yoğun bir şekilde ifade etseler de, ırk ayrımcılığına rağmen, Japonya Milletler Cemiyeti'nin kurucu üyesi olmuştur. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı sonrası 20li yıllarda kapitalist liberal politikaları benimsemiştir. Ardından Amerikan Kongresi'nin zaten kısıtlanan Japon göçünü tamamen yasaklayan bir karar alması Japonya için şok bir gelişme olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde Japon derin devleti eliyle Asya devletleri arasında Milletler Cemiyeti kurma çabaları sürerken, Milletler Cemiyeti raporunda yer alan, Mançurya'nın bir Çin toprağı olduğu ve Japonya'nın buradan çekilmesi kararı ile Japonya üçüncü bir şok daha yaşamış ve Milletler Cemiyeti'nden çekilmiştir.³³² Tüm bu olaylara karşın, İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük bir teknolojik hamle ile Avrupa'yı yakalamayı başarmıştır. Her ne kadar Japonya'nın Batı'ya karşı koymak için yüzünü Batı'ya döndüğü ve Batı ile olan savaşında onun endüstri ve teknoloji cephaneliklerinden kendine

³³² Cemil Aydın, "Modern Japon Tarihinde Batı Karşıtlığı", **Divan İlmi Araştırmalar**, sayı 13, 2002, s. 114-132. Asya ve Batı arasında seçim yapılması konusu Japonya'da tartışılan bir konudur. 19. yüzyıl Batılılaşma taraftarlarından Japonya'da en çok tanınan ve en etkili isim olan Fukuzawa Yukichi, Japonya'nın artık Asya'ya 'good-bye' deyip Batı'ya katılması gerektiğini düşünüyordu. Ona göre Japonya kendisini bir Batılı olarak tekrar icat etmeliydi. Fukuzawa şöyle diyordu: Birlikte çalışabilmek için komşularımızın aydınlanmasını bekleyecek akdar zamanımız yok. Asya'yı terk etmeli ve Batı'nın medeni ulusları ile şansımızı denemeliyiz. Sırf komuşumuz oldukları için Kore'yle ya da Çin'le ilişki kurmamız gerekmez. . Fukuzawa, Yukichi, 'Good-bye Asia (Datsu-a), 1885' in Lu, D. (Ed.) **Japan: A Documentary History: The Late Tokugawa Period to the Present**, New York, 1997, s. 353. **aktaran** Alastair Bonnett, "Occidentalism Uses of the West", (Erişim) <http://norface.org/files/s1-bonnett.doc> 7 Mart 2010, s. 3-17. Buna karşın Asyacılığın en önde gelen ismi ise hayatını bu davaya vakfetmiş olan Okawa Shumei'dir. C. Aydın, **a.g.m.**, s. 108.

malzeme aldığı iddia edilse de, bu ‘mücadele’nin Japonya’yı getirdiği yer yine Batı olmuştur. Şayegan’a göre, bir Japon için, işi ve modern hayat tarzı Batılı’dır; ama mahremiyetinin iç bölgesini oluşturan aile hayatı geleneklere bağlı kalır ve bu bölünme normal faaliyetlerini aksatmadığı gibi onu bir ölçüde aşırı sert sarsıntılardan da korur.³³³ Bunun aksini düşünen Mehmet Aydın’a göre ise, Japonların Batılılaşmayan tek şeyi çekik gözleridir.³³⁴ Naom Chomsky de, Avrupa metaforunun bugün Japonya’yı da içine aldığını belirtir.³³⁵ Bir başka isim Raymond William, çok önemli bir ayırımı gider. Ona göre, Batı (Western) toplumu ve Batı tipi (Western type) toplum arasında fark var. Örneğin, Japonya’nın, Batı toplumu mu, Batı tipi toplum mu olduğu tartışmaya açıktır.³³⁶ Coronil ise, Japonya’yı “fahri Avrupalı” kabul eder. Hatta çarpıcı bir tahminde bulunur: “Batı’nın merkezi Avrupa’dan ABD’ye kaymıştır (recentering). Bugün fahri Avrupalı olan Japonya da, belki bir gün, Batı’nın yeni merkezi olacaktır”.³³⁷ Ona göre daha düne kadar Doğu’nun bir amblemi olan Japonya, gün geçtikçe daha fazla Batı’nın bir parçası olarak kabul edilmektedir.³³⁸ Ya da Buruma’nın deyişiyle, bir zamanlar oksidentalizmin merkezi olan Japonya, bugün oksidentalizmin konusu haline gelmiştir.³³⁹

2.5.1.2. Latin Amerika

Latin Amerika’nın Batılılığı konusundaki kuşkular daha azdır. Coğrafi olarak Doğu’nun ve Avrupa’nın batısında yer alması bu noktada önemlidir. Ama tarihsel olarak baktığımızda Avrupa ile aynı dönemlerden geçmediği aşıkardır. 1492 yılında Avrupa tarafından “keşfedilene” kadar birçok büyük

³³³ Şayegan, **a.g.e.**, s. 31.

³³⁴ M. Aydın, **a.g.m.**, s. 371.

³³⁵ Coronil, **a.g.m.**, s. 53.

³³⁶ Coronil, **a.g.m.**, s. 53.

³³⁷ Coronil, **a.g.m.**, s. 54. Bu konu “Moderniteyi Alt Etme” sempozyumunda Kawakami Tatsutaro tarafından şu soruyla gündeme getirilmiştir: “eğer kapitalist modernleşme süreci içerisinde Avrupa ve Amerika köken olarak birbirine bağlı iken sonradan ayrıldılarsa, her ikisiyle de ortak modernite zeminini paylaşan Japonya’nın durumu ne olacaktır?” Harootunian, **a.g.e.**, s. 55.

³³⁸ Coronil, **a.g.m.**, s. 53.

³³⁹ Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 17.

medeniyet kurmuş bir coğrafyadır. Keşfedilmesinden sonra da Avrupa ile tarihsel ve sosyolojik olarak ayrılaştığı söylenemez. Bu bakımdan, bizzat Avrupalılar tarafından kurulmuş olan Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrılır. Nitekim, kıtasal olarak, Kuzey ve Güney Amerika'yı Panama Kanalı ile ayırmak mümkün iken sosyo-kültürel ve tarihsel sebeplerden dolayı Latin Amerika'nın, Amerika Birleşik Devletleri'nin güney sınırından itibaren başladığı kanısı hakimdir.

Octavio Paz, Latin Amerika'nın bileşenlerini ve ortaya çıkışını şu şekilde açıklar:

Octavio Paz, İranlılar, Hintliler ve Çinliler'in Batı'dan farklı uygarlıklardan geldiklerine, Latin Amerikalılar'ın ise Batı uygarlığının uzantısı olduğuna işaret eder haklı olarak. Latin Amerikalılar, İspanya ve Portekiz'e göbek bağıyla bağlanmışlardır. Sonuç olarak Batı'nın Amerika'daki bir kutbunu temsil ederler, öteki kutup ise ABD ve Kanada'dan oluşmuştur. Paz üç farklılık sayar: 1. Kolomb öncesi uygarlıklardan gelen yerli toplulukların kültürel katkısı 2. İslam'dan etkilenmiş İspanyol uygarlığının kendine özgü karakteri 3. Karşı-reform. Karşı-reform doğmakta olan uygarlığın yadsınması olmuştur. Latin Amerika, Kuzey Amerika'ya nazaran tarihsel olarak ayrı bir düzlemde kalacaktır. Çünkü Kuzey Amerikalılar Reform ve Ansiklopedi'yle doğmuşlardır, yani modern dünyayla. Oysa Latin Amerikalılar tarihte karşı-Reform neo-skolastikle ortaya çıkmışlardır, yani modern dünyaya karşı.³⁴⁰

Walter Mignolo ise alt kıta (subcontinent) fikrinin anlamsal ve jeopolitik kaymasını üçe ayırır:

Amerika, ilk olarak 16. yüzyılda Hristiyan Avrupa'nın yayılmasının bir türevi, ırkçı ve dini kategorilerle yoğrulmuş bir icat olarak görüldü. İkinci noktada, 19. yüzyıl boyunca, Louisiana entelektüelleri toplum, kültür ve siyasette Avrupalı modelleri takip etmek için acele ettiler ve alt kıtayı Latinidad olarak tekrar tanımladılar. Avrupa'nın eski İspanya ve Portekiz kolonilerindeki sorunları tarafından inşa edilen bu kimlik ve konum Birleşik Devletler'in büyüyen çevresel gücüne karşı koymaya girişti. Üçüncü nokta ötekilerin tarihini kendi tarihinin içine katmaya çalışan Batılı epistemeye karşı çıkan Meksika'daki

³⁴⁰ Octavio Paz, **Une planete et quatre ou cinq mondes**, Gallimard, Paris, 1985, s. 189-191. aktaran Şayegan, a.g.e., s. 53.

Zapatista hareketi ve Birleşik Devletlerdeki Latin yazarların zamanı olan çağdaş dönemle çakışır.³⁴¹

Şayegan'a göre, Latin Amerika Üçüncü Dünya'dan değildir ama Batı'nın yoksul akrabası olarak kalmıştır.³⁴² Mignolo ise, Latin Amerika cumhuriyetlerinin ikinci sınıf milletler olarak tanımlanmasının bölgede petrol zengini veya endüstrileşmiş ekonomilerin ortaya çıkmasıyla birlikte önemli bir şekilde değiştiğini belirtir.³⁴³

Kanaatimizce burada sorulması gereken soru şudur: Bir zamanlar Batı'nın sömürgesi iken sonradan bağımsızlığını kazanan Afrika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri Doğu olarak nitelenirken, aynı süreci yaşamış olan Latin Amerika (buna belki Yeni Zelanda ve Avustralya da eklenebilir) neden Batı olarak kabul edilmektedir? Aslında aralarında önemli bir fark vardır: Afrika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya işgal edildiğinde kültür ve medeniyetleri tamamen yok edilememiştir ve gerek işgal döneminde gerekse işgalden sonra, dejenerasyona rağmen, kendi kültürlerini devam ettirmeyi başarmışlardır. Latin Amerika'da ise, sömürü döneminde medeniyetler yok edilmiş ve dolayısıyla bağımsızlık sonrasında ortaya konulabilecek bir medeniyet kalmamıştır. İkinci bir sebep, Latin Amerika'nın coğrafi olarak da uzakta bulunması ve kara bağlantısının olmaması sebebiyle, tarihsel olarak bugünkü Doğu coğrafyasıyla ilişkilerinin gelişmemesidir. Doğu'yu etkileşimli bir blok olarak gördüğümüzde, Latin Amerika, bu bloğun tamamen dışında kalmaktadır. Mevcut dünya haritasına bakıldığında Doğu ile Latin Amerika'nın dünyanın iki ayrı ucu olarak resmedilmesinin bilinçsel uzaklığa nasıl etki ettiği daha iyi anlaşılabilir.

³⁴¹ Ricardo Salvatore, "A-Post Occidental Manifesto", **A Contra Corriente**, Vol. 4, No. 1, Fall 2006, s. 127.

³⁴² Şayegan, **a.g.e.**, s. 54.

³⁴³ Salvatore, **a.g.m.**, s. 134.

2.5.1.3. İsrail

“İsrail Batı’nın içinde midir?” sorusu ilk bakışta abes bir soru olarak görülüp, İsrail’in, Batı’nın Ortadoğu’ya açılan penceresi veya ileri karakolu olduğu³⁴⁴ söylenilebilmesine karşın, İsrail’in dininin Yahudilik olması ve tarihsel olarak Batı’dan ayrılması, daha doğrusu uzun bir süre devlet olarak tarihin dışına çıkması, onun konumunu tartışmaya açık hale getirmektedir. Bizce, İsrail, coğrafya olarak Doğu’da yer almasına rağmen Batılı bir devlettir. İsrail’in Doğu-Batı ikilemindeki yeri konusunda soru işareti oluşturan asıl nokta bu coğrafi konumudur. Tarihsel olarak bakıldığında İsrail’in aynı bölgede ikinci devletini kurduğu görülmektedir. Daha önce kurulan devletlerden İsrail devleti MÖ 721’de Asuriler, Yahuda devleti de MÖ 586’da Babilliler tarafından yıkılmıştır. Önce Pers, daha sonra Makedonya egemenliği altında yaşayan Yahudiler MÖ 1.yüzyılda Roma egemenliğine girmiş ve dağılmışlardır. 2000 yıllık bir sürgünden sonra 1947’de tekrar devlet kurmayı başarmışlardır. Bu süre içerisinde Yahudilerin dünyanın çoğu coğrafyasına yayıldığını, özellikle Avrupa’da etkin olarak kapitalizm gibi yeni oluşumlarda öncü rol alıp, Avrupa’nın Rönesans’ına, Reformuna, Sanayi Devrimi’ne, Fransız İhtilali’ne şahit olduklarını düşünüldüğünde, İsrail’e dönen Yahudilerin, oradan 2000 yıl önce ayrılanlarla aynı olmadığını söylenebilir. O halde, İsrail’i iki döneme ayırabiliriz: milattan önceki İsrail bir Doğu devletidir, 1947’de kurulan İsrail ise Batılı bir devlettir.

2.5.1.4. Rusya

Rusya, Asya ve Avrupa’da uzanan geniş topraklarıyla hem Batılı, hem de Doğulu izlenimi verir. Tarihsel olarak Batı’nın geçirdiği evreleri geçirmeyen Rusya, Ortodoks Hristiyanlığı ile de Batı’dan ayrılmaktadır. Ekonomide feodalizmi yaşamayan Rusya, kapitalizmi de atlamak suretiyle sosyalizmden

³⁴⁴ Jiri Schneider, “Israel: The Test of the West?”, (Erişim) <http://www.biu.ac.il/Besa/feher8.pdf> 6 Mart 2010, s. 7.

başlamıştır. Sosyolojik olarak Batı'ya benzediği doğruysa da, günümüzün küresel dünyasında dünyanın tamamının az ya da çok Batılılaştığı da aşikardır.

Toynbee'ye göre, Rusya dünyanın Batılı olmayan büyük ekseriyetinin bir parçasıdır. Ruslar vakti ile Hristiyan olmalarına, halen de onlardan çoklarının Hristiyan bulunmalarına rağmen, asla Batılı Hristiyan olmamışlardır. Ona göre, Rusya, İngiltere gibi Roma'dan değil, Konstantinopolis'den ayrılmıştır ve müşterek Hristiyan menşelerine rağmen Doğu ve Batı Hristiyanlığı birbirine daima yabancı kalmıştır.³⁴⁵ Bir ülkenin Batılılaşması için Batılı olmaması gerektiğini düşündüğümüzde, Rusya Batılı değildir çünkü Batılılaşmıştır. Toynbee bu süreci şöyle anlatır:

...Batı'nın on yedinci yüzyıldaki bu tecavüzkar fiillerine Rusya'nın sert mukabelesi Garbın teknolojisini ve ondan ayrılması mümkün olmayan Garp hayat tarzını mümkün mertebe fazlası ile ve bir bütün halinde ıktibas etmek olmuştur. Bu otokratik merkezi Moskova rejiminin karakteristiği, Rusya'da on yedinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla dönüldüğü zamanda bu teknolojik ve onunla birlikte yürütölen içtimai inkılabın memlekette yukarıdan aşağı olarak, yani dahi bir adam olan Büyük Petro tarafından empoze edilmiş olmasıdır. Petro yalnız Rusya'da değil, fakat her yerde dünyanın Garp ile münasebetlerinin anlaşılması bakımından bir anahtar figürdür. Petro, son iki buçuk asır devamca dünyayı Garp tecavüzüne karşı Garp silahları ile mukabele ve mukavemet etmek üzere kendini yetiştirmeğe zorlamak suretiyle onu tamamıyla Garp hakimiyeti altına düşmekten kurtarmış olan, otokratik Garplılaşma reformatörünün ilk tipidir. Türkiye'de III. Sultan Selim, II. Mahmud ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Mısır'da Mehmet Ali ve 1860larda Japonya'da Garplılaşma inkılabını yapmış olan "yaşlı devlet adamı", bütün bunlar şuurlu veya şuursuz bir şekilde Büyük Petro'nun izini takip etmişlerdir.³⁴⁶

Toynbee'ye göre, 1917'de komünizmi benimsemekle Rusya, tarihinde ilk defa bir Batı imanını kabul ederek ananelerini bozmuştur.³⁴⁷ Batı, Rus entelektüelleri tarafından ayrı bir medeniyeti ifade etmek için kullanılmış, sonra bu kavram, Çin, Japonya Hindistan ve Türkiye gibi ülkelere de ihraç

³⁴⁵ Toynbee, **a.g.e.**, s. 12-13.

³⁴⁶ Toynbee, **a.g.e.**, s. 17-18.

³⁴⁷ Toynbee, **a.g.e.**, s. 23.

edilmiştir.³⁴⁸ Heller'e göre Rusya'nın Avrupa ile ilişkileri sonucu Avrupa'ya da taşınan bu kavram, ironik bir şekilde, Rusya'yı Batı'nın dışında bırakacak bir yansıma haline gelmiştir.³⁴⁹ Bu görüşlerin aksini iddia eden Browning'e göre, ise kendi kimliklerini oluştururken Rus milliyetçiler, Rusya'nın Avrupa'nın bir parçası olduğunu kabul etmişlerdir. Ona göre Batı Avrupa da genel olarak Rusya'nın Avrupalı olduğunu kabul etmektedir.³⁵⁰

2.5.2. Batı Tanımları

Batı, Doğu'ya göre, daha belirli bir blok olmasına rağmen, kavram olarak esnektir. Doğu için belirli ortak özelliklerden bahsetmek çok fazla mümkün değildir. Doğu için ortak özellik, Batı olmamaktır. Buna karşın, Batı'nın ortak değerleri vardır ve Batı sadece Doğu olmayan değildir.

Ifversen, Batı'yı üç düzlemde ele almaktadır: Batı medeniyeti, modern Batı ve siyasal Batı.

Batı medeniyeti: Batı'yı, bütün zamanlarda tek ve ortak kimlik olarak hüküm sürmüş olan biricik medeniyet olarak görür. Bu medeniyetçi söyleme göre Batı dışarıdan minimal düzeyde etkilenmiştir. Bu klasik yaklaşım, Antik Yunan'ı Batı'nın kökenine yerleştirir. Huntington'ın medeniyetler çatışması tezinin altında yatan da, Batı'nın bu algılanış biçimidir.

Modern Batı: Medeniyet olarak Batı algısından farklı olarak, modern Batı anlayışı, Batı'yı, aydınlanma, endüstrileşme, kapitalizm ve sömürgeleşmenin mirası olarak görür. Bu elementlere bağlı olarak Batı'nın

³⁴⁸ Christopher Browning, "Whose West is it Anyway? The Core, Margins, Outsiders and the Construction of a Geopolitical Subjectivity", (Erişim) <http://www.norface.org/files/s1-browning.pdf> 6 Mart 2010 s. 11.

³⁴⁹ Browning, **a.g.m.**, s. 10. Ian Buruma ve Margalit de 19. yüzyıl oksidentalizmini Rusya ile özdeşleştirmişlerdir. Bu durum onların da Rusya'yı Batı'nın dışında gördüğünün bir göstergesidir. Buruma ve Margalit, **a.g.e.**, s. 68.

³⁵⁰ Browning, **a.g.m.**, s. 11.

diğer kùltùrlerden daha mükemmel olduğunu iddia eder ve bu durumu, küreselleşme ve Batılılaşmayı da ifade edecek şekilde pozitivist bir anlayışla ifade eder: biz üstün olduğumuza göre, üstün olan yayılacaktır; diğerleri de bize benzemeye çalışacaklardır. Fukuyama'nın tarihin sonu tezine özne olan Batı, bu Batı'dır.

Siyasal Batı: Soğuk savaş dönemindeki transatlantik birliğe ve özelde onun kurumsal zemini olan NATO'ya işaret eder. Bu yapı, Batı'yı Komünist Doğu ve öteki radikallere karşı korumak için oluşturulmuştur.³⁵¹

Batı, belli bir coğrafyaya tekabül etmemekle beraber, coğrafyadan tamamen ayrı da düşünülemez. Coğrafyadan ziyade, fikirler, tutumlar ve ürünler bütünü olarak tanımlanır.³⁵² Batı'nın esnekliği şu kategoriler içine yerleştirilebilir: 1. Belirli bir siyasi birlik 2. Belirli bir kùltür (Hristiyan mı seküler mi?) 3. Belirli bir ekonomik sistem 4. Kamusal ve özel alan ilişkileri (Bunlara bir de neoliberal, sosyal demokrat ve hatta komünistler gibi farklılıkları da eklemek lazım).³⁵³ Schneider'a göre, Batı ortak bir referans noktasıdır ve Avrupa anayasasındaki bütün referanslar Judeo-Hristiyan geleneğe, Yunan felsefesine, Roma hukukuna ve Aydınlanmaya gitmektedir. Batı'nın normatif boyutu ise, seküler yönetim, siyasi kurumlar, din özgürlüğüne izin veren hukuki bir sistem ve sivil hakların, ödevlerin kabul edilmesidir.³⁵⁴

Batı kavramının içeriği ve dolayısıyla sınırları, tarihsel olarak değişmiştir. Pragmatik bir şekilde ve iktidar ilişkilerinin açılımına göre de

³⁵¹ Jan Ifversen, 'Who Are the Westerners?', yayımlanmamış eser, **aktaran** Browning, **a.g.m.**, s. 4-6.

³⁵² Furumizo, **a.g.m.** s. 130. Arkoun'a göre, "Batı" teriminin coğrafi anlamından çok, kùltürel ve ideolojik anlamlarıyla kullanılması'nın müsebbibi tarihçilerdir. Arkoun, **a.g.m.**, s. 323.

³⁵³ Browning, **a.g.m.**, s. 5.

³⁵⁴ Schneider, **a.g.m.**, s. 1-4. Bonnett'e göre de, coğrafi bir varlıktan ziyade sosyal, siyasi ve etnik bir yapılanma olan Batı ve demokrasi, özgürlük, modernlik, gelişmişlik, Hristiyanlık ve beyazlığı çağrıştırmaktadır. Alastair Bonnett, "From white to western: 'Racial decline' and the idea of the West in Britain, 1890-1930", **Journal of Historical Sociology**, 16(3), 2003, s. 332 **aktaran** Virginie Mamadouh, "Divided we stand: Plural geopolitical visions of the West", (Erişim) <http://www.osun.org/ebook/occidentalism-doc-6.html> 7 Mart 2010, s. 7.

sürekli genişleyip daralmaktadır.³⁵⁵ Örneğin, Çekoslovakya Soğuk Savaş döneminde Batı'dan ayrılmıştır. 1989'da Demir Perde düşüp Batı'nın Soğuk Savaşı kazanacağı anlaşılnca, Çekoslovakya'nın tekrar Batı'nın bir parçası olmasına izin veren bir pencere açılmıştır. 1999'da NATO'ya, 2004'te Avrupa Birliği'ne üye olarak 10 yıllık çabasını Batı'nın tekrardan bir parçası olarak taçlandırmıştır.³⁵⁶ Diğer taraftan, daha düne kadar Balkanlar'dan başlatılan Doğu, bugün Türkiye'den itibaren başlatılmaktadır.³⁵⁷ Balkanların Batı içerisinde yer almasının tescilinde, Avrupa Birliği önemli bir etken olmuştur. Avrupa'nın tek bir parça olmadığını Myrna Kostash şöyle açıklar:

Ben belki Avrupalıyım ama ne çeşit bir Avrupalı? Ukraynalılar, Avrupa Avrupalısı değildir. Bizim Rönesansımız, Reformumuz ya da Sanayi Devrimimiz olmadı. Asla Fransızca da konuşmadık. Şehirlerde de yaşamadık (Bizim ortamımızdaki Yahudiler ve Polonyalılar Avrupalıydılar). Aydınlanma, Devrim ve Ulusal Bağımsızlık fikirleri ise bizim yatalak intelijansiyamıza acı veren bir erken bunamaydı.³⁵⁸

Huntington “Medeniyetleri Çatışması” isimli ünlü makalesinde William Wallace'in bu konudaki teklifini baz alarak Avrupa'nın sınırını şu şekilde çizer:

Batı Hristiyanlığı'nın 1500'lerdeki Doğu sınırı, pekala Avrupa'daki en mühim bölünme hattı olabilir. Bu hat, bugünkü Rusya ile Finlandiya ve Baltık devletleri arasındaki sınırlar boyunca uzanıp, daha çok Katolik olan Batı Ukrayna'yı Ortodoks Doğu Ukrayna'dan ayırarak Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın içinden geçip Transilvanya'yı Romanya'dan ayırmak suretiyle Batı'ya doğru salınır ve daha sonra, şimdiki Hırvatistan ve Slovenya'yı eski Yugoslavya'nın geri kalan kısmından hemen hemen tüm olarak ayırarak gider. Balkanlar'daki bu hat, tabii, Habsburg ve Osmanlı imparatorlukları arasındaki tarihi sınırlara da uygun düşüyor. Bu hattın kuzeyinde ve Batısı'nda yaşayan kavimler Protestan ve Katolik'tirler; Avrupa tarihinin feodalizm, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma, Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı gibi ortak tecrübelerini paylaşmışlardır; genel olarak ve ekonomik açıdan doğudaki kavimlerden daha iyi durumdadırlar ve şu anda müşterek bir Avrupa ekonomisine ve demokratik siyasi sistemler arasındaki birleşmeye artan ölçüde katılmaları beklenebilir. Bu hattın doğu ve güneyindeki kavimler,

³⁵⁵ Ş. Yavuz, **a.g.m.**, s. 110.

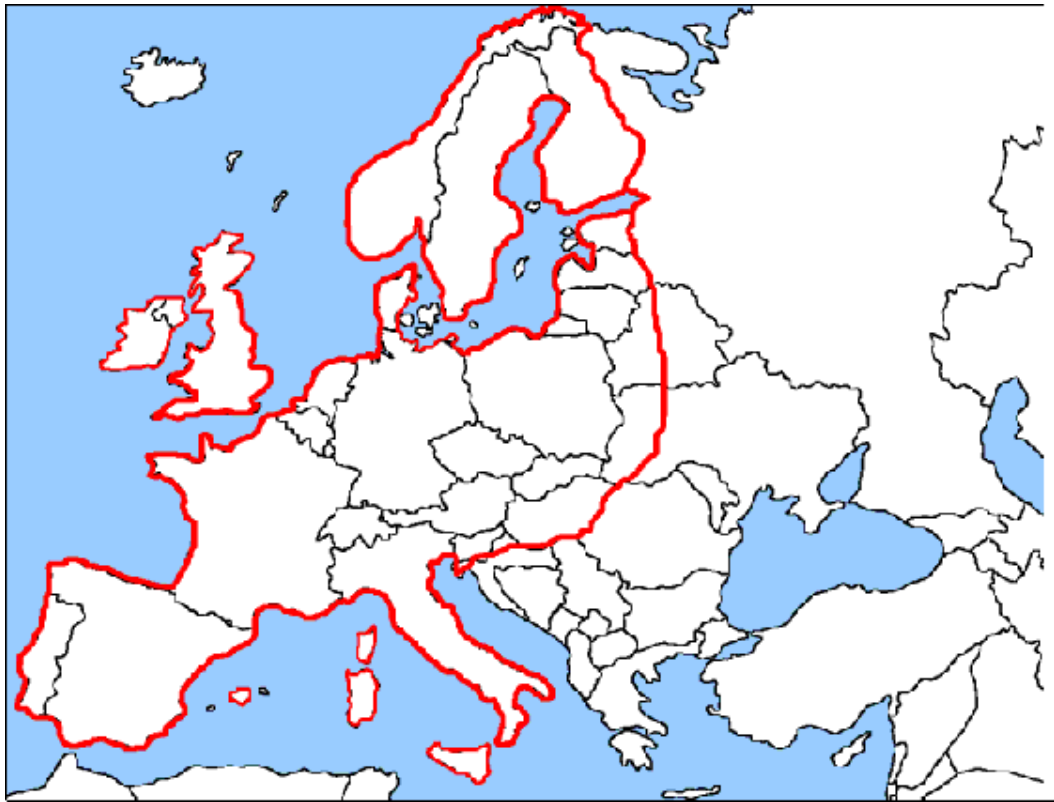
³⁵⁶ Schneider, **a.g.m.**, s. 1.

³⁵⁷ Aktay, **a.g.m.**, s. 431-432.

³⁵⁸ Myrna Kostash, “Eurocentricity: Notes on Metaphors of Place”, **Twenty Years of Multiculturalism**, ed. S. Hryniuk, Manitoba, St. John's College Press., 1991, s. 41. **aktaran** Sneja Gunew, “Who Counts as European? From Orientalism to Occidentalism”, (Erişim) http://www.ucd.ie/mcri/site/site/who_counts_as_european.pdf, 6 Mart 2010, s. 8.

Ortodoks veya Müslüman'dırlar, tarihi bakımdan Osmanlı ve Çar imparatorluklarına mensup olmuş ve Avrupa'nın geri kalan kısmına biçim veren hadiselerle ehemmiyetsiz ölçülerde temas kurmuşlardır; ekonomik açıdan genellikle fazla ileri değildirler; istikrarlı demokratik sistemler geliştirmeleri daha zayıf bir ihtimal gibi gözüküyor. Avrupa'daki en mühim bölünme çizgisi olarak kültürün Kadife Perdesi, (bu bölgedeki) yerini ideolojinin Demir Perdesi'ne bırakmıştır. Yugoslavya'daki hadiselerin gösterdiği gibi, bu sadece bir farklılık çizgisi değil, aynı zamanda kanlı bir mücadele çizgisidir de.³⁵⁹

Huntington'un bahsetmiş olduğu sınırları çizdiğimizde, karşımıza şöyle bir harita çıkmaktadır.

Harita 6: 16. Yüzyıl Batı Avrupası

Arkun'a göre, Avrupa Birliği'nin politik ve ekonomik bir gerçeklik haline gelmesiyle 'Batı' ile 'Avrupa' arasında bir ayrım oluşmuştur. Milliyetçi hareketler ve özlemler sebebiyle Avrupalılar kimlik konusu üzerinde

³⁵⁹ Huntington, **a.g.m.**, s. 32.

düşünmeye başlamışlardır.³⁶⁰ Bu süreçte ABD'nin farklı bir yeri vardır. ABD Batılıdır ama her ne kadar Avrupalılar tarafından kurulsa da, Avrupalı değildir. ABD'nin her iki dünya savaşında da varlığını kanıtlamasıyla Akdeniz bölgesi giderek önemini yitirmiş ve merkez, Batı Avrupa ile Atlantik kıyılarına kaymıştır. Komünizmin ortaya çıkmasıyla Avrupa, kendisini daha çok Batı Avrupa siyasi kimliğiyle tanımlamaya başlamıştır.³⁶¹ Her ne kadar ABD, klasik Batı Avrupa'dan çok uzak olsa da, bu ideolojik bölünmenin, Batı tarafındaki ana kampı gibi görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde Batı'nın liderliğini ABD'nin yapmasına izin veren Avrupa, daha sonra bu liderliği sorgulamış ve Avrupa Birliği gibi önemli bir yapılanma içerisine girmiştir. Bu sorgulamanın sonucunu Charles Kupchan şu şekilde yorumlar: "Roma döneminde Bizans Roma'nın baskınlığını sorgulamıştı ve nihayetinde Roma İmparatorluğu ikiye bölünmüştü. Şimdi aynı şeyi Avrupa yapıyor ve Batı ikiye bölünüyor."³⁶²

Avrupa'yı Avrupa yapan değerlere baktığımızda temel olarak üç sacayağı olduğu görülüyor: Hristiyanlık, Yunan felsefesi ve Roma hukuku. Bu ayaklar üzerinde yükselen bazı gelişmeler ise şunlardır: Haçlı seferleri, Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler, Aydınlanma, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi, Kapitalizm. Bu gelişmelerin yaşandığı ülkeler ise genel olarak şöyledir:

Haçlı Seferleri: Hristiyan Avrupa'nın tamamına yakını

Rönesans: İtalya, İngiltere, Portekiz, Hollanda, Almanya,

Coğrafi Keşifler: İspanya, Portekiz, Venedik,

Reform: Almanya, İngiltere, Fransa, Kuzey Avrupa. Bununla birlikte Reform mezhep savaşlarının başlamasına sebep olmuş, Otuz Yıl Savaşları olarak

³⁶⁰ Arkoun, **a.g.m.**, s. 325.

³⁶¹ Arkoun, **a.g.m.**, s. 323.

³⁶² Browning, **a.g.m.**, s. 2. "Amerikalılar Mars'tan Avrupalılar Venüs'ten" diyen Robert Kagan'a göre de Avrupalıların ve Amerikalıların aynı dünya görüşünü savundukları yorumuna artık bir son vermek gerekir. ABD uluslararası siyasete anarşist Hobsçu güç siyasetinden bakarken Avrupa daha çok, uluslararası normları, kanunları, kurumları ve çok taraflı diplomatik yaklaşımları önceleyen Kantçı hukuki perspektifi kabul eder. Robert Kagan, **Paradise and Power: America and Europe in the New World Order**, London, Atlantic Books, 2003, s. 3. aktaran Browning, **a.g.m.** s. 3.

adlandırılan savaşlardan Avrupa'nın tamamı etkilenmiş ve savaş Westphalia Anlaşması ile son bulmuştur.

Aydınlanma: İngiltere, Fransa, Almanya

Fransız Devrimi: Fransa'da ortaya çıkmakla birlikte, fikirleri kısa sürede Avrupa'ya yayılmıştır.

Sanayi Devrimi: İngiltere, Fransa, Almanya

Kapitalizm: Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa, İngiltere, Belçika, Baltık ülkeleri.

Bu gelişmeler adı geçen ülkelerde başlamakla birlikte birbiri ile etkileşim içinde olan Batı Avrupa topraklarına kısa sürede yayılmış ve bu ülkelerin de katkısıyla genişlemiştir. Bu anlamda, üretici konumda olan daha Batı Avrupa'dır. Onun doğrudan kültürel nüfuzu altındaki ülkeler ise, Doğu Avrupa, ABD, İsrail, Avustralya, Yeni Zelanda, Latin Amerika'dır. İktisadi olarak Avrupa'nın yolundan gidenler, Rusya ve Japonya'dır. Sosyolojik olarak ise küreselleşme vasıtası ile, bütün dünya az ya da çok Batı'nın yaşam tarzını benimsemiştir. Bu verilerden hareketle Batı'yı şu şekilde derecelendirebiliriz.

1. Derece Batı: Batı değerlerinin büyük oranda üreticisi konumundaki Batı Avrupa'dan oluşur.
2. Derece Batı: Batı Avrupa'nın doğrudan kültürel nüfuzu altında kalan ve bu değerlerin ortaya çıkmasında katkı oranı düşük olmakla beraber onları özümsemiş Doğu Avrupa, ABD, İsrail, Avustralya, Yeni Zelanda ve Latin Amerika'yı³⁶³ kapsar.

³⁶³ Latin Amerika Avrupa değerlerini bu kategoride yer alan diğerk devletlerle aynı oranda özümsememiştir. Eğer sınıflandırmamız dört değıl de beş derece olsa, Latin Amerika tek başına üçüncü derecede yer alırdı.

3. Derece Batı: Yoğun bir sanayileşme ve teknoloji üretimi, kullanımı içerisinde olan ülkelerdir. Bu kategoride öncelikli olarak Rusya ve Japonya yer alır.
4. Derece Batı: Dünyanın geri kalanı da bu kategori içerisinde değerlendirilebilir. Küreselleşme olgusunda küreselleşenin Batı değerleri olduğunu düşündüğümüzde, bu değerler, az ya da çok, tüm dünyaya ulaşmıştır.

Eğer iç içe dört daire çizersek, her dairenin iç kısmı bir dereceyi karşılayacaktır ama her bir dairenin içindeki ülkelerin konumu eşit değildir. Kimisi dairenin merkeze yakın kısmında kimisi dışa yakın kısmındadır. Diğer taraftan bu şemanın Doğu kategorisini tamamen ortadan kaldırdığı, dünyayı Batı'dan ibaret gösterdiği de söylenebilir. Bizim amacımız, Doğu kategorisini yıkmak değil, dünyanın tamamında bir Batı medeniyeti etkisi olduğunu göstermektir. Bu şema farklı bir şekilde okunduğunda, bir ülkenin Batı olmadığı ölçüde Doğu olduğu da söylenebilir. O halde, birinci dereceden dördüncü dereceye doğru giderken Doğululuk oranı yükselir. Dördüncü derecen birinci dereceye giderken ise, Batılılık oranı yükselir ve birinci derece ülkeleri “en Batı” olarak kabul edilebilir.

Her ne kadar Batı dışı dünyayı resmederek Batı'ya ulaşmak, bunun tersine göre daha zor olsa da, Puchala'nın Batı dışı dünya üzerine düşüncelerini aktarmak, bize, Batı'nın sınırları konusunda bilgi verebilir:

Batı dışı dünya kültürel olarak Avrupa'nın ve onun kültürel alanı içerisinde bulunan Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve İsrail'in dışında kalan dünyadır. Daha karışık ve kesin bir ifadeyle, Batı-dışı dünya, bu ülkeler içerisindeki asimile olmamış Afrikalıları, Asyalıları, Ortadoğuluları, Karayiplileri ve Latinleri de içine alır. Aynı yoldan hareket edersek, Batı-dışı dünya içerisinde yaşayan burjuva tabakası ve diğer batılılaşmış veya komprador gruplar da Batı içerisine dahil olur. Buna göre Batı-dışı ve Batı

ilişkisi, Batı dışı ve Batı devletlerinin her ikisinin de bizzat içinde de yaşanabilir. Bu ilişkiyi ortaya koyan coğrafyadan ziyade kültürdür.³⁶⁴

Bu noktada, Puchala, bizim bireyselleştirilemeyeceğini iddia ettiğimiz Batı-Doğu ayrımını, tabakalar bazında düşünmektedir. Bu düşüncesiyle, bundan sonraki Doğu-Batı mücadelesinin, ülkeler arasından ziyade, ülkeler içinde yaşanacağı görüşüyle benzeşmektedir. Furumizo ise, Batılı modernite olarak ele alır ve “eğer Batı modernitenin hüküm sürdüğü yer ise, Doğu, modernitenin hüküm sürmediği yerler olarak da kabul edilebilir” der.³⁶⁵

Batılı insanın neye karşılık geldiği üzerine de bazı görüşler dile getirilmiştir. Norveçli sosyolog Johann Galtung bir kavram geliştirmiştir: Homo Occidentalis Economicus Axiomaticus, oryantalın tam karşılığı bir Homo Occidentalis. Galtung bir Batı insanı algılaması olup olmadığını ve varsa neye dayandığını altı parametreyle izah etmiştir: Batı insanının (1) mekan, (2) zaman, (3) bilgi, (4) tanrı, (5) insan-insan ilişkileri, (6) tabiat algılaması. Ona göre Batılı insanın mekan algısında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dünyanın merkezidir. Diğer bütün bölgeler bu ana bölgenin çevresidir. Tabiata bakışında insanın tabiata hakim olduğunu düşünür. İnsan ilişkilerine bakışı ise şöyledir: bir grup insan, diğerlerine göre daha üstündür; bazı insanlar diğerlerine göre daha eşittir.³⁶⁶

2.6. OKSİDENTALİZM: BİR DÜŞÜNCE TARZI MI, BİR KARŞI SÖYLEM Mİ, BİR BİLİM Mİ?

Edward Said ve daha sonra aynı eleştiri geleneğini takip eden eleştirmenlerin oryantalizmi üç düzlemde ele aldığını daha önce belirtmiştik. Bu üç düzlem; oryantalizmin akademik bir disiplin, bir düşünce tarzı ve tüzel bir kurum olmasıdır. Oksidentalizm, oryantalizm gibi, bir düşünce tarzı olarak

³⁶⁴ Puchala, **a.g.m.**, s. 129.

³⁶⁵ Furumizo, **a.g.m.**, s. 133.

³⁶⁶ Davutoğlu, **a.g.m.** s. 46.

ele alınabilir. Said'in oryantalizm için bahsettiği akademik disiplin oksidentalizmde bilim ile karşılanabilir. Oksidentalizmin tüzel bir kurum olması ise, şu an için bir hayaldir. Ahmet Mithat'ın "Avrupa'yı geçebilmek muvaffakiyetini evladımız değil, ahfadımız için düşünür isek, belki de yine istical etmiş sayılabiliriz" dediği ve isabet de buyurduğu gibi, oksidentalizmin bir tüzel kurum olarak var olabilmesini de ahfadımız için bile düşünsek acele etmiş sayılabiliriz. Bizim cevabını aradığımız soru şudur: oksidentalizm bir düşünce tarzı mıdır, bir karşı söylem midir, bir bilim midir?

2.6.1. Düşünce Tarzı Olarak Oksidentalizm

Oksidentalizmin düşünce tarzı oluşundan kastımız, oksidentalizmin Doğulu insanın Batı tasavvurunu nasıl yönlendirdiğidir. Diğer bir deyişle bir Doğulun Batı üzerine konuşurken zihninde barındırdığı basmakalıp düşünce ve önyargılar oksidentalizmi bir düşünce tarzı kılar. Bu boyutuyla oksidentalizm, sosyal psikolojinin uluslararası/medeniyetler arası boyut kazanmış halinin bir yansımasıdır. Bu basmakalıp düşüncelerin ve önyargıların doğru veya yanlış olması önemli değildir. Batı denildiğinde ona tapanlar da çıkacaktır, onu karalayanlar da. Önemli olan tapınmanın, karalamanın ya da ikisi arasında herhangi bir yerde bulunmanın dayanağının ne olduğudur. Örneğin Birleşik Devletleri birinin zihninde "büyük şeytan" diğerinin zihninde "rüyalar ülkesi" kılan nedir? Neden Batı denildiğinde ortalama bir Doğulun zihninde bencil, paragöz, maneviyatsız, ahlak yoksunu, disiplinli ama ruhsuz makine figürü belirmektedir?

Düşünce tarzı boyutu oksidentalizmin en ilkel halidir. İlkeldir, çünkü test edilmemiş, araştırılmamış olan veriden hareket eder. Bir anlamda, bilgi sahibi olmadan edinilmiş fikirdir. Zihinde kalıplaşmıştır ve değişmesi çok zordur. Oksidentalizmin düşünce tarzı boyutu, bilim boyutunun zıttı olarak da düşünülebilir. Fakat bu zıtlık arada bir kopukluk olduğu anlamına gelmez çünkü düşünce tarzı olarak oksidentalizmin verileri bilim olarak

oksidentalizmin hipotezleri olabilir. Bilim olarak oksidentalizm -tek kaynak olmasa da- düşünce tarzı olarak oksidentalizmin verilerinden faydalanacaktır. O halde, düşünce tarzı olarak oksidentalizmin evrilerek bilimsel oksidentalizme dönüşmesi beklenilebilir.

Doğulunun Batı'ya bakışını yansıtmaması anlamında, oksidentalizmin bir ideoloji olduğu da iddia edilir.³⁶⁷ İdeolojiyi, olaylara/olgulara bakışımızı şekillendiren inançlar ve fikirler bütünü olarak tanımladığımızda, oksidentalizm de kısmi bir ideoloji kabul edilebilir. Kısmidir, çünkü tüm hayata yönelik bir bakış açısı getirmez. Oksidentalizm, sadece Batı'ya bakış açımızı şekillendirir. Oksidentalizmin kendimize bakışımızı da şekillendirdiğini söylesek bile, bu şekillendirme çok boyutlu (hukuki, bilimsel, felsefi, dini, ahlaki, estetik) değildir ve ikilem (Doğu-Batı ya da biz-onlar) üzerinden hareket eder. Böylesine bir kısmiliğin de, onu ideoloji olmaktan çıkaracağı aşikardır.

2.6.2. Karşı Söylem Olarak Oksidentalizm

Xiaomei'nin de belirttiği gibi, oryantalizm ve oksidentalizm ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın bir güç ilişkisini ortaya koyar.³⁶⁸ Bu güç ilişkisi içerisinde oryantalizmin iktidara atfı daha fazladır. Oksidentalizm ise, henüz kimliğini aramaktadır. Oryantalizm, uzun tarihi içerisinde söylemini oluşturmuştur, oksidentalizm ise söylemini inşa sürecindedir ve tamamlamamıştır. Bir karşı söylem olduğu sürece de tamamlayamayacaktır. Brunner, söylemi şu şekilde tarif etmektedir:

Söylem, sosyal şartları pasif olarak yansıtan değil, zaman içinde sosyal bilgi akışını yapılandıran ve organize eden bir telaffuz pratiğidir. Söylemler, en azından belli bir zaman periyodu içinde, kavramsal çerçeveleri sabitleme girişimleridir. Böylece, verili bir sosyal bağlamdaki bilginin düzenini

³⁶⁷ Vlassopoulos, a.g.e., s. 1.

³⁶⁸ Chen, a.g.e., s. 48.

kurumsallaştırmaya yardımcı olur. Bilgi inşa edilir, yapılandırılır ve sosyal olarak inşa edilmiş sembolik düzen içinde devam eden sürece karşı konulur. Bunlar sadece sembolik olarak kalmazlar, söylemsel ve söylem dışı pratiklerle etkili bir şekilde ilişki içinde bulunurlar.³⁶⁹

Brunner'in tanımından, söylemin iki önemli özelliği çıkmaktadır: sistematik bir bakış açısı kazandırması ve zaman içinde bir birikim gerektirmesi. Söylem birinci haliyle düşünce tarzının üzerinde, ikinci haliyle bilimin altındadır. Düşünce tarzının üzerinde olması basmakalıplılığı aşmış olmasındandır. Ayrıca düşünce tarzı daha pasifken, söylem ona nazaran aktiftir ve bir nesneye yöneltilmiştir. Bilimin altında olması ise, birikiminin tamamının bilimsel araştırma ve gözleme dayanmamasındandır. Ne söylem ne de karşı söylem, bir anda ortaya çıkmazlar çünkü tek bir kişi tarafından üretilmezler. Konu, Doğu ve Batı gibi iki büyük blok olduğunda ise, tek bir nesil/hareket/ülke tarafından da üretilmesi söz konusu değildir. Furumizo, Batılı söylemin ortaya çıkışını şu şekilde anlatır:

Avrupa için Doğu bilinmeyen bir yerdir ve tehdidin sembolüdür. Bu tehdidi azaltmanın en etkili yolu da Doğu hakkında bir kurgu yaratmaktır... Avrupalılar burada durmadılar ve kurgunun yanında Doğu'yu anlatan metinler yazmaya başladılar. Akademik camia ve bazen devletler de bu sürece destek verdi. Daha da önemlisi bazı metinler bilgi sunmaktan ziyade, görmek istediklerini gerçek olarak yazıyorlardı. Zamanla bilgi ve gerçek bir gelenek üretti, ya da Foucault'un deyişiyle söylemi.³⁷⁰

Furumizo'nun belirttiği anlamda ciddi bir söylemin oluşturulabilmesi için, akademik düzeyde ve devlet düzeyinde bir destek şarttır. Bu da oksidentalizmin tüzel bir kuruma duyduğu ihtiyacı ortaya koymaktadır. Aksi takdirde oksidentalizm daha küçük çaplı bir karşı söylem olarak kalacaktır.

³⁶⁹ Claude Brunner, "Discourse – Occidentalism – Intersectionality Approaching Knowledge on 'Suicide Bombing', **Political Perspectives**, 2007, Vol 1 (1), s. 2-3.

³⁷⁰ Furumizo, **a.g.m.** s. 132.

Said'in kullanmış olduğu Foucaultcu söylem, verili bir nesneyi tanımlayan metin yığını değil, o objenin inşa edilmesi olarak anlaşılmalıdır.³⁷¹ Oryantalizm Doğu'yu inşa edebildiğine göre, –Foucaultcu anlamda– söylemdir. Oksidentalizmin yapmaya çalıştığı ise, Batı'yı anlamaktır ve şu an için Batı'yı inşa etmek gibi bir amacı yoktur. Doğu'yu inşa etmek Doğuyu Doğululaştırmak ise, oksidentalizmin söyleminin de Batıyı Batılılaştırmaya yönelmesi gerekecektir ki, oksidentalizmin ben ve öteki algısı ve ötekini inşa etmek yerine öteki olarak bırakma kararlığı/prensibi, bu duruma engeldir. Diğer taraftan, bir karşı söylemin bunu başarması da olası değildir. Söylem, 'ben'in özgüvenine sahiptir ve etkileme özelliği vardır. Karşı söylem ise, başka bir söylemin etkisi altında geliştirilir. Karşı söylem daha ziyade ötekinden hareket eder ve 'ben'i korumaya yönelir. Diğerini etkilemesi için söylem düzeyine erişmesi gerekir. Bu etkileme inşa etmek anlamına gelmemelidir. -Said üzerinden okunan- Foucault'cu söylemde³⁷² bilgi-iktidar (knowledge-power) ilişkisini, bilgi-güç olarak tercüme edersek, oksidentalizmde bu güç iktidara değil dengeye yöneliktir.

Konuyu açıklığa kavuşturma adına, üç kavramı tekrar ele alalım; oryantalist söylem, (oksidentalist) karşı söylem ve oksidentalist söylem. Oryantalizmin söylemi bilgi-iktidar üzerine kuruludur ve ötekini inşa eder. Oksidentalizmin karşı söylemi oryantalist söylemine karşı koymaya çalışır. Oryantalizmin söylemi, "ölkeleri baskı altında tutan emperyalist-sömürgeci kültürün çıkarları, arzuları ve gereklilikleri üzerinden şekillenmiştir."³⁷³ Oksidentalizmin karşı söylemi ise, oryantalist söylemin meşruiyetini sorgular, emperyalizm ve sömürgeciliğin karşısına (ki bu sadece fiziksel değil kültürel/zihinsel bir emperyalizm ve sömürgeciliktir) kendi değerlerini koyar ve 'efendi'ye benzemeyeceğini, kendisi olarak kalmak istediğini ilan eder ama bu ilan tepkiseldir ve efendinin etkisi üzerine ortaya çıkar. Oksidentalist

³⁷¹ Michiel Leezenberg, "Edward Said, Michel Foucault en de Islam", **Eutopia**, Issue 6, 2003, pp. 73-77. **aktaran** Woltering, **a.g.e.**, s. 20.

³⁷² Burada, 2Said üzerinden okunan Foucault'cu söylem' ile, Doğu-Batı arasındaki güç ilişkisine uyarlanmış, ötekini inşa eden söylemi kastediyoruz.

³⁷³ Woltering, **a.g.e.**, s. 21.

söylem ise, karşı söylemin zayıflaması ile başlar. Özellikle fiziksel etki (işgal-sömürü) azalmıştır ve 'ben', kendisini daha rahat ifade etmektedir. Oksidentalizmin bilimsel boyutu bu sürecin önemli bir parçasıdır. Oksidentalizmin söylemi bilgi-güç üzerine kurulmuştur, dengeyi kurmaya/korumaya ve diğerini tanımaya çalışır.

2.6.3. Bilim Olarak Oksidentalizm

Oksidentalizm bir bilim olmakla beraber, bilimsel çalışmalar bazında birikimi çok zayıftır. Oksidentalizm bilimliğine en çok vurgu yapan isim Hasan Hanefi'dir. Nitekim bu konu üzerine yazmış olduğu kitabının ismi de, "Oksidentalizm Bilimine Giriş"tir. Hanefi'ye göre Doğu ve Batı arasındaki güç dengeleri değişmeye başlamıştır. Oksidentalizmin bir söylem olarak ortaya çıkması bile dengenin bozulmaya başladığının bir göstergesidir. Bu değişim sonucunda, yüzyıllar boyunca Batının çalışma nesnesi olan Doğu, özne haline gelecek ve Batı'yı çalışma nesnesi haline getirecektir. Bu ise, oksidentalizm biliminin çalışmaları sayesinde başarılabacaktır.

Hanefi'ye göre, oksidentalizm, araştırdığı nesnesiyle, kullandığı metotlarla ve amaçlarıyla birlikte bir bilimdir. Oksidentalizm, Doğu'lu öznenin, kendi bağımsızlığı için üretim gerçekleştirmesidir. Hanefi, yeni bir bilim olan oksidentalizmin iki tür bilimsel veri kaynağı olduğunu ifade eder. Birincisi, Avrupa kültürünün, Üçüncü Dünya'nın entelektüelleri tarafından, basit sezgiler ve varoluşçu tepkiler veya bilimsel analizler ve kanıtlanabilir argümanlar temelinde eleştirilmesidir. Avrupa bilincinin eleştirisinin ikinci kaynağı ise, Batı'nın bizzat Avrupalı düşünürler ve filozoflar tarafından eleştirilmesidir. Rousseau'nun sanatları, bilimleri, edebiyatı ve bunların sosyal etik ve birey üzerindeki negatif etkilerini eleştirmesi, Spengler'in Batı'nın düşüşünü deklare etmesi, Max Scheler'in değerlerin ters yüz olduğunu ifade etmesi, Nietzsche'nin 'Tanrının ölümü'nü, Derrida'nın 'insanın ölümü'nü ve Barthes'in 'Yazarın ölümü'nü ilan etmeleri bunun örnekleridir.

Hanefi'ye göre, içeriden ve dışarıdan bu çift yönlü ispat, bir bilim olarak oksidentalizmin mevcut verilerini oluşturmaktadır.³⁷⁴

Oksidentalizmin bilimsel birikiminin artırılması gerektiğini Hanefi, Mukaddime'de, oksidentalizm hakkındaki düşüncelerini beyan ettikten sonra, kitabın çok büyük bir bölümünde Batı düşünce tarihi anlatmıştır. Böylesine önemli bir kitapta Batı düşünce tarihine bu kadar uzun yer verilmesi, Hanefi'nin, Batı'yı çalışma nesnesi haline getirmeye, onun düşüncesini incelemekle başladığı izlenimi vermektedir. Wahyudi ise, bu duruma tepki gösterir:

Üniversite ve halk kütüphaneleri Batı düşünce ekolleri üzerine çalışmalarla dolu iken, Mukaddime'de olduğu gibi, Batı düşüncesini çalışma nesnesi haline getirmek yeni bir bilim olarak görülemez. Bu bağlamda, Hanefi'nin oksidentalizmi, bir bilimden ziyade, ideoloji temelli bir vaazdır.³⁷⁵

Wahyudi'ye bu konuda katılmak gerekiyor. Oksidentalizm Batı düşüncesini incelemek ve eleştirmekse, Batılılar halihazırda bunu yapmıştır ve yapmaktadırlar. Oksidentalizm, kendi düşüncesi ile karşılaştırarak Batı düşüncesini incelerse bir fark yaratmış olur ama yine de, bu onu bir bilim yapmaz çünkü Batı, düşünceden ibaret değildir. Yüzyıllardır süren düşünce geleneğinin pratikteki yansımaları göz ardı edilemez. İncelenmesi gereken teori-pratik ilişkisi, teorinin pratiğe nasıl yansıdığı, nasıl bir yaşam tarzı, medeniyet ortaya çıkardığıdır.

Muharrem Kılıç ise, oksidentalizmin karşı söylem geleneğine karşı İbn-i Rüşd'ün ilim geleneğini savunur. Kılıç'a göre, karşı söylem kördür ve kontrolsüz bir refleks üretimidir. Ötekinin ürettiklerini görmezden gelir. Oysa İbn-i Rüşd'e göre, ilimde bizden öncekilerin ne söylediğine bakmak bize vaciptir, farklı dinlere mensup olmamız bizi bu vucubetten müstağni kılmaz.

³⁷⁴ Hanefi, "From Orientalism to Occidentalism"

³⁷⁵ Wahyudi, **a.g.m.**, s. 242.

Hiçbir disiplin bir kişi tarafından ortaya konamaz, farklı katkıları gerektirir.³⁷⁶ Karşı söylemin refleksliği doğrudur ama her karşı söylem kör ve kontrolsüz değildir. Ayrıca ötekinin ortaya koyduklarının üzerini örtmeye çalışmayabilir de. Bununla birlikte, karşı söylemin çoğu zaman bilimsellik kaygısı taşımadığını da ifade etmek gerekir çünkü daha ziyade sonuç odaklıdır. Her ne kadar, amaca götüren her yol mübahtır anlayışından hareket etmese de, bilimsel veriden ziyade imajdan beslenir. O halde, oksidentalizmin karşı söylem geleneğine karşı oksidentalizmin bilimini, İbn-i Rüşd'ün ilim geleneği çerçevesinde savunmak daha makul olacaktır.

Nasıl ki Said, oryantalizmi, bir düşünce tarzı, akademik bir disiplin ve tüzel bir kurum olarak ele alıyorsa, bize göre de oksidentalizm, düşünce tarzı, karşı söylem ve bilim olarak üç düzlemde ele alınabilir. Hatta, aralarında bir hiyerarşi kurmak da mümkündür. Daha önce de belirttiğimiz üzere düşünce tarzı boyutu oksidentalizmin en ilkel halidir. Başka bir söylemin etkisi/tehdidi altında karşı söyleme dönüşür. Oksidentalizmin karşı söylemi, bir yandan kendisine yöneltilen söylemin tezlerini çürütmeye çalışırken, diğer yandan da kendi tezlerini ortaya koyar. Güç dengesi Doğu lehinde bozulduğunda ve (Batılı) söylemin etkisi azaldığında ise, oksidentalizm bilim ile desteklenmiş olan kendi söylemini ortaya koyar. Burada altı çizilmesi gereken nokta, oksidentalizmin herhangi bir boyutunun diğer bir boyutu dışlamayacağıdır. Yani bu üç boyut aynı anda var olabilir. Örneğin aynı zaman dilimi içerisinde bir vatandaş Batı'nın basmakalıp bir imajını zihninde taşıırken, bir hareket lideri belirli bir literatüre dayanarak Batı'yı eleştirebilir, bir bilim adamı da Batı'yı bilimsel olarak inceleyebilir. Hatta (dördüncü boyut olarak) bir siyasetçi de, oksidentalizmin ortaya koydukları doğrultusunda bir devlet politikası geliştirerek, onun tüzel bir kurum olarak inşa edilmesine katkıda bulunabilir.

³⁷⁶ Kılıç, a.g.m., s. 132-133.

2.7. OKSİDENTALİZME YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Oksidentalizm üzerine çok fazla eleştiri yapılmakta ve bu eleştirilerde oksidentalizmin başarılı olamayacağına dair görüşler ağırlık kazanmaktadır. Oksidentalizm konusundaki bu karamsarlığı bozmaya çalışan ise, Hanefi'nin iyimserliğidir. Eleştirilerde kimi zaman doğrudan oksidentalizmin kendisi, kimi zaman da Hanefi'nin oksidentalizmi hedef alınmaktadır.

Oksidentalizme yöneltlen en önemli eleştirilerinden birisi oksidentalizmin aslında tersinden bir oryantalizm olduğudur. Batı tarafından şekillendirilmiş olan Batı dışı toplumların, Batı incelemelerinde bu şekillendirilmişlikten kurtulamayacağı ve nihayetinde Batılı söylemi tekrarlamaktan ileri gidemeyeceği iddia edilir. Bu düşünceye göre doğrululaştırılmış Doğu gözlüğünün sisli camlarından bir Batı okuması yapmayı tasarlamak mümkün değildir. Eleştiri bir bakıma haklıdır, çünkü oksidentalizm olarak nitelendirilebilecek bazı girişimler Batı'yı ve Doğu'yu yine Batı üzerinden okumuş, Batı'ya karşı çıkarken bile Batı'nın kavramlarını kullanmışlardır. Kendi toplumunun da Batı değerleri üzerinden okunması ise tersinden oryantalizmin farklı bir boyutudur. O halde, biz konuştuğumuz zaman başkasının sesinin çıkması sorgulanması gereken makul bir eleştiridir. Bugüne kadar oksidentalizm üzerine ortaya konan düşünceler bu eleştiriye net bir cevap vermemektedir. Oysa, bizim önerdiğimiz oksidentalizmin öncelikli çalışma alanı öteki değil 'ben'dir. 'Ben'i ortaya koyan oksidentalizm, Batı'nın gözlüklerini çıkaracak, hem kendi toplumuna hem de Batı toplumuna kendi gözlükleriyle bakacaktır. İşte o zaman kendini tanımanın ve kendi kavramlarını kullanmanın özgüveni ile fonksiyonunu daha doğru bir şekilde ifa edecektir.

Bu konu ile paralel olarak, kendi medeniyetimizi ortaya koymadan oksidentalizmi kuramayacağımız eleştirisi de gelmektedir. Aydın bu eleştiriye “kendi medeniyetimizi kurabilseydik, zaten oksidentalizm diye bir kaygımız

olmazdı, bizim değerlerimiz bize yeterdi”³⁷⁷ diye cevap verir. Yazara kısmen katılmak mümkün olmakla birlikte, iki noktayı eklemek gerekiyor. Birincisi, kendi medeniyetimizi ortaya koyacak olan zaten oksidentalizmdir. İkincisi ise, kendi medeniyetimizi ortaya koyduktan sonra oksidentalizmin görevinin bitmeyecek olmasıdır.

Şevket Yavuz’a göre oksidentalizmin iki büyük sancısı vardır: ötekini nesneleştirip statikleştirmesi ve ötekinin dini alanının kadastralaştırılmasıdır.³⁷⁸ Oksidentalizmin ötekini statikleştirdiği iddiası farklı yazarlar tarafından da dile getirilmiştir.³⁷⁹ Aslında bu iddia daha ziyade oryantalizme yöneltilmiştir fakat oksidentalizmin de aynı yanılsa düştüğü ifade edilmektedir. Oksidentalizmin ötekini nesne olarak görmesi normaldir ama bunu yaparken Batı’nın özneliğini unutmaması gerekir. Batı’yı nesne olarak görmek, onu öznelikten çıkarmaz. Belli bir zaman noktasında Batı’nın fotoğrafını çekebiliriz ama biz elimizdeki fotoğrafı incelerken Batı başka bir fotoğrafa dönüşecektir. Değişimin hızlı yaşandığı bir toplumu statikleştirmek mümkün değildir. Batı’yı statikleştirmek aslında kendi bakış açımızı statikleştirmektir. Batı’nın sosyolojik olarak değil de, mantalite olarak statik olduğu iddiası biraz daha makul gelse de, bu da doğru değildir. Danimarkalı filozof Sören Kierkegaard’ın “biz her an Hristiyan oluyoruz”³⁸⁰ sözünde olduğu gibi, Batı her an Batı olmaktadır. Ya da güncel söylemiyle, her an modernleşmektedir ve modernlik statik değildir. Bununla birlikte Batı coğrafi, kültürel, sosyolojik olarak statikleştirilmektedir. Oysa, Batı bunların hiçbirisinde homojen değildir. Batı’nın içerisinde onlarca dil, kültür, inanç, ideoloji barınmaktadır. Batı’yı homojenleştirmek onu ötekileştirmenin kaynağıdır, sloganiktir ve kolaycılıktır. Bu konunun geçmişine yönelik olarak Aktay bize şu bilgiyi vermektedir:

³⁷⁷ M. Aydın, **a.g.m.**, s. 372.

³⁷⁸ Ş. Yavuz, **a.g.m.**, s. 119.

³⁷⁹ Bkz. Rhoda Howard, “Occidentalism: Human Rights and the Obligations of Western Scholars”, **Canadian Journal of African Studies**, 29(1), 1995, s. 110-126. **aktaran** Shih, **a.g.m.**, s. 2. ve Mamadouh, **a.g.m.**, s. 2.

³⁸⁰ Sören Kierkegaard, **The Present Age**, New York, 1962, **aktaran** Attas, **a.g.e.**, s. 28.

Müslümanların fetih güdüsüyle hareket ettikleri dönemlerde hiçbir zaman Doğu-Batı eksenli bir dünya algısı olmamıştır. Ama kimi zamanlarda bir Frenk algısı olmuştur. Frenkler de ilelebet Frenk kalacak gibi görülmemiştir. Eninde sonunda Allah'ın dinine girecek olan Ehl-i Kitap'tan olan insanların oluşturdukları bir dünyadır Avrupa dünyası. Hatta denilebilir ki, ne Emevi-Abbasi döneminde ne de Selçuklu Osmanlı döneminde bütüncül bir Avrupa veya Batı dünyası algısı oluşmuştur. Batı parçalı, bölünebilir, her bir bölümüyle ayrı ayrı ilişki kurulabilir olarak görülmüştür.³⁸¹

Bölünebilir Batı algısına Osmanlı İmparatorluğu güzel bir örnek teşkil etmektedir. Osmanlı, homojen bir Batı algısı taşımamış ve ilişkilerini devletler bazında yürütmüştür. Bunun tersi bir durum zaten stratejik olarak hatadır. Çünkü söylemsel olarak bütünleştirdiğiniz 'öteki', size karşı onu ötekileştirdiğiniz ortak paydada birleşecektir. Haçlı Seferleri bunun güzel bir örneğidir. Doğu tarafından, her ne kadar parçalı bir bütün olarak görülse de, söylemsel olarak, Hristiyanlık temelinde tanımlanan Avrupa'nın, Hristiyanlık ortak paydasında birleşerek Haçlı Seferleri düzenlemesi şaşırtıcı değildir.

Bu konuyla paralel olan diğer bir husus, Batı'yı Hristiyanlığın içine hapsetmektir. Oysa Hristiyanlık Batı'nın üç temel ayağından sadece biridir ve tek başına Batı'yı yansıtmaya yetmez. Ayrıca, Hristiyanlığın kendisi de katı bir yapı değildir. Hristiyanlığın mezhepleri arasındaki farklılık, bizim sadece farklı ekoller olarak niteleyebileceğimiz mezheplerimizden daha derindir; öyle ki din içinde din olarak bile nitelenebilir. Bu farklılığı bir kenara bıraksak bile, Batı ile Hristiyanlığın aynileştirilmesi yanlıştır. Batı ile Hristiyanlığın aynileştirilmesi yalnızca bir slogan olarak kullanılabilir ama bir bilim olarak oksidentalizm, Batı'nın bileşenlerini daha net ve gerçekçi şekilde ortaya koymalıdır.

Oksidentalizme yöneltilen farklı bir eleştiri, oksidentalizmin, mevcut haliyle yol göstericilikten uzak olduğu, bir başka deyişle metodolojisinin net bir şekilde ortaya konmadığıdır. Kutluer, bu sorunu şu şekilde tasvir eder:

³⁸¹ Aktay, **a.g.m.**, s. 429.

Hepimiz modernliğin ürettiği süreçlerin içindeyiz ve oksidentalizm bu süreçlerin Batılı vasfını öne çıkarmakta ve fakat onların dışına nasıl çıkacağımızı bize öğretmemektedir. Bu yaklaşım içinde kuyuya düşeni almak için kuyuya inmek zorundayız ve kuyudan tekrar nasıl çıkacağımızı bilmiyoruz.³⁸²

Kaplan da, bizim kendimiz olarak var olamadığımızı, Batı'nın tarihi içinde sürüklendiğimizi ve kendimiz olmanın ne demek olduğunu bile bilmediğimizi ifade eder. Yazarın eklediği diğer bir nokta ise, kendisini hayatın merkezine yerleştiren tanrısal anlamda bir özne olmadığımız, hayatın merkezine kendimizi değil de, Allah'ı yerleştirdiğimiz için oksidentalizmi kuramayacağımızdır.³⁸³ Oksidentalizmin metodolojisini tam anlamıyla kuramadığı doğrudur. Bu durum, oksidentalizm çağrısına yeterince cevap verilmemesinden kaynaklanmaktadır. Oksidentalizm ihtiyaca binaen doğmuştur ve her ülkenin kendi ihtiyaçları temelinde oksidentalizmini geliştirmesi gerekmektedir. Her ne kadar Batı'nın söylemi genel olarak Doğu üzerineyse de, her ülkenin Batı ile temas tecrübeleri farklıdır. Oksidentalizm üzerine yeteri kadar eğilim gösterildiğinde metodoloji sorunu da çözülecektir. Oksidentalizm konusunda diğer bir yanılgı, oksidentalizmin ötekileştirdiği/ötekileştireceği inancıdır. Oysa bizim savunmuş olduğumuz oksidentalizmde öteki yoktur, diğeri vardır. Kendimizi hayatın merkezine konumlandırarak tanrısal bir özne olmaya inancımızın izin vermediği doğrudur ama oksidentalizmin savunduğu öznellik de, merkeze konumlanmış tanrısal bir özne değildir. İnsanların farklı dil ve ırklara sahip kavimler olarak farklı coğrafyalarda yaratılmış olduklarına inanıyorsak, ontolojik bir ötekiliği kabul etmemiz mümkün değildir. Vasıfların da değişebildiğini bildiğimize göre, oksidentalizmin değişmez bir ötekisi yoktur. Bu noktada, illa ki bir ötekine ihtiyaç duyan oryantalist söylemin metodolojisi bizi yanıltmamalıdır çünkü oryantalizmin hareket noktası 'öteki' iken, oksidentalizmin hareket noktası 'ben'dir.

³⁸² Kutluer, **a.g.m.**, s. 451.

³⁸³ Kaplan, **a.g.m.**

Bir başka eleştiri, Asya'nın Müslüman olmayan diğer toplumlarındaki benzer Batı karşıtı fikri ve siyasi akımların göz ardı edilmesidir.³⁸⁴ Bu eleştiri İslami oksidentalizme yöneltilmiş bir eleştiridir. İslami oksidentalizmin İslam'ı Ortadoğu'ya hapsetmesi yanlış olacaktır. Asya ve Afrika'nın her yerinde Müslümanlar tarafından Batı'ya karşı geliştirilen karşı söylemler incelenmelidir. Bunun yanında Batı coğrafyasının içinde yaşayan Müslümanların düşünceleri çok daha önemlidir çünkü bizzat Batılı yaşam tarzının içinde yer almakta ve dolayısıyla Batı'yı daha iyi tanımaktadırlar. Bu bilgi kaynağının biraz daha geliştirilmesinde fayda vardır. Batı'ya karşı bir söylem geliştirenlerin, illa ki Müslüman olmaları gerekmez. Hanefi'nin Batı'ya karşı Batı içinden gelen eleştirilerin oksidentalizmin veri kaynağı olabileceği düşüncesinde olduğu gibi, Batı'ya karşı İslam dünyası dışından getirilen eleştirilerin de veri kaynağı olarak alınması gerekir.

Oksidentalizme yönelen önemli bir eleştiri de Doğu-Batı ikilemini kabul etmesidir. Taş, ikilemin ortaya çıkmasını şöyle açıklar:

Daha önce bir takım medeniyetlerden söz ederken Mısır medeniyeti, Çin Medeniyeti gibi ya belli bir coğrafyaya bağlı medeniyetlerden ya da Yunan medeniyeti, Pers medeniyeti, Sümerlerin medeniyeti gibi belli bir ırka bağlı medeniyetlerden bahsetmek mümkün iken, Fransız İhtilali, Aydınlanma ve özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nden sonra değişen paradigma ile birlikte dünya kültür ve medeniyetleri batı-doğu şeklinde ikiye indirgenmiştir.³⁸⁵

Küçük'e göre, Doğu ve Batı'nın Arapça karşılıkları olan şark ve garp, epistemolojik olarak coğrafyaya işaret etmemektedir. Arapça'da şark, karışmak, bulanmak, ortaya çıkmak, aydınlanmak manalarında iken, garp sözcüğü de uzaklaşmak, bilinmemek manalarına gelmektedir. Şark sözcüğü doğuşu ve aydınlığı, garb sözcüğü kayboluş ve karanlığı sembolize etmektedir. Bu bilgi İslamileştirildiğinde ise, aydınlanmanın kaynağı olarak

³⁸⁴ C. Aydın, **a.g.m.**, s. 107-108.

³⁸⁵ Taş, **a.g.m.**, s. 175.

Allah'ın nuru görülmektedir.³⁸⁶ Şark ve garbı bu manada kullandığımızda, Müslümanlar hiçbir zaman garblı olamayacak ve haritada Avrupa'yı nasıl konumlandırırsak konumlandırılim, hiçbir zaman şarkta yer alamayacaktır. Bizce de, Doğu ve Batı kategorizasyonunun aşılması gerekmektedir. Biz, Batı kelimesi ile, Hristiyanlık, Roma hukuku ve Antik Yunan felsefesi üzerinde yükselen, Ortaçağı, Rönesansı, Reformu, Aydınlanmayı, Sanayi Devrimini ve Fransız İhtilali'ni yaşamış, tüm bu süreçler sonucunda kendi değerlerini oluşturmuş ve bu değerler doğrultusunda da kendi yaşam tarzını ortaya koyabilmiş bir fenomeni kastediyoruz. Bu Batı, katı değil, esnektir. Batı olabilmek için bu değerlerden hiç birisi, olmazsa olmaz değildir. Yani bütün süreçlerin yaşanması gerekmez, önemli olan benimsenmesi ve hayata aktarılmasıdır. Benimseme ve yaşama sürecinin de, kendiliğinden gerçekleşmesi gerekir. Aksi takdirde Batıdan değil, Batılılaşmış olandan söz etmiş oluruz. Doğu ile kastımız ise Batı olmayandır. Doğunun, Batı'nın haiz olmadığı, değersel bir ortak paydası yoktur; tek ortak paydası Batı dışlıktır ki Batı dışı olmak bir değer değildir. Doğu, kader birliğinin ürünüdür de diyebiliriz. Kaderi ise, Batı'nın işgaline ve sömürüsüne maruz kalmaktır. Eğer işgal ve sömürüler olmasaydı, muhtemelen Doğu ve Batı kategorilerinden bahsetmeyecektik. Her şeye rağmen bu kategorizasyonu aşmamız gerekir. Dünyayı medeniyetler olarak algılamak daha doğru olacaktır. Örneğin, İslam medeniyeti her ne kadar Doğu-Batı kategorizasyonunda Çin medeniyeti ile birlikte Doğu'da yer alsada, aslında tarihsel olarak ve kültürel etkileşim olarak Batı medeniyetine daha yakındır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Batı daha belirli bir blok iken, Doğu fazlasıyla dağınıktır. Bunun sebebi Batı'nın bir medeniyeti yansıtmasıdır. Batı dediğimiz aslında Avrupa medeniyeti ve bu medeniyetin havzalarından ibarettir. Doğu ise medeniyeti değil medeniyetleri yansıtmaktadır. O halde –aslında Avrupa medeniyetini kastettiğimiz için- Batı kelimesinin kullanılmasında bir sakınca yoktur. Sakıncalı olan Doğu kavramının kullanılmasıdır. Sanki özgül hiçbir değerleri

³⁸⁶ Ahmet Küçük, “Kur'an'da Doğu-Batı ve Aydınlanmanın Kaynağı”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 190.

yokmuşçasına diğer bütün medeniyetleri Doğu kavramı içerisine sıkıştırmak doğru değildir. Bu şekilde kullanıldığında Doğu, küçültücü bir anlama da gelmektedir. Bu yöndeki eleştiriler haklıdır çünkü bizler için Doğu-Batı ikileminden hareket etmek, kendimizi Batı'ya göre tanımlamaktır ki, bu da Batı'yı ötekileştirmek anlamına gelir. Aslında Batı'yı ötekileştirirken, kendimizi de hiçleştirmektedir. Doğu; yani Batı'nın dışında olmaktan başka hiçbir vasfı olmayan bir yığın. O halde, Doğu-Batı ikilemini terk etmeli, kendimizi daha iyi yansıtabileceğimiz, kendi değerlerimizi ortaya koyabileceğimiz ve sınırlarını (esnek de olsa) çizebileceğimiz medeniyetler üzerinden hareket etmeliyiz.

Oksidentalizme yöneltlen bu eleştirilerin yanında onun kurucusu sayılabilecek Hasan Hanefi'nin Oksidentalizm anlayışına da bazı eleştiriler gelmektedir. Hanefi'ye Arap dünyasından gelen eleştirileri Yudian Wahyudi, "Hasan Hanefi'nin Mukaddimesi'ne Arap Dünyasının Cevapları" (Arab Responses to Hasan Hanefi's Muqaddima fi 'ilm al-Istighrab) isimli makalesinde ele almıştır. Wahyudi, eleştiri kaynağı olarak özellikle Mahmud Emin Alim'in "*Mevakıf Nakdiyye mine't-Turas*", Salah Kansuva'nın "*Kirae Muhtelife li İlmi'il İstigr'ab*", Ali Harb'in "*Nakdu'n-Nass*" ve Nahid Hattar'ın "*et-Turas, el-Garb, es-Sevra: Bahs havle'l-Asale ve'l Muasıra fi Fikri Hasan Hanefi*" isimli eserlerini kullanmıştır. Bu Arap düşünörlere göre, Hanefi'nin oksidentalizmi inşa ederken yaptığı temel yanlışlar şunlardır:

1. Oryantalizmin ben-öteki ayırımından hareket etmesi,
2. Oryantalizmin metodolojisini kabul etmesi,
3. Tersinden oryantalizm tuzağına düşmesi,
4. İslam'ı dinamik görürken, Batı'yı statikleştirmesi,
5. Oksidentalizmi bilim olarak ortaya koyarken, bilimsel olmayan ifadelerle başvurması,
6. İslami retoriğin aktif kavramları yerine, Batı kökenli kavramları kullanarak, oryantalist bir tavırla İslam'a yukarıdan bakması.

Wahyudi, Hanefi'nin eserinde ortaya koyduğu gibi, Batı düşüncesi çalışmanın bizleri Batı'dan özgürleştireceğine inanmamaktadır.³⁸⁷ Aydın'a göre, Batı sadece bir bilgi birikimi değil; bir metot, bir bilimsel zihniyet ve aynı zamanda bir iradedir.³⁸⁸ Bu düşüncelere destek veren Arlı'ya göre de, oryantalizm (Batı) sadece bir söylem değil aynı zamanda bir tüzel kurumdur; bu sebeple, oksidentalizmin ontolojik ve epistemolojik meydan okumasıyla alt edilemeyecektir.³⁸⁹

Hanefi, kendisine yönelik eleştirilere cevap vermeye geçmeden önce iki bakış açısı hakkında bilgi verir. Bunlardan birisi, geçmiş bugünden okuyan Batı taraftarları, diğeri ise, bugünü geçmiş üzerinden okuyan kadim miras taraftarlarıdır. Birinci tutum geçmiş tamamen terk edip bu çağın gereklerine göre yaşamak, ikincisi ise içinde bulunulan çağın gereklerini göz ardı edip, bugünü geçmişin gerekleri üzerinden yaşamaktır. Birinci cephe, mirastan yenilenmeye (gelenekten modernleşmeye) geçiş; ikinci cephe, yenilenmeden mirasa (modernleşmeden geleneğe) dönüştür. Birinci cephe, 'ben'i ötekinin gözünden görmek; ikinci cephe, 'öteki'ne benin gözünden bakmaktır. Birinci cephe, çağdaşlaşma; ikinci cephe, köktenciliktir.³⁹⁰ Hanefi'ye göre, bu iki cephe de, bir adım ileri bir adım geri gitmektir. Bunun sebebi de, şüphedir.

Oksidentalizme yönelik eleştirilere Hanefi kitabında "şüpheler ve korkular", "itirazlar ve redler" başlıkları altında şu cevapları verir:

- a. Oksidentalizm, eğitim ve teknolojinin karşısında olmakla itham olunur. Bu şüphe doğru değildir. Zaten toplumları yenilemek teknoloji vasıtası ile olmaz, ruh ve mana ile birlikte, eskiden gelen kültürü yeniden inşa etmekle olur. Teknoloji de, sadece Batı'ya mahsus değildir; Çin'in,

³⁸⁷ Wahyudi, **a.g.m.**, s. 243.

³⁸⁸ M. Aydın, **a.g.m.**, s. 372.

³⁸⁹ Arlı, **a.g.e.**, s. 16.

³⁹⁰ Hanefi, **Mukaddime**, s. 68.

Hind'in, Babil'in, Yunan'ın ve Roma'nındır. O halde Batı karşıtlığı teknoloji karşıtlığı değildir.³⁹¹

- b. Oksidentalizminin akıldan çok tutkuya, bilimsel bir incelemeden çok siyasi bir söyleme, bilimden çok ideolojiye yakın olduğu söylenir. Bu anlamda oksidentalizmin boş yere sesini yükseltmek olduğu şüphesi verirler. Bu doğru değildir. İdeoloji de, neticede bilimdir. İdeoloji de, yaşama tarafsız olarak bakar ve önyargılara karşı çıkar.³⁹²
- c. Oksidentalizmin, halkların işgal dönemlerinde gösterdikleri bir tepki, bir medeniyete ulaşma arzusu ve nihayetinde bir rüya olduğu söylenir. Oysa Avrupa'nın bugünkü bilimi ve teknolojisi, dün için bir rüyaydı. Bugünün rüyası, yarının gerçeğidir.³⁹³
- d. Oksidentalizmin sadece bir teori olduğu, pratiğe yansımadağı söylenir. Oysa, oksidentalizmin ortaya koyduğu teorinin amacı pratiğe geçişin yol haritasını ortaya koymaktır. Oksidentalizm Batı'nın gerçek sınırlarını keşfetmemizi sağlayacak ve bunun sonucunda da, inceleyen (Doğu) inceleni (Batı) tanıdıkça onun korkusundan kurtulacaktır. Korku imparatorluğunun yıkılması, bizi harekete geçme noktasında teşvik edecektir.³⁹⁴
- e. Batı karşısında geri kalmamızın sebebi, bilgi konusundaki eksikliğimizdir. Batı düşüncesinin özetini çıkarmakla, orada ortaya konan fikirleri buraya aktarmakla bu cehaletin giderilemeyeceği söylenir. Oysa, her iki medeniyeti de bilen insan sayısı çok azdır. Kendi medeniyetimizi iyi bilen insanlar, Batı medeniyeti hakkında da bilgi sahibi olurlarsa, medeniyetimize önemli katkılar sağlayabileceklerdir. Batılılar her dönem

³⁹¹ Hanefi, **Mukaddime**, s. 68.

³⁹² Hanefi, **Mukaddime**, s. 71.

³⁹³ Hanefi, **Mukaddime**, s. 72.

³⁹⁴ Hanefi, **Mukaddime**, s. 72-73.

Doğu incelemelerini güncelleştirirken, biz hala atalarımızın Yunan kültürünü incelemesinden ortaya çıkan verileri kullanıyoruz.³⁹⁵

- f. Batı'nın mirasının toplu bir şekilde incelenip/incelenemeyeceği hakkında da şüpheler vardır. Bu düşünceye göre, Batı mirası çok kapsamlıdır; eğitim, din, felsefe, iktisat, tarih, siyaset, hukuk ve tabii bilimler gibi geniş bir yelpazeye yayılır. Bütün bu görüşlerin hepsinin incelenmeyeceği ve bir hükme varılamayacağı iddia edilir. Oksidentalizm cüzi bir inceleme yapmaz, Antik Yunan'dan başlayacak olan bu inceleme, Batı'yı bir bütün olarak ele alır. Batı'nın mirasının kapitalizm, sosyalizm gibi farklı yönleri olduğu da söylenir. Oysa, bu farklı yönler, sonuçta aynı düşüncenin ürünleridir ve birbirlerine sanıldığı kadar uzak değildir.³⁹⁶
- g. 'Avrupa düşüncesi'nin sadece bir varsayım olduğu, derli toplu bir düşünce sistematığının olmadığı ve devamlı olarak kendini tekrar ettiği iddia edilir. Avrupa düşüncesinin farklı nesiller tarafından tekrar edilmesi, düşüncede birliğin sağlanmış olduğunun bir delilidir. Oksidentalizmin yapmaya çalıştığı, Avrupa düşüncesinin tarihini araştırmak değil, özünü ortaya koymaktır.³⁹⁷
- h. Oksidentalizmin, her ne kadar, merkezden bağımsızlığımızı kazanmaya çalışsa da, merkezin üstünlüğünü onayladığı iddia edilir. Eğer her zaman Batı'dan öğrenirsek, elbette merkeze bağlı kalırız. Oksidentalizm buna son verecektir. Oksidentalizm tek bir kişinin hareketi değil, nesillerce sürececek olan bir harekettir ve her nesilde biraz daha merkezden kopup kendimizi bulmamıza yardımcı olacaktır.³⁹⁸

Oksidentalizmin gereksizliğine yönelik bazı görüşler dile getirilebilir. Yavuz'un da belirttiği gibi, Doğu toplumlarında Batı'nın *beklenen helakı*

³⁹⁵ Hanefi, **Mukaddime**, s. 73-74.

³⁹⁶ Hanefi, **Mukaddime**, s. 75-76.

³⁹⁷ Hanefi, **Mukaddime**, s. 77.

³⁹⁸ Hanefi, **Mukaddime**, s. 78-79.

tahayyülü vardır. Kendinden önceki Hititler, Babil, Roma gibi kurulan her imparatorluk yok olup gidecektir.³⁹⁹ Bu yok oluş sosyal bir kanun gibi algılanır ve bu kanun gereği Birleşik Devletler'in ömrünün sonuna geldiğini düşünenlerin sayısı az değildir. Sanıldığı gibi bir kanun varsa bile, bunun, doğanın değil, insanların kanunu olduğu unutulmamalıdır. Eğer insanlık tarihsel rolünü oynamazsa, beklediği sonuçları elde edemeyecektir. Bu sebeple, oksidentalizme duyduğumuz ihtiyaç açıkça görülmelidir. Ahlatlı'ya göre, Batı'yı tanımaya yönelik çalışmalar yeterince yapılmamaktadır. Ona göre Batı incelemelerinin önceliği Batı'nın, Müslümanlar'ın din, dil, örf, kültür ve medeniyet vs. alanlarında sürdürdükleri incelemelerin benzerlerini yapmak değildir. Öncelik sıralaması şöyledir: 1. Batı'da bizimle ilgili çalışmaların tespiti 2. Batı'nın kurumlarına yönelik inceleme.⁴⁰⁰ Bize göre ise birinci madde şöyle olmalıdır: kendi tarihimizi bütün değerleriyle birlikte, kendi kavramlarımızla, kendi bakış açımızla ortaya çıkarmak, Doğululaştırılmışlıktan kurtulup Doğu olmak ve hatta Doğu'dan kurtulup kendimiz olmak.

İki yazardan konuyla ilgili önemli bir öneri gelmektedir. Okumuş, güncelliğini yitirmiş olan oryantalizmden 'global sosyoloji'ye geçişi savunur.⁴⁰¹ Kansuva'ya göre ise günümüz sosyal bilimleri oryantalizmin yerini/görevini (devr)almıştır; bu sebeple 'bilgi sosyolojisi' çalışmak gerekir.⁴⁰² Kansuva bilgi sosyolojisini oksidentalizmin yerine önermektedir. Sonuçta her iki yazar da çözümü sosyolojide görmektedir.

Doğu-Batı ikileminin çözümüne, Tonnesson, 'sentez' olarak nitelediği bir yaklaşımla katkıda bulunur. Ona göre, Huntington'ı da, Hanefi'yi de reddetmek, Liu Binyan'ın teklifini geçerli kılmak gerekir: aralarındaki farklılıkları vurgulamak yerine bütün medeniyetlerin iyi taraflarını kullanmak,

³⁹⁹ Ş. Yavuz, **a.g.m.**, s. 115.

⁴⁰⁰ Erdinç Ahlatlı, "Bir Oksidentalizm Çağrısı: Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu", **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 303

⁴⁰¹ Ejder Okumuş, "Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkânı", **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 253-260.

⁴⁰² Wahyudi, **a.g.m.**, s. 245.

global medeniyeti desteklemek, ortak insani değerler temelinde tek bir dünya oluşturmak.⁴⁰³ Bu noktada da, Edward Said'i, kültürler arası evrenselci girişimin bir örneği olarak görür. Sonuç olarak, Rudyard Kipling gibi karamsar bir ifade ile “Doğu Doğu’dur, Batı da Batı’dır ve ikisi asla bir araya gelmeyecektir” de denilebilir, Ahmet Hamdi gibi, “Doğu’da Doğu’nun en iyisi, Batı’da da Batı’nın en iyisi bulunur” gibi daha yumuşak bir ifade de kullanılabilir. Fakat, tüm dünyayı kucaklayabilmek adına, ontolojik Doğu ve Batı kategorizasyonlarının aşılması, vasıfsal bir hareket noktası belirlenmesi gerekir.

⁴⁰³ Tonnesson, **a.g.m.**, s. 17.

SONUÇ

Oryantalizm ve oksidentalizm dünyayı algılama, anlama, açıklama ve tanımlamada iki farklı bakış açısidir. Temel olarak, oryantalizm Batı'nın Doğu algısı, oksidentalizm Doğu'nun Batı algısıdır. Karşılıklı bu algılama sadece bir düşünceden/tasavvurdan ibaret değildir, eylemi de beraberinde getirmiştir. Batı'nın, zayıf ve kendini yönetemeyen Doğu algısı işgal ve sömürüyle sonuçlanmıştır. Doğu'nun, güçlü ve disiplinli Batı algısı ise efendisine itaate sebep olmuştur. Algı değiştikçe eylem de değişmiş, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Doğu kendi gücünü keşfetmeye başlamıştır. Bu değişim, oryantalizmden yüzyıllar sonra oksidentalizmin ortaya çıkış zeminini hazırlamıştır.

Oryantalizm ve oksidentalizm değerlendirmesinde önemli bir nokta her ikisinin de hangi düzlemde ele alındığıdır. Her ikisi için de dört düzlemde bahsedilebilir: düşünce tarzı, söylem, bilim ve tüzel bir kurum. Oksidentalizm için beşinci bir düzlem olarak karşı söylemden bahsedilebilirse de, bunu söylem boyutu içerisinde ele almak da mümkündür. Bu boyutlar arasında zikredildikleri sıra ile bir hiyerarşi kurulabilir. Oryantalizmde bu hiyerarşi kaybolmuştur, çünkü bütün aşamaları tamamlamıştır ve gerek ortaya çıkış aşamasında gerek daha sonra bütün düzlemler yoğun bir şekilde birlikte var olmuşlardır. Oksidentalizmin düşünce tarzı düzlemi, oryantalizmin düşünce tarzıyla aynı zaman diliminde ortaya çıkmakla birlikte etkili bir karşı söylem olarak ortaya çıkması için 20. yüzyılı beklemek gerekmiştir. İkinci bir önemli nokta, oryantalizmin bütünlüğü karşısında oksidentalizmin parçalılığıdır. Oryantalizm Batı'nın söylemi iken, oksidentalizm Doğuların söylemidir çünkü Batı kendi içindeki farklılıklara rağmen tek bir blok iken, Doğu parçalı bir bloktur ve her parçanın kendi oksidentalizmi vardır. O halde oksidentalizm ile ilgili bir tespitte bulunurken hangi düzlemde ve kimin oksidentalizminden yola çıkıldığı gibi iki noktaya dikkat etmek gerekmektedir.

Kanaatimizce oryantalizmin temelinde iki kavram yer almaktadır: Avrupa-merkezcilik ve ötekileştirme. Samir Amin, Avrupa-merkezciliğin oryantalizmi de içine alan daha geniş bir kavram olduğunu belirtir. Bize göre de oryantalizm Avrupa-merkezciliğin bir ürünüdür ve aynı zamanda onun güçlenmesine de katkıda bulunmuştur. Demir Küçükaydın'a göre, Avrupa-merkezciliğin Avrupa'sı sorunludur. Zira, ne tarihi ne de coğrafi olarak bütünsel bir Avrupa'dan söz etmek mümkün değildir. Jeolojik olarak da kendine ait bir tabakaya sahip olan bir Avrupa kıtası yoktur. Gerek Amin'in gerekse Küçükaydın'ın iddiası Avrupa'nın sosyolojik tek anlamının kapitalizm olduğudur. Kapitalizm sadece iktisadi bir model olarak değil de kendi kültürünü/yaşam tarzını da oluşturan bir olgu olarak ele alındığında yazarlara katılmak mümkündür. Bununla birlikte, Avrupa'nın geçmişinde önemli referansları olan Rönesans, Reform, Aydınlanma, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'ni de Avrupa'yı Avrupa yapan değerler arasında saymak gerekir.

Avrupa-merkezcilik kendi içerisinde ötekileştirmeyi doğurmuştur. Batı önce Doğu'dan hareketle kendisini, sonra kendisinden hareketle Doğu'yu tanımlamıştır. Her iki durumda da, kendisi ile Doğu arasına kalın bir set çekmiştir. Batı'nın merkez-çevre anlayışının merkezi Doğu'nun ulaşabileceği bir merkez değildir. Merkez ve çevre sabittir. Merkez değişimin öncüsü, çevre takipçisidir. Batı'nın bu algısı, Çin ve Japonya kültürlerinin dini/felsefi arka planlarıyla temellenmiş, herkesin merkeze ulaşma potansiyelinin olduğu Doğu'nun merkez-çevre algısıyla uyuşmamaktadır. Avrupa'nın bu katı merkezci anlayışı ötekileştirmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Oryantalizmle birlikte bu üç kavram birbirini üreterek ve birbirlerinin kapsamlarını genişleterek süregelmışlerdir.

Doğu'nun oryantalizme cevabı oksidentalizm olmuştur. Bu, verilmiş bir cevap değil, hazırlanan bir cevaptır. Daha doğrusu, böyle bir cevabın gerekli olup olmadığı, hazırlamaya muktedir olup/olunmadığı tartışılmaktadır. Oksidentalizmden genelde bir bilim olarak bahsedilmekle birlikte, oksidentalizmin bilimselliğinin yanında düşünce tarzı ve söylem düzlemleri de

vardır. Oksidentalizmin tanımı konusunda bir mutabakat yoktur. Hasan Hanefi çizgisi oksidentalizmi Doğu'nun meşru müdafaasını ifade eden bir bilim olarak ele alır. Avishai Margalit ve Ian Buruma çizgisine göre ise oksidentalizm bir bilim değil, Batı'ya düşmanlığın, kin ve nefretin aracıdır. Couze Venn, George Yong-Boon Yeo'nun da aralarında yer aldığı üçüncü bir gruba göre ise oksidentalizm hem Batılılar hem de Doğulular için 'nasıl daha iyi Batı olunur' sorusunun cevabıdır. Bize göre bu üç görüşten Hasan Hanefi'nin tanımlaması oksidentalizmi daha iyi ifade etmektedir. Oryantalizmin konusu Doğu iken oksidentalizmin konusunun da Batı olması beklenilebilir. Fakat oryantalizm ve oksidentalizmin düzlemi aynı değildir. Oryantalizm 'ben'ini bulmuş bir medeniyetin söylemi iken, oksidentalizm 'ben'ini kaybetmiş/bulmaya çalışan medeniyetlerin söylemidir ve bu sebeple konusu hem Doğu hem de Batı olmak zorundadır. Margalit ve Buruma'nın düşüncelerine paralel olarak, Fernando Coronil de Batılıların oksidentalist olabileceklerini belirtir. Bizim oksidentalizm tanımımıza göre ise oksidentalizmin icracısı Doğulu olmalıdır çünkü oksidentalizm, Doğu'nun, dolayısıyla da Doğu medeniyetlerine mensup olanların Batı algısı ve açıklamasıdır. Oryantalist ve oksidentalistin belirleyici noktası doğuda veya batıda yaşamak değil, Doğu medeniyetlerine veya Batı medeniyetine müntesip olmaktır. Bu sebeple, Batı medeniyeti mensupları olan Bourdieu, Hitler, Nietzsche gibi isimler oksidentalist olarak kabul edilmemelidir.

Oryantalizm düşünce tarzı bağlamında oksidentalizmle yaklaşık olarak aynı tarihi paylaşırsa da, oryantalizm uzun sayılmayacak bir süre içerisinde tüzel bir kurum haline gelebilmiştir. Bu, oryantalizmin Batı içerisinde bir devlet ve hatta bir medeniyet projesi haline gelerek ortak adım atmaya gerçekleştirmesi anlamına gelir. Oksidentalizm ise 19. yüzyılda fısıldamaya başladığı karşı söylemini ancak 20. yüzyılda daha yüksek bir sesle dile getirebilmiştir. Oksidentalizmin karşı söylemliği, onun oryantalizme bağımlılığının da göstergesidir. Oryantalizm ortaya çıkmasa oksidentalizm yine var olabilirdi ama bu durumda karşı söylem boyutu olmazdı. Oryantalizm ve oksidentalizmin ayrıştığı bir nokta da ötekileştirmedir. Oryantalizm, ben

merkezci anlayışı gereği ben ve öteki ayrımından hareket etmektedir ve yine aynı anlayış gereği ötekini mutlak bir ötekiliğe mahkum etmiştir. Oksidentalizm ise ötekine muhtaç değildir. Oksidentalizm için ben ve diğeri vardır. Oryantalizm ben ve öteki arasında suni farklılıklar yaratmaya çalışır, oksidentalizm ise 'ben'ini ortaya koyabilmekle meşguldür. Öteki kavramını biraz masumlaştırarak diğeri ile aynı anlamda kullansak bile oksidentalizm için ontolojik bir öteki yoktur, vasıfsal bir öteki vardır. Vasıflar değişebilir olduğuna göre, öteki 'ben'e, ulaşma potansiyeliyle birlikte değerlendirilir ve dışlanmaz.

Oksidentalizm tarihi konusunda da bir mutabakat yoktur. Margalit ve Buruma oksidentalizmin başlangıcı olarak 1942 yılında Japonya'da toplanan 'Overcome Modernity' isimli sempozyumu gösterirler. Birçok yazarda bu görüşte mutabaktır. Hanefi ise oksidentalizmin oryantalizmden 400 yıl sonra ortaya çıktığını belirtir. Bize göre ise oksidentalizme tek bir başlangıç tarihi belirlemek mümkün değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi oksidentalizmin hangi düzleminin ve kimin oksidentalizminin veri alındığına göre bu tarih değişecektir. Oksidentalizmin karşı söylem olarak ortaya çıkış tarihiyle bilim olarak ortaya çıkış tarihi aynı değildir. Yine, oksidentalizmin düşünce tarzı olarak ortaya çıkış tarihi de, Çin için ve İslam medeniyeti için aynı değildir. Kendi medeniyetimiz açısından baktığımızda, düşünce tarzı düzleminde Arap-İslam kaynaklı oksidentalizmin tarihini Endülüs'ten, Türk-İslam kaynaklı oksidentalizmin tarihini de Avrupa Hun Devleti'nden başlatmak mümkündür.

Oksidentalizmin konusunu oluşturan Batı'nın neresi olduğu tartışmalıdır. Batı denildiğinde akla ilk gelen Avrupa ve ABD'dir. Oysa Batı bir medeniyettir ve kapsamı daha geniştir. Bu medeniyet içerisinde her ülkenin konumu farklıdır. Bu sebeple Rönesans, Reform, Aydınlanma, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'ni yaşayan Batı Avrupa birinci derece Batı, bu değerleri özümsemiş ve toplumu buna göre şekillenmiş olan Doğu Avrupa, ABD, İsrail, Avustralya, Yeni Zelanda ve Latin Amerika ikinci derece Batı, sanayileşme ve teknoloji üretimi/kullanımı bakımından Avrupa'yla benzeşen

Rusya ve Japonya üçüncü derece Batı ve küreselleşen Batı değerlerini az ya da çok benimseyen dünyanın geri kalanı ise dördüncü derece Batı olarak nitelenebilir.

Tezimizde cevabını aradığımız bir soru da oksidentalizmin bir düşünce tarzı mı, bir karşı söylem mi, bir bilim mi olduğudur. Bu konuda farklı görüşler mevcuttur. Buruma ve Margalit'e göre oksidentalizm bir düşünce tarzıdır, Xiaomei Chen'e göre bir karşı söylemdir, Hanefi'ye göre ise bir bilimdir. Bize göre, oksidentalizmin üç düzlemi aynı anda var olabilir. Oksidentalizm hem Batı/Batılı tasavvurumuzu şekillen/yönlendiren bir düşünce tarzıdır, hem Batı'nın hegemonyasına karşı itirazımızı ifade bir karşı söylemdir, hem 'ben'imizi ortaya koyan bir söylemdir, hem de Batı'yı inceleyen bir bilim dalıdır. Bizim arzumuz ise tüm bu boyutların yoğun bir şekilde var olduğu bir dönemde oksidentalizmin paradigmayı değiştirerek tüzel bir kurum olarak ortaya çıkmasıdır. Ama bunu ahfadımız için bile düşünsek acele etmiş sayılabiliriz.

Tez içerisinde verili olarak alınan Doğu'nun Batı algısı ve Batı'nın Doğu algısı gündelik yaşam içerisindeki tecrübe ve gözlemlerimizden ve ilgili literatürdeki kullanımından yola çıkılarak kullanılmıştır. Batı medeniyetinin bizzat içinde bulunarak bu algıyı gözlemlemek ve anketlerle de desteklemek daha sağlıklı olacaktır. Tezimizin amacı oksidentalizm literatürünü aktarabilmek ve ilgili literatürü yorumlamaktır. Oksidentalizm üzerine fikirlerimizi derinleştirmek yanında oksidentalizme yapılacak en büyük katkı, kanaatimizce, sosyal bilimlerdeki Avrupa-merkezci hegemonyayı kaldırmaktır. Çünkü Avrupalı sosyal bilim tüm dünyayı Avrupa'nın değerleri ve kavramlarıyla tanımlamaya çalışmaktadır. Bu tanımlamanın mümkün olmadığı yerde ise, bilim tarafsız ve evrensel olduğu için, toplumlardan kendilerini değiştirmelerini istemektedir. Modern-geleneksel, ileri-geri, mekanik-organik, gemeinschaft-gessellschaft ayrımları yaparak da bu durumu meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Avrupa'nın bu bilimsel hegemonyasından kurtulmak adına politikayı siyasetleştirerek, ekonomiyi iktisatlaştırarak,

sosyolojiyi içtimaiyyeleştirerek işe başlamak gerekecektir ki, bu aynı zamanda 'ben'imizi ortaya koymanın da en güzel yoludur.

KAYNAKÇA

- ABDULMELİK, Enver; “Krizdeki Oryantalizm”, **Krizdeki Oryantalizm, Eleştiriler**, A. L. Tibawi, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998
- AĞARI, Murat; “Oryantalist Tarihçiliğe Karşı Oksidental Tarihçilik, Çevresi ve Uygulanabilirliği”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 413-423.
- AHLATLI, Erдің; “Bir Oksidentalizm Çağrısı: ‘Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslam Çalışmaları Sempozyumu’ ”, **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 303-336.
- AK, Murat; “Doğu Batı İkileminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi’nin Batı’yı Tanıma Çabasına Bir Bakış”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 247-267.
- AKTAY, Yasin; “Her Karşılaşmanın İki Yanı Vardır”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 427-436.
- ALIET, Jacob; “Convergence and Glocalization – Not Counter-Penetration and Domestication: A Response to Prof. Ali Mazrui”, **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Vol. 6, No.1&2, Spring & Summer 2007, pp. 1-14.
- ALPYAĞIL, Recep; “Temsilin Sorunları ve Edward Said’in Oryantalizme İlişkin Analizlerinin Gücü”, **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 219-228.
- AMİN, Samir; **Avrupa-Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi**, çev. Mehmet Sert, İstanbul, Chiviyazıları Yayınevi, 2. basım, 2007
- ANAR, Erol; “Aydınlar ve Avrupa-Merkezli Yabancılaşma”, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 138-161.

ARKOUN, Muhammed; “Batı-İslam Kavgası’nın İçyüzü: Korku ve Kördöğüşü”, der. Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, 2006, İstanbul, s. 322-326.

ARLI, Alim; **Oryantalizm, Oksidentalizm ve Şerif Mardin**, İstanbul, Küre Yayınları, 2004

ATTAS, Nakib El; **İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, çev. Mahmut Erol Kılıç, 3. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003

AZİMLİ, Mehmet; “Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavırları”, **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 237-243.

AVCIOĞLU, Avcıoğlu; **Türkiye’nin Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 12. Baskı, 1978

AYDIN; Cemil; “Modern Japon Tarihinde Batı Karşıtlığı”, **Divan İlmi Araştırmalar**, sayı 13, 2002, s. 107-133.

AYDIN, Mehmet; “Doğu-Batı Rekabeti ve Oksidentalizmin Yükselişi”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 367-372.

AYKUT, Sait; “Hasan Hanefi:Oksidentalizmi Arapça İnşa Etmek”, **Cogito**, s. 31, 2002, s. 10-12.

BALCI, Kerim; “Oksidentalizm ve Irak Savaşı”, **Zaman**, 7 Mart 2003

BAŞKAYA, Fikret; “Avcılar ve Aslanlar”, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 5-20.

BAŞKAYA, Fikret; “Avrupa-merkezcilik”, (Erişim) <http://www.ozguruniversite.org> (Erişim) 7.3.2010

BEAUDET, Pierre; “Atina Mısır’da Antik Uygarlık ve ‘Batı’nın İcad Edilmesi”, çev. Kadir Cangızbay, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 71-79.

BEDİR, Ahmet ; “Kur'an'ın Anlaşılmasında Oryantalizmin Entelektüelimize Etkisi”, **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 189-218.

BERNAL, Martin; **Kara Atena, Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? 1785-1985**, çev. Özcan Buze, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998

BILGRAMI, Akeel; “Occidentalism, The Very Idea: An Essay on Enlightenment and Enchantment”, (Erişim)
<http://ccc.uchicago.edu/docs/india/bilgrami.pdf>, 6 Mart 2010

BONNETT; Alastair; “Occidentalism, Uses of the West”, (Erişim)
<http://norface.org/files/s1-bonnett.doc>, 7 Mart 2010

BROWNING; Christopher; “Whose West is it Anyway? The Core, Margins, Outsiders and the Construction of a Geopolitical Subjectivity”, (Erişim)
<http://www.norface.org/files/s1-browning.pdf>, 6 Mart 2010

BRUNNER, Claude; “Discourse – Occidentalism – Intersectionality Approaching Knowledge on ‘Suicide Bombing’, **Political Perspectives**, Vol 1 (1), 2007

BULUT, Yücel; **Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2002

BULUT, Yücel; “Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine”, **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 13-38.

BURUMA, Ian; “Oksidentalizmin Kökenleri”, çev. Ali Kaftan, **Cogito**, s. 40, 2004, s. 278-285.

BURUMA, Ian, MARGALIT, Avishai; **Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı**, çev. Güven Turan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009

CARRIER, James; “The World Turned Upside-Down”, **American Ethnologist**, Vol. 19, No. 2, 1992, pp.. 195-212.

CARRIER, James; **Occidentalism: Images of the West**, New York, Oxford University Press, 1995

CHEN, Xiaomei; **Occidentalism: A Theory of Counter Discourse in post-Mao China**, New York, Oxford University Press, 1995

COLEMAN, John E.; “Ancient Greek Ethnocentrism”, **Greeks and Barbarians**, ed. John E. Coleman, Clarck A. Walz, Maryland, CDL Press, 1997, s. 175-220.

CORONIL, Fernando; “Beyond Occidentalism: Toward Non-Imperial Geohistorical Categories”, **Cultural Anthropology**, Vol. 11, No. 1, 1996, pp. 51-87.

COWAN, Douglas; “Seeing the Saviour in the Stars”, **Journal of Religion and Popular Culture**, Volume 21(1), 2009

ÇIRAKMAN, Aslı; “Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi ”, **Doğu-Batı**, yıl 5, sayı 20-(1), 2002, s. 189-205.

DADAN, Ali; “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sefirlerinin Avrupa Algısı (Kafirlerin Cenneti)”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 269-281.

DANIŞMEND, İsmail Hami; **Garp Menba'larına Göre: Garp Medeniyyetinin Menbai Olan İslam Medeniyyeti**, Babıali Yayınevi, 1961

DAVUTOĞLU, Ahmet ; “Batıdaki İslam Çalışmaları Üzerine”, **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 39-52.

DERE, Ali; “Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm”, **Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, s. 57-80.

DİLBER, Orhan; “Avrupa Medeniyeti Hakkındaki Efsaneler ve Gerçekler”, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1,sayı 2, 1998, s. 21-63.

DÖKMECİYAN, R. Hrair; **Arap Dünyasında Köktencilik (Devrimci İslam)**, İlke Yayıncılık, 2. Basım, 2003, İstanbul

DUHAMEL, Georges; “**Yeni Türkiye, Bir Garp Devleti**”, çev. Can Yücel, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956

ERNST, Carl; “The West and Islam. Rethinking Orientalism and Occidentalism” (Erişim) <http://www.unc.edu/~cernst/pdf/ishraq.pdf>, 7 Mart 2010

FANON, Frantz; **Yeryüzünün Lanetlileri**, İstanbul, Avesta, 2001

FINDLEY, Carter Vaughn; “An Ottoman Occidental in Europe: Ahmad Midhat Meets Madam Gülnar, 1889”, **The American Historical Review**, Volume 103, Issue 1, 1998, pp. 15-49.

FRENKEL, Michal, SHENHAV, Yehouda; "Decolonizing Organization Theory: Between Orientalism And Occidentalism", (Erişim)
<http://www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2003/proceedings/postcolonial/Frenkel.pdf>, 6 Mart 2010

FURUMIZO, Eiki; "East Meets West and West Meets East: A Comparison of Occidentalism and Orientalism", **Review of Communication**, Vol. 5, Nos 2-3, April-July 2005, pp. 128-137.

GENCER, Bedri; "Hıristiyanlıştırmadan Medenileştirmeye Batılı Kozmopolitanizmin Dönüşümü", **Muhafazakar Düşünce**, yıl 6, sayı 21-22, 2009, s. 9-40.

GOODY, Jack; **The Theft Of History**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006

GÖKALP, Ziya; **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, haz. Osman Karatay, Ankara, Akçağ, 2006

GRAN, Peter; **Beyond Eurocentrism: A New View of Modern World History**, New York, Syracuse University Press, 1996

GUNEW, Sneja; "Who Counts as European? From Orientalism to Occidentalism, (Erişim)
http://www.ucd.ie/mcri/site/site/who_counts_as_european.pdf, 6 Mart 2010

HANEFİ, Hasan; "İslam Köktencilerinin Konumuna Dair Bir Söyleşi", çev. Muammer Esen, **İslami Araştırmalar**, cilt 7, sayı 1, 1993-94, s. 83-88.

HANEFİ, Hasan; "İslam ve Batı: Çatışma mı Diyalog mu?", çev. Ali Kaftan , **Cogito**, sayı 40, 2004, s. 269-277.

HANEFİ, Hasan; **Mukaddime fî İlmî'l İstigrâb**, Beyrut, El Muesseetu'l Cemiiyye li'd Dirâset ve'n Neşr ve't Tevzî, 3. baskı, 2006

HANEFİ, Hasan; "From Orientalism to Occidentalism", **Fortschritt**, (Erişim) http://www.fortschritt-weltweit.de/dokumente/aegypten/fortschritt_aegypten_hanafi.pdf, 5 Mart 2010

HANSON, Victor Davis; "Occidentalism: The False West", (Erişim) <http://old.nationareview.com/hanson/hanson051002.asp>, 5 Mart 2010

HAROOTUNIAN, Harry; **Overcome by Modernity, History, Culture and Community in Interwar Japan**, Princeton, Princeton University Press, 2000

HAZARD, Paul; **Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme**, çev. Erol Güngör, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973

HEISIG, James; "Nishitani Keiji and the Overcoming of Modernity (1940-1945)", (Erişim) <http://nirc.nanzan-u.ac.jp/publications/EJPhilosophy/PDF/EJP6%20Heisig.pdf>, 29 Mart 2010

HIPPLER, Jochen; **Avrupamerkezcilik**, çev. Ahmet Günaydın, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 80-92.

HUNTINGTON, Samuel; "Medeniyetler Çatışması", **Medeniyetler Çatışması**, der. Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, 2006, İstanbul, s. 23-51.

HÜR, Ayşe; "Eleştiriden Düşmanlığa", **Radikal**, 22 Şubat 2006

İLHAN, Attila; **Hangi Batı**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2. basım, 1976

İZZETBEGOVİÇ, Aliya; **Doğu ve Batı Arasında İslam**, çev. Salih Şaban, İstanbul, Nehir Yayınları, 1993

JACKSON, Patrick Thaddeud; **Civilizing the Enemy: German Reconsruction and the Invention of the West**, The University of Michigan Press, 2006,

JOSEPHSON, Jason Ânanda; "A Review of Presenting Japanese Buddhism to the West: Orientalism, Occidentalism and the Columbian Exposition", **Journal of Buddhist Ethics**, pp. 80-83. (Erişim) <http://www.buddhistethics.org/12/josephson-review.pdf>, 6 Mart 2010

JOUHKI, Jukka; **Imaging the Other, Orientalism and Occidentalism in Tamil European in Tamil-European Relations in South India**, Jyväskylä, Jyväskylä University Printing House, 2006

KAHRAMAN, Hasan Bülent; "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm", **Doğu-Batı**, yıl 5, sayı 20(1), 2002, s. 159-185.

KAPLAN, Yusuf; "Geçiniz Oksidentalizmi", **Yeni Şafak**, 3 Mart 2006

KAPLAN, Yusuf; "Geçiniz oksidentalizmi, Kendiniz/e geliniz," **Yeni Şafak**, 7 Mart 2006

KAYACAN, Murat; "Seyyid Kutub'un Batı'yı Okuma Biçimi", **Marife**, yıl 6. Sayı 3, 2006, s. 217-246.

KEYMAN, Fuat; "Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu: 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet", **Doğu-Batı**, yıl 5, sayı 20(2), 2002, s. 11-32.

KILIÇ, Muharrem; “Zihinsel Bir Pataloji: Medeniyet Algımız Açısından Oksidentalist Söylemin İmkansızlığı/Köksüzlüğü”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 123-134.

KILIÇBAY, Mehmet Ali; “Avrupamerkezcilik ve Dünya Tarihinin Marjinalleşmesi”, **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 64-70.

KÖMEÇOĞLU, Uğur; “Oryantalizm, Belirsizlik, Tahayyül, 11 Eylül” **Doğu-Batı**, yıl 5, sayı 20(2), 2002, s. 33-50.

KÜÇÜK, Ahmet; “Kur’an’da Doğu-Batı ve Aydınlanmanın Kaynağı”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 181-196.

KÜÇÜKAYDIN, Demir; “Marksist Kültür ve Uygarlık Kavramları ve Uygarlıklar/Kültürler Çatışması”, **Avrupa merkezcilik Doğu, Batı Üzerine Yazılar**, 2006, s. 29-36 (Erişim) <http://www.scribd.com/doc/10976294/Demir-KucukaydinAvrupa-Merkezcilik-Uzerine>, 9 Şubat 2010

KÜÇÜKAYDIN, Demir; “Avrupa Merkezcilik ve Çok Kültürlülük Veya ‘Çok Kültürlü Toplum’ Sloganı Niçin Gericidir?” **Avrupa merkezcilik Doğu, Batı Üzerine Yazılar**, 2006, s. 13-28 (Erişim) <http://www.scribd.com/doc/10976294/Demir-KucukaydinAvrupa-Merkezcilik-Uzerine>, 9 Şubat 2010

KOHARA, Katsuhiko; “Discourses and Realpolitik on Monotheism and Polytheism”, **JISMOR 2**, (Erişim) http://elib.doshisha.ac.jp/cgi-bin/retrieve/sr_bookview.cgi/U_CHARSET.utf-8/BD00011896/Body/r002000020001.pdf, 6 Mart 2010

KONTNY, Oliver; “Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine”, **Doğu-Batı**, yıl 5, sayı 20(1), 2002, 121-136

KUAN, Zhang; “The Dilemma of Post-Colonial Criticism in Contemporary China”, (Erişim) <http://www.thefreelibrary.com/The+dilemma+of+postcolonial+criticism+in+contemporary+China.-a0210585176>, 6 Mart 2010

KUTLUER, İlhan; “Hangi Oksidentalizm”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 437-452.

LARY, Diana; "Edward Said: Orientalism and Occidentalism", **Journal of the Canadian Historical Association**, vol. 17, 2006, pp. 3-15.

LEWIS, Bernard; “İslam”, **Orientalism&History**, , ed. Denis Sinor, Bloomington-London, Indiana University Press, 2th edition, 1970, s. 16-34.

LEWIS, Bernard; **Müslümanların Avrupa’yı Keşfi**, çev. İhsan Durdu, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2000

LEWIS, Bernard; “I'm Right, You're Wrong, Go to Hell”, **The Atlantic Online**, May, 2003

MAMADOUH, Virginie; “Divided We Stand: Plural Geopolitical Visions of the West”, (Erişim) <http://www.osun.org/ebook/occidentalism-doc-6.html>, 7 Mart 2010

MANDOVA, Maria; “Cultural Exchange as a Challenge to Orientalism”, (Erişim) http://www.faf.org/pdf/MM_Challenge2Orientalism.pdf, 7 Mart 2010

MARDİN, Şerif; “Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği”, **Doğu-Batı**, yıl 5, sayı 20(1), 2002, s. 115-120.

MARUF, Mehmet; **Avrupa Merkezli Bilim Anlayışına Reddiye, Ayna Bizim Olmalı**, İstanbul, Tarih Düşünce Kitapları, 2005

MORA, Necla; “Kendi-Öteki Etkileşimi ve Etnomerkezcilik”, **Selçuk İletişim Dergisi**, Ocak 2008, s. 206-218.

MUTMAN, Mahmut; “Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batıya Karşı İslam”, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996

OKUMUŞ, Ejder; “Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyoloji Geçiş İmkânı”, **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 253-260.

ORTAYLI, İlber; “Türkoloji ve Olmayan Bir Dal Oksidentalistik”, **Türkiye Günlüğü**, s.19, 2002, s. 50-52.

ÖZTÜRK, Mustafa; “Oksidentalizm Bağlamında Afgâni-Abduh Ekolü”; **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 43-70.

POLAT, Ahmet Fethi; “Hanefi’nin Oksidentalizmi, Temaşaya Değmez Bir Tulûat Mıdır?”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 71-106.

POYRAZ, Tuğça, ARIKAN, Gülay; “Avrupa Türkiye İlişkileri ve Avrupa Yayılmacılığından Sonra Değişen ‘Öteki’ Tanımları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 21, sayı 2, 2004, s. 1-16.

PUCHALA, Donald; "Some Non-Western Perspectives on International Relations", **Journal of Peace Research**, Vol. 34. No. 2, 1997, pp. 129-134.

RESTİVO, Sal, LOUGHLIN, Julia; "The Invention of Science", **Cultural Dynamics**, 12 (2), 2000, pp 135-149.

REYHAN, Hakan; **Sultan Galiyev'in Siyasal Düşüncesi**, Ankara, yayınlanmamış master tezi, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi, 2002

RODINSON, Maxime; "Oryantalizmin Doğuşu", **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 171-188.

ROTHMAN, Ella-Natalie; **Between Venice and Istanbul: Trans-imperial Subjects and Cultural Mediation in the Early Modern Mediterranean**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, (Erişim) <http://www.utsc.utoronto.ca/~rothman/RothmanDiss.pdf>, 6 Mart 2010

SAİD, Edward; **Oryantalizm**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1998

SAİD, Edward; **Haberlerin Ağında İslam**, İstanbul, Babil Yayınları, 2000

SALVATORE, Ricardo; "A-Post Occidental Manifesto", **A Contra Corriente**, vol. 4, no. 1, 2006, pp. 126-138.

SCHNEIDER, Jiri; "Israel: The Test of the West?", (Erişim) <http://www.biu.ac.il/Besa/feher8.pdf>, 6 Mart 2010

SCHWANITZ, Wolfgang; “Occidentalistics”, **Middle East Policy**, Book Review III(1994)1, 173-59, Webversion 10-2008 (Erişim) http://www.trafoberlin.de/pdf-dateien/2008_12_24/Hasan%20Hanafi%20Muqaddima.pdf, 6 Mart 2010

SEE, Henri; **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, çev. Turgut Erim, İstanbul, Turan Neşriyat, 1970

SİBÂİ, Mustafa; **Oryantalizm ve Oryantalistler: Yararları, Zararları**, çev. Mücteba Uğur, İstanbul, Beyan Yayınları, 1993

SHIH, Chih-yu; “The West That Is not Western: Self-identification in the Oriental Modernity”, (Erişim) http://gw.sino.uni-heidelberg.de/taiwanlectures/twlect-material_ss09/West_but_not_Western_End.doc, 7 Mart 2010

SHOTAT, Ella, STAM, Robert; **Unthinking Eurocentrism: Multiculturalizm and the Media**, New York, Routledge, 1994

SPENCER, Jonathan; “Occidentalism in the East. The Uses of the West in Politics and Anthropology of South Asia”, **Occidentalism. Images of the West**, ed. James G. Carrier, New York, Oxford University Press, 1995, pp. 234–257.

SÜPHANDAĞI, İsmail; **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2004

ŞAYEGAN, Daryuş; **Yaralı Bilinç, Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni**, çev. Haldun BAYRI, İstanbul, Metis Yayınları, 5. baskı, 2007

ŞENAY, Bülent; “Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi, Anti-Semitizm ve Oryantalizm”, **Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, s.87-103.

ŞENTÜRK, Recep; “Oryantalizm ve Sosyal Teori”, **Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, s. 43-52.

ŞERİATİ, Ali; **Medeniyet ve Modernizm**, İstanbul, Yeni Zamanlar Yayınları, 2003

TAŞ, İsmail; “İslam Düşüncesinde Bir Zihniyet Dönüşümü, Oryantalizm ve Oksidentalizm Bağlamında Beytü'l Hikme”, **Marife**, yıl 6, sayı 3, 2006, s. 157-180.

TAVAKOLI, Mohamad; “Women of the West Imagined: Persian Occidentalism, Euro-Eroticism and Modernity”, **Cira Bulletin**, vol 13, no 1, 1997, pp. 19-22.

TAVAKOLI, Mohamad; **Refashioning Iran, Orientalism, Occidentalism and Historiography**, New York, Palgrave, 2001

TIBAWI, A. L.; “İngilizce Konuşan Oryantalistler, İslâm’a ve Araplara Yaklaşımlarına Dair Bir Eleştiri”, **Krizdeki Oryantalizm, Eleştiriler**, A. L. Tibawi, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998

TONNESSON, Stein; “Orientalism, Occidentalism and Knowing About Others”, **NIASnytt**, no 2, 1994

TOYNBEE, Arnold; **Dünya ve Garp**, çev. Emin Bilgiç, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1969

- TURNER, Bryan S.; **Oryantalizm,Kapitalizm ve İslam**, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1991
- TURNER, Bryan S.; **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul, Anka Yayınları, 2. basım, 2003
- TÜRKES, Mustafa; **Ulusçu sol bir akım: Kadro Hareketi (1932-1934)**, Ankara, İmge Kitabevi, 1999
- VENN, Couze; **Occidentalism, Modernity and Subjectivity**, London, Sage Publications, 2000
- VLASSOPOULOS, Kostas; **Unthinking the Greek Polis, Ancient Greek History beyond Eurocentrism**, Cambridge, Cambridge University Press, 2007
- WAHYUDI, Yudian; “Arab Responses to Hasan Hanefi’s Muqaddima fî ‘ilm al-Istighrâb”, **The Muslim World**, Volume 93, 2003, pp. 233-247
- WALIA, Shelley; **Edward Said ve Tarih Yazımı**, çev. Gürol Koca, İstanbul, Everest Yayınları, 2004
- WALLERSTEIN, Immanuel; “Madeniyet(Ler) Niçin Yeniden Gündemde?”, **Madeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, 2006, İstanbul, s. 270-277.
- WALLERSTEIN, Immanuel; **Avrupa Evrenselciliği, İktidarın Retoriği**, çev. Sinan Önal, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2007
- WEBER, Max; **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, çev. Zeynep Aruoba, İstanbul, Hil Yayın, 2. baskı, 1997

- WOLTERING, Robbert; **Occidentalisms, Images of 'the West' in Egypt**, (Erişim) <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/13800>, 15 Kasım 2010
- YAVUZ, Hilmi; **Modernleşme, Oryantalizm ve İslam**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999
- YAVUZ, Hilmi; "Oryantalizm Üzerine Bir Giriş Denemesi", **Marife**, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 53-63.
- YAVUZ, Şevket; "Takdirden Tahayyüle: Dinin Kadastrolaşması ve Varlığın Ötekileştirilmesi Bağlamında Oksidentalizmi Yeniden Düşünmek", **Marife**, yıl 6, sayı 3 2006, s. 107-122.
- YAVUZ, Şevket; "İslâm'ın Ötekileştirmeye Meydan Okuması Veya 'Ontolojik Öteki'den 'Vasıfsal Öteki'ne İntikalin Macerası", **Marife**, yıl 6, sayı 3, kış 2006, s. 135-156.
- YEO, George Yong-Boon; "Keynote Speech", **Singapore Government Press Release**, Release No: 21/Aug 03-1/91/08/12 (Erişim) <http://stars.nhb.gov.sg/stars/tmp/yybg19910812s.pdf>, 6 Mart 2010
- YILDIRIM, Ali Kemal; "Edward Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış", **Doğu Batı**, Yıl 4, sayı 20, 2002, s. 135-148.
- YILDIRIM, Suat; **Oryantalistlerin Yanılgıları**, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2003
- YILMAZ, Aytekin; "Avrupamerkezcilik", **Özgür Üniversite Forumu**, cilt 1, sayı 2, 1998, s. 162-168.
- YILMAZ, Murat; "Medeniyetler Çatışmasına Giriş", **Medeniyetler Çatışması**, der. Murat Yılmaz, Vadi Yayinlari, 2006, İstanbul, s. 13-23.

ZAKZUK, Hamdi; **Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı**, çev. Abdülaziz Hatip, İzmir, Işık Yayınları, 1993

ZAMAN, Abu Abdallah Shibli; “The Buddhas of Bamyan: Refuting Those Who Call for the Preservation of Idols in the Name of Islam”, (Erişim) <http://alhidaayah.net/books/Buddha.pdf>, 6 Mart 2010

ÖZET

METİN, Abdullah. Bilimsellik, Karşı Söylem ve Düşünce Tarzı Bağlamında Oksidentalizm, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Bu tezin amacı, oksidentalizmin bir düşünce tarzı mı, bir karşı söylem mi, bir bilim mi olduğu sorusu altında oksidentalizmin mevcut durumunu aktarmak ve konuya farklı bakış açıları getirerek ilgili literatürü bir nebze de olsa genişletebilmektir.

Bu amaç doğrultusunda birinci bölümde, oksidentalizmin önceli olan oryantalizm konusu Avrupa-merkezcilik ve ötekileştirme ışığında işlenerek oksidentalizmin gerekliliği vurgulanmıştır. İkinci bölümde öncelikle oksidentalizmin tanımı, konusu, kapsamı, amacı ve yöntemi ele alınarak oksidentalizm kavramının içi doldurulmaya çalışılmış, daha sonra ise oksidentalizm konusundaki farklı görüşler aktarılmıştır. Oksidentalizmin bir düşünce tarzı mı, bir karşı söylem mi, bir bilim mi olduğu sorgulandıktan sonra, konuya yönelik eleştirilerle çalışma neticelendirilmiştir.

Amaca ulaşmak için literatür taraması yapılmış ve elde edilen bilgiler kendi düşüncelerimizle harmanlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, Doğu'nun oksidentalizme olan gereksinimini açıkça ortaya koymuştur. Çünkü oksidentalizm, Doğu'nun özgürleşme hareketinin adıdır. Halihazırda özgür olduğunu düşünmek bilincin Batılılaştığının bir göstergesidir. Oksidentalizmin zirve noktası ise, Doğulu 'ben'in ortaya konduğu, özümsemiği, geliştirildiği ve bir söylem olarak ortaya konulduğu bir tüzel kurumluktur.

Anahtar Sözcükler

- 1. Doğu-Batı**
- 2. Oryantalizm**
- 3. Oksidentalizm**
- 4. Avrupa-merkezcilik**
- 5. Öteki/Ötekileştirme**

ABSTRACT

METIN, Abdullah. Occidentalism in the Context of Scientificity, Counter-discourse and Way of Thinking. Master's Thesis, Ankara, 2011.

The aim of this thesis is to transfer the current status of occidentalism under the question of whether occidentalism is a way of thinking, a counter-discourse or a science and extend related literature a little bit bringing different perspectives to the subject.

In line with this purpose, in the first chapter the necessity of occidentalism was emphasized by discussing the subject of orientalism which is a predecessor of occidentalism in the light of Eurocentrism and the otherization. In the second part it was studied to identify the concept of occidentalism by addressing the definition, subject, scope, purpose and the method of occidentalism, and then the different opinions about the occidentalism were conveyed. After examining whether occidentalism is a way of thinking, a counter-discourse or a science, the study was concluded with the critics on the issue.

Upon the literature review, the obtained information was tried to be composed with our thoughts in order to achieve the aim.

This study clearly demonstrated the need for occidentalism of the Orient since the occidentalism is the name of liberation movements of the Orient. To think of being already a liberal is the indication of westernization of the conscience. The peak point of occidentalism is being the corporate institution where the Orient "self" is introduced, assimilated and put forth as a discourse.

Key Words

- 1. East-West**
- 2. Orientalism**
- 3. Occidentalism**
- 4. Eurocentrism**
- 5. Other/Otherization**

